БҮХЫ ОРОНУУДАЙ ПРОЛЕТАРИНАР, НЭГЭДЭГТЫ!

Буряадай Залуушуул

ДОЛООН ХОНОГТО НЭГЭ УДАА ГАРАНА

БУРЯАДАЙ КОМСОМОЛОЙ ОРГАНИЗАЦИИН ОРГАН

ГАЗЕТЭ 1951 ОНОЙ ОКТЯБРИИН 1-hЭЭ БУРЯАД ХЭЛЭН ДЭЭРЭ ОРШУУЛАГДАЖА ГАРАНА

Суббото, февралиин 10, 1990 он
№ 7 (7069)

Сэн 10 мүнгэн.

ДЭМЖЫТ!

«ЭНЭ хэндэ, юундэ хэрэгтэйб гэжэ би мэдэнэгүйб, үхэхын тула хайра гамгүйгөөр тэдэниие хэн эльгээгээб...». hаяшаг Борис Гребенщиков энээниие дуулаа. Ород поэт болон дуушан Александр Вертинский энээниие үни хада бэшэhэн байгаа. Манай түүхэ аюултай, юундэ тэрэ дабтаха дуратай байдаг бэ! Афганистанда юрэл интернациональна туhаламжа хүргэхэhөө гадна, еhотоор дайлалданабди гэжэ олохон хүмнай мэдэдэггүй байгаа. Дайнай болоходо, хүнүүд алуулдаг, наhа барадаг. Зүгөөр «нюуhан» энэ дайн манай ажабайдалда оролсоод лэ байха юм. Хүршэнэрэймни хүбүүн наhа бараа, hүүлээрнь хүршэ hургуулида hураhан хүбүүе цинкова хуурсаг соо асараа. Газетэнүүдтэ юушье бэшэдэггүй, телевизорээр харуулдаггүй байгаа. Гансал аха дүү арадта туhаламжа хүргэжэ, баатаршалга гаргана гэхэ мэтээр бэшэдэг hэн. Интернациональна уялга...

Уялга гэhэн нэрэ энэ дайнтай бүхөөр холболдонхой. Түрүүшээр тэдэ уялгаяа дүүргэдэг байгаа. hургаhанай, ойлгоhонойнгоо еhоор тэдэ бултадаа шадаха зэргээрээ энэ уялгаяа дүүргээ. Мүнөө манай ээлжээн болоо. Зэмэгүйгөөр зэмэдэ ороhон эдэ хүбүүдтэ туhалха хэрэгтэй. Тэдэниие элдэб үгэнүүдээр хараангүйгөөр, үнэн зүрхэнhөө туhалха гээшэ манай уялга болоно.

Февралиин 10-hаа 15 болотор республика доторнай дурасхаалай 7 хоног үнгэргэгдэнэ. Сэрэгшэд-интернационалистнуудай республиканска совет солдадууд-«афганецуудта» Улаан-Үдэдэ хүшөө бодхоохын тулада мүнгэ суглуулна. Комсомолшууд субботнигуудые үнгэргэжэ, тэндэ хүдэлжэ олоhон мүнгэеэ хүшөө бодхоолгын жасада эльгээнэ. Олохон предприятинууд дээрэ гансал комсомолшууд бэшэ, харин бүхы хүнүүд субботнигуудта хабаадалсаха.

ЖИЛСОЦБАНКЫН ОКТЯБРЬСКА ОТДЕЛЕНИИН 00700007 РАСЧЕТНО СЧЕТ «АФГАНЕЦУУДТА» ХҮШӨӨ БАРИХЫН ТУЛА МҮНГЭ АБАНА.

ХҮНҮҮД, ЭНЭ ЯБУУЛГЫЕ ДЭМЖЫТ!

А. ЧЕПАКИНАЙ фото.

ТОСХОНОЙНГОО ТҮЛӨӨ hАНААГАА ЗОБОНО

Комсомолой райкомой пленум боложо, арадай депутадуудай Хурамхаанай районно Соведэй гүйсэдкомой түрүүлэгшэ Владимир Дармаевич Цыреновые Хурамхаанай hунгуулиин 127-дохи округhоо БурАССР-эй арадай депутадта кандидадаар дэбжүүлбэ.

Мүнөөдэр бидэ этигэмжэтэ хүнүүдтэнь үгэ үгэжэ, тэрэнэй hунгалтын урдахи программа толилхомнай.

Владимир Дармаевич Цыренов Буряадай АССР-эй Хурамхаанай районой Аргада тосхоной колхозникой бүлэдэ 1941 ондо түрөө, буряад, 1966 онhоо КПСС-эй гэшүүн.

1959 ондо Аргадын дунда hургуули дүүргээ. 1964 ондо Буряадай хүдөө ажахын институт дүүргээд, зоотехнигэй мэргэжэлтэй болоо. Институт дүүргэhэнэйнь hүүлээр тэрэниие Баргажанай үйлэдбэриин управлениидэ хүдэлхыень эльгээбэ. 1964 оной декабрьhаа 1967 оной сентябрь hара болотор Аргадын совхозой ахамад зоотехнигээр, hүүлээрнь Хурамхаанай совхозой ахамад экономистаар хүдэлөө. 1971 онhоо 1975 он болотор Хурамхаанай болон Дэрээнэй совхозуудай парткомой секретарь байгаа. 1975 ондо Владимир Дармаевич Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой түрүүлэгшээр hунгагдажа, энэ тушаалдаа 13 жэл соо хүдэлөө. 1988 оной мартhаа сентябрь болотор Хурамхаанай УОС-ай начальник байгаа. 1988 оной октябрь hарада арадай депутадуудай Хурамхаанай районно Соведэй гүйсэдкомой түрүүлэгшээр hунгагдажа, тэрэ мүнөөшье тэндээ хүдэлhөөр.

Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой түрүүлэгшын тушаалда байхадаа, тосхониие социальна талаар хүгжөөлгэдэ, түрүү дүи дүршэлые үйлэдбэридэ нэбтэрүүлгэдэ гол анхаралаа хандуулдаг байгаа. Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой түб бууса Барагхан тосхондо, Элhэн, Хонхино тосхонуудта мүнөөнэй соелой байшангууд, худалдаа наймаанай түб, хүүгэдэй ясли-саадууд, hайн гэрнүүд баригдажа, хүнүүдые баярлуулhан байха. Эдэмнай Цыреновэй оролдолгын ашаар бодхоогдоhон барилганууд болоно.

Райсоведэй гүйсэдкомой түрүүлэгшэ байhан тула Баргажанай голой оршон тойронхи байгаалиин, хүн зоной үмсын ажал хүгжөөлгын, инвалидуудай, үндэр наhатай хүнүүдэй, хойто зүгэй арад зоной ажаhуудалай эрхэ байдалые hайжаруулгын асуудалнуудые шиидхэлгэдэ эдэбхитэйгээр хабаадалсана. Социальна албанай имэ объектнүүдые барилга түргэдхэхэ гээшэ хойшолуулашагүй зорилгонууд гэжэ тоолоно: hургуулида ороогүй хүүгэдэй эмхи зургаанууд, гэр байра, интернат байшангууд, больницанууд, нютагай аршаан булангуудай байhан газарта эмшэлэлгын гэркүүд, соелой эмхи зургаанууд. Эдэ бүгэдэн районой хүн зондо шухала хэрэгтэй.

hУНГАЛТЫН УРДАХИ ПРОГРАММА

1. Баргажанай голой байгаалиин оршомые hандарган бузарлалга болиулхын, регионой экологи hэргээхын, Байгал нуурай ариг сэбэрые сахин хамгаалхын түлөө тэмсэл ябуулха гээшэ шухала хэрэг гэжэ тоолоноб.

2. Эдеэ хоолой программа дүүргэхын, үмсын ажал хүгжөөхын тула онсо анхаралаа хандуулхаб. Тиигэхын тула имэ асуудалнуудые шиидхэхэ хэрэгтэй: Хурамхаан тосхондо уhалууриин шэнэ системэ бариха, үмсын малай бэлшээри үргэдхэхэ, hайжаруулха, бүхы хүнүүдые сабшалангаар гүйсэдөөр хангаха.

Гэр байрада хэрэгтэй хүнүүдые хангахын тула районой түбтэ, Хурамхаанай совхозой малшадай байдаг газарнуудта гэр байра барилгын эршые шангадхаха, үмсэдөө гэр байра барилгада онсо анхаралаа хандуулжа, ссуда, материал абаха хүнүүдтэ туhалха.

4. Хүн зониие эдеэ хоолой продуктнуудаар, түлишөөр хангалга хараа байса hайжаруулха шухала гэжэ тоолоноб. Имэ зорилготойгоор тосхоной дэлгүүрэй хүдэлмэри hэргээхэ. Тиигэбэл гансал үмсөөрхин бэшэ, харин колхоз, совхозууд, хамhабариин ажахынууд үлүү гараhан эдеэ хоолоо — ороohо таряа, мяха, hү, овощ болон бусад продуктнуудые дэлгүүр дээрэ худалдаха. Түлишын асуудалые шиидхэлгэ hайжаруулха зорилготойгоор шулуу нүүрhэ, газ, зайн галай элшэ хүсэ хэрэглэхэ арга боломжо бэдэрхэ.

5. Больницын комплекс, соелой байшан, хүүгэдэй комбинат, инвалидууд болон ветерануудта интернат байшан, залуушуулай түб, Хурамхаан тосхондо соелой болон амаралтын парк барихын тула бүхы хэмжээ ябуулгануудые абаха.

6. Хурамхаанай совхозой ажалшадта үйлэдбэриин, гэр байрын, ажаhуудалай талаар таатай зохид эрхэ байдал олгохын, ажахын финансово-экономическа байдал hайжаруулхын тула туhалхаб.

7. Хүдөө тосхондо залуушуулые бэхижүүлхын тула гэр байрануудые олоор бариха, барилгын материалнууд болон үхэр мал залуу бүлэнүүдтэ үгэхэ шухала. «Залуушуул» гэhэн республиканска болон районно комплексно программа бодотоор бэелүүлхэ талаар хэмжээнүүдые абахаб.

Өөрын хараа бодолтой

ВЛКСМ-эй Баргажанай райкомой пленум боложо, Карл Марксын нэрэмжэтэ колхозой ахамад агроном Чингис Базаровые БурАССР-эй арадай депутадта кандидадаар дэбжүүлбэ. Чингис 32 наhатай. Армиин албанhаа урда тээ, hүүлээрньшье тэрэ хонишоноор хүдэлөө. Тиигээд 1984 ондо БСХИ дүүргээд, Сахалин хүдэлхыень РСФСР-эй Хүдөө ажахын министерство эльгээhэн байгаа. Тэндэ хоер жэл тухай ажаллаа.

Чингис партийна бэшэ. Асуудал бүхэнөөр өөрынгөө байдалые хамгаалжа шадаха гээшэ депутадай ажалда гол шухала гэжэ тэрэ тоолоно.

Тиин Бурядай АССР-эй арадай депутадаар hунгагдаад байгаа hаа, Чингис Мижитович Базаров имэ ажал ябуулха хүсэлтэй:

1. Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй hаяын сагта баталан абаха залуушуул тухай хуулиин үндэhөөр залуушуулай программа абаха хэрэгые түйлаха. Имэ программа шухала хэрэгтэй. Мүнөө залуушуул социальна талаар hайнаар хамгаалагдадаггүй хүн зоной тоодо ороно.

2. Эд зөөри тухай хуули баталан абтаха зэргэтэй. Таряашан газар абажа, дүүрэн эрхэтэй эзэн болохо зэргэтэй. Мүнөө таряашанай хүзүүн дээрэ hуудаг хүн олон байха. Колхоз, совхозуудай захиргаануудhаа, рапо хүрэтэр, мүн хүдөө ажахын продукци худалдан абаха талаар комиссинуудшье тэдэнэйл хүзүүн дээрэ hууна бшуу.

Эд зөөриин онол арганууд элдэб янза байхэ зэргэтэй.

3. Ороной болон республикын хэмжээндэ экономическа, экологическа, бусад ямаршье асуудалнууд олондо үргэнөөр мэдээсэгдэхэ зэргэтэй. Общественые, байгаалиие материальна талаар хохидолдо оруулhан, мүртэй ажал ябуулдаггүй хүнүүд энэ хэрэгэйнгээ түлөө харюусажа, тэдэниие тушаалhаань болиулха, сүүдтэ хэбаадуулха.

Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Харасунай болон Караликска уhалууриин системэнүүдые hэльбэн шэнэлхэ талаар шиидхэбэри абахын тула оролдохоб. Таряалангай газар болон нуга сабшалангай болдоггой болохогүйн тула энэ шухала хэрэгтэй. Тулюур түйган байдалтай хүн зондо (хоолойгоо тэжээлгэдэг эзэнээ алдаhан бүлэнүүд, пенсионернүүд, инвалидууд) туhалха шэглэлтэй социальна программануудые баталан абаха шухала.

6. Нютагай Соведүүдэй өөрынгөө дэбисхэр дээрэ түбхинэhэн предприятинуудhаа, ажахынуудhаа, кооперативуудhаа муниципальна налог нэбтэрүүлэн абаhанай ашаар өөрынгөө ажал ябуулга эрхилхын тула материальна баазатай болохын тула оролдохоб.

Энэ социальна асуудалнуудые (гэгээрэлэй, элүүр энхын гэхэ мэтэ) шиидхэхын тула шухала хэрэгтэй. Өөhэдhөө бэшэ хэндэ найдахабши.

7. Ажахынуудай захиргаанай урда социальна талаар залуу мэргэжэлтэдые хамгаалхын тула тэдэнэй ассоциаци байгуулхын тула бүхы хүсөөрөө оролдохоб. Мүнөө тэдэ алишье талаhаа хамгаалагдадаггүй байна.

Райком жолоошондо юундэ хэрэгтэйб?

Комсомолой райкомуудта обеорхын аргагүйшье hаа, харюусалгатай тушаал бии. Райкомой бүхы хүдэлмэри тэрээнhээ дулдыдадаг. Энэ ямар тушаал гээшэб гэжэ таанад тааба еhотойт. Энэмнай жолоошон болоно. Өөрынгөө хэрэг hайнаар мэдэхэ жолоошонhоо нилээд олон юумэ дулдыдадаг. Райком мэтэ мүнгөөр хомор, имэ эмхинүүдтэ жолоошон бүришье хэрэгтэй байдаг.

Автомобиль барихын тула жэлдээ мянган түхэриг үгтэдэг. Гүрэнэй нэгэ машинада өөрын гараж хэн үгэхэб даа. Тиимэhээ гараж хүлhөөр абаhанай түлөө мүнгэ түлэхэ хэрэгтэй. Тиихэдээ энэ мянган түхэригэй хахадынь шахуу гаражай түлөө түлэгдэнэ бшуу. Жэлдээ 5 тонно тухай бензин худалдан абаха баатай бологдодог. Тоолоод туршагты даа, энэтнай хэды сэнтэй болохоб? Харин заhабарилгын түлөө баhал мүнгэ түлэдэг бэшэ гүбди. Машинын эбдэрээшьегүй hаа, тэрэнэй хойноhоо hайн харууhан хэрэгтэй. Машинада энэ тэрэ деталь hэлгэхээр лэ болоод байдаг. Тиихэдээ комсомолдо хуушарhан автомобильнууд үгтэдэг, запчастьнуудые хэншье асаржа үгэхэгүй. Өөhэдөөл ерга хургаяа бэдэржэ, тэдэниие олохо хэрэгтэй. Олохон жолоошод энэ мэтэhээ зүрхэ алдаад, ондоо ажал бэдэрдэг. Урдань хүдэлhэн жолоошонhоо баhал олон юумэ дулдыдаха. Хэрбээ тэрэнэй «түмэр мориндоо» гамтайгаар хандадаг байгаа hаань, машина яhала гэмгүй байха. Эбдэрхэй хуушарhан машинада хүдэлхэ дуратай жолоошон хаана байха hэм даа. Энээнhээ уламжалан, жолоошод удаан тогтодоггүй. Олон жолоошодой hэлгэжэл байбал, машинашье түргэнөөр эбдэрдэг. Райкомуудта имэрхүү дутагдалнууд али олон ушардаг. Энээниие хэн ойлгохоб? Ойлгоходооншье ямар туhаламжа хүргэлтэйб даа. Бултандал хүшэр хүндэ байна бшуу.

Комсомолой Түнхэнэй райком боро сэнхир «Волга» машинатай. Тэрэ найман жэл тухай хүдэлжэ байна. Харин 1987 ондо тэдэнэртэ дамжуулан үгтэhэн байгаа. 1988 онhоо Костя Номогоев жолоошоноор хүдэлнэ. Райкомойхид хододоо урматай ябадаг. Юуб гэхэдэ, Костиин машина хододоо заhабарилгаданхай, түгэс бэлэн байдаг. Тиибэ ябашье машина эбдэрэнгүй яахаб даа. Харгыда ябатараа, эбдэрээ hаань, шэмэрүүн хүйтэн жабар соо тэрэниие заhабарилха гээшэ бэлэн хэрэг бэшэ юм. Ходо ходо эбдэрдэг машинаhаа зоболонтой юумэ үгы бшуу. Районой түбтэ элдэб эмхинүүд олон машинануудтай ха юм.

Теэд Костя эндэhээ арилха хүсэлгүй. Юундэ ябаха дурагүйбши гэжэ hурахадамни, энеэбхилээд харюу үгэбэгүй. Магад, залуушуултай харилсан хөөрэлдэхэдэнь hонин байжа болоо гү? Костя дуугарха дуратай гэжэ би ойлгоо hэм. Тэрээнтэй аян замда ябахада hонирхолтой шэнгеэр намда hанагдаа. Тэрэ еhотойл экскурсовод болоо.

Тосхонуудые нэрлэжэ, hонирхолтой үйлэ хэрэгүүд тухай хөөрэжэ үгөө. Жэмhэгэй хажуугаар гараха зуураа, hэеы гэрэй түхэл маягтайгаар баригдажа байhан музейн байшан харуулжа, эндэ дасан баригдаха гэжэ хэлэбэ. Тиигээд дасан барихын тула районой айл бүхэнhөө 25 түхэриг суглуулна юм ха. Эндэхи бахахан трассые нютагай зон «Кавказ» гэжэ нэрлэдэг гээд ойлгожо абааб. Ахалигта ветерануудай байшан бии юм байна. «Сибиряк» колхозой отделенидэ — багахан тосхондо шэнэ магазин hая нээгдээ. Район хооони үсхэбэрилхөө арсаа, юундэб гэхэдэ, бэлшээриин газар дуталдана. Шэнэ жэлдэ Хойто-Голдо айхабтар аюултай түймэр гараа, зайн галай проводкоhоо боложо, хүнэй ажаhуудаг гэрэй кухни шатаа гэхэ мэтээр тэрэ жолоошон хүбүүмни хөөрэжэл ябана. Кухнингаа шатажа байхадань, ээдынь унтажа байhан аад, ойлгожо ядаад, унтадаг таhалгынгаа сонхын шэл тэhэлжэ гарахын орондо шатажа байhан кухни соогуураа гараад, ехээр шатаhан багахан хүбүүниинь наhа барашоо, эсэгэнь хүндөөр шархатажа, больницада оронхой юм ха.

Магад, Костя райкомhоо арилхадаашье болоно бэзэ. Тэрэ ингэжэ хэлэбэ: энэ дарыдаа гараад, тракторта хүдэлдэг болоо hаамни хамаагүй. Гэртээ ходо байхаш. Костиин ондоо ажалда орошоо hаань, райкомойхид мэгдээд абаха даа. Тэрэнэй орондо ямар хүн ерэхэб? Костя мэтээр журамтай hайнаар хүдэлхэ жолоошон олдохошьегүйдөө болохо. Тэрэ райкомойхидтой хамта гурба hарын туршада удаа дараалан салин хүлhэ абаагүй байгаа. Теэд гэр бүлынгөө гэшүүдэй хоолой тэжээхэ хэрэгтэй. Тэрэ гурбан хүүгэдтэй. hаяхан хүүгэдэй саадта үгэхын тула салин хэрэгтэй болоо юм ха. Жэлэй туршада 2 мянгаад түхэриг салин хүлhэ абана, харин hамганиинь 3 мянга гарые абаhан байна. Райсн соогуур командировкодо ябажал байхада, хэшэртай бэшэ гү? Имэ ажал хэжэ байhан хойноо хайшан гэхэбши. Командировкодо гараад, хэзээ бусахаяа мэдэхэгүйш. Эндэ тэндэ суглаа үнгэргэхэдөө, hүни орой болоhон хойно бусахэш.

Костя район дотороо олохон хүнүүдые мэдэнэ. Тэрэниикешье hайнаар мэдэдэг болонхой. Хаанашье ерэхэдэ, өөрын хүн мэтээр бултантай мэндэшэлэлдэн, хөөрэлдөө үүсхэнэ. Олонхи ушарта бензин, запас часть тухай хөөрэлдэжэ, тэдэниие хаанаhаа олохоб гэhэн асуудалшье шиидхэлсэнэ хэбэртэй. Райкомой жолоошон гээшэ имэл тухай сүлөөгүй ябадаг ажалтай хүн юм.

С. ОЧИРОВА, манай корр.

Тосхон

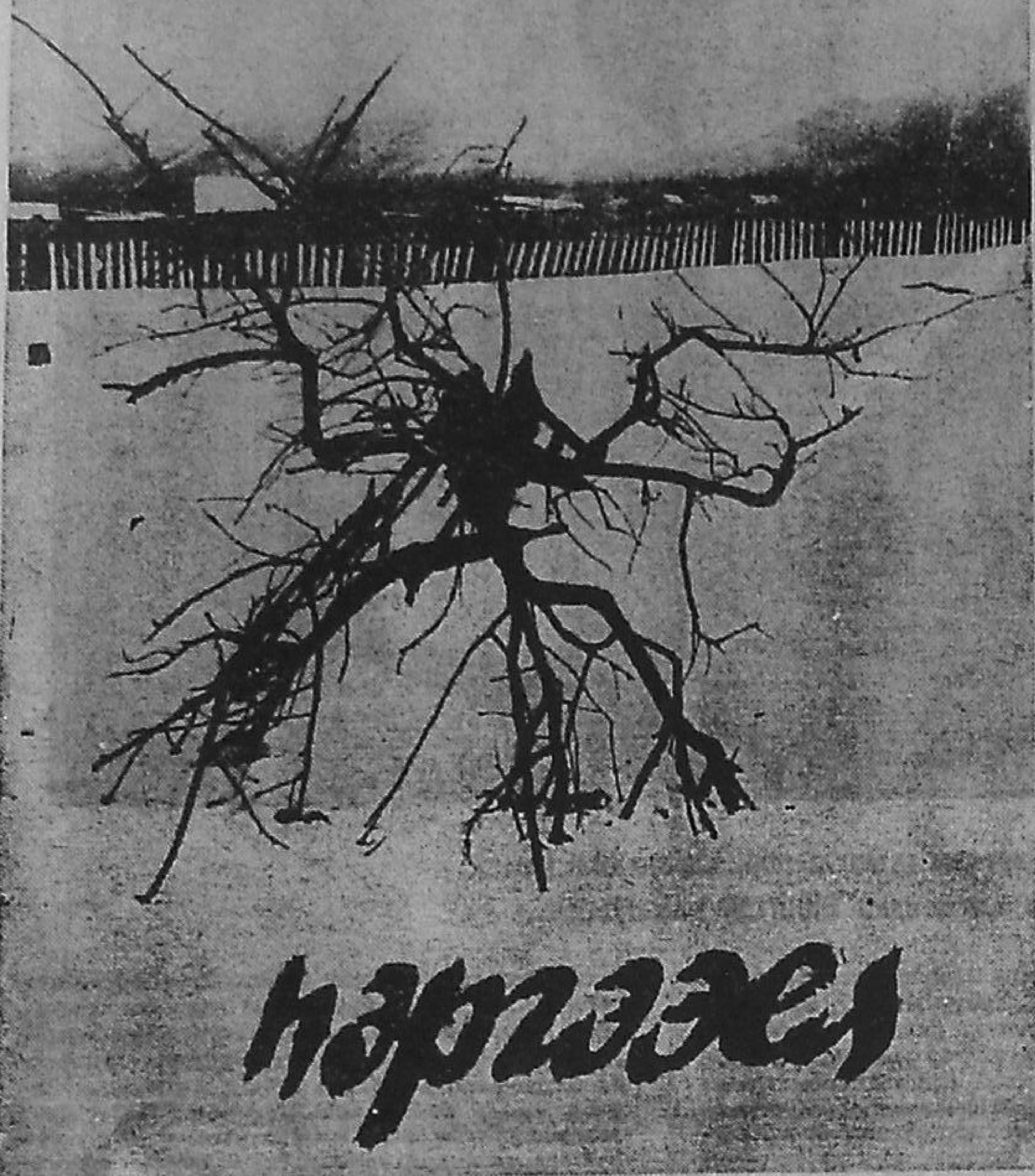

Эндэ комсомол-залуушуулай коллектив ажаһуудаг, хүдэлдэг

БАГАХАН тосхон. Үмхиршэһэн гэрнүүдэй ставнинууд хаагдажа хадагданхай гү, али шэлгүй сонхонуудынь лүнхын харагдажа байдаг гэжэ бидэ мэдэнэбди. Эндэ эзэгүй нохойнууд олоороо зайгуултажа ябадаг. Ундэр наһатай болоһон хэдэхэн хүгшэд, үбгэд тосхонойнгоо захада гаража, хэниинешьеб хүлеэдэг. Шулуута багахан тосхон болодог. Тэрэ Түнхэнэй районой Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой дүрбэн отделенинүүдэй нэгэн, Эрхүүгэй областьтой нэгэдүүлһэн хилэ хүрэтэр ошоһон замаар Буряадай хүн зоной ажаһуудаг эгээн һүүлшын газар болодог. Багаханшье һаань, энэ тосхоной хүн зон өөрын баярлаха, анхарха асуудалнуудтайгаар ажаһуудаг. Эндэ нарай хүүгэд түрэжэл байдаг. Гэр байрануудшье баригдана. Тиихэдээ тосхон ажаһууна, ажаһуухашье. Хүүгэдэй саадай хэрэгтэй болоходонь, эхин һургуулиие нэгэ бага түрижэ, баруун таладань һурагшад һурана, зүүн таладань бишыхын хүүгэд саадта ябана. Һургуулиин гэрэй уйтан байһан дээрэһээ бүхы классуудта хоер багша хүдэлдэг. Түрүүшээр нэгэ классай, һүүлдэнь нүгөөдэ классайнь һурагшадта ном заадаг. Урдандаа һургуулинууд иимэрхүү байдаг һэн.

Шулуута тосхондо оройдоол хоер телефон бии. Нэгэниинь конторо соо, хоердохинь квартирада табигданхай. Гэнтэ түргэн туһаламжын хэрэгтэй болоо һаань, ялтайб? Конторо 5 часай һүүлээр хаагдадаг. Телефон табиһан ахамад бухгалтерта ошохо баатай бологдоно. Хэрбээ гэртэнь хүнэй үгы байгаа һаа, яахаб? Үшөө нэгэ хэлхеэ холбооной хэрэгсэл — раци бии. Тэрэнь колхозой түбэй буусын конторо соо байдаг. Тиимэһээ 5 сагта хаагдадаг конторо соохи рацишье хэрэглэхын аргагүй. Эндэ дежурна машина байха ёэргэтэй. Харин машина үгы бшуу.

Багахан тосхондо нилээд олон юумэн дуталдана. Клуб үмхиршэнхэй, тэрэ 1934 онһоо эндэ байдаг. Багаханшье һаа, тэрэ хүдөөгэй ажалшадай ажабайдалые һонирхолтой болгодог. Тэндэ ошожо, кино харахада болохо, тэндэл теннисэй стол болон биллиард табигданхай. Иимэ наадануудта дуратайшуул үглөөгүүр шахуу болотор эндэ наададаг. Теэд бэшэ юу хэхэбши даа. Библиотекэ үгы. Хуушан магазин сүлөөржэ, тэндэ библиотекэ нээхэ юм ха. Мүнөө Шулуутада тэрэнэй орондо шэнэ эдеэ хоолой болон эд бараанай хоер магазин нээгдээ. Тосхондо спортсменүүдэй олоншье һаа, спортзал үгы. Зундаа стадион дээрэ олон хүн сугларжа, футбол, волейбол наададаг. Һургуулида физкультурын хэшээл коридор соо үнгэргэдэг.

Хожомоо багахан тосхоной түхэл шарай хубилха. Һаяын сагта эндэ найман жэлэй һургуули барихань. Түрэлхид интернадтаа ажаһуугаад һурадаг хүбүүд, басагадайнгаа түлөө һанаагаа зобохоео болихо. Түрэлхидһөө холо байхадаа, хүүгэд наһаа гүйсөөгүй үхибүүдэй ажал хэрэгүүдэй талаар инспекциин бүридэлдэ абтахаяа һанадаг. Газаа хүйтэн болоходонь, һургуулиин хэшээлнүүдые болюулдаг гээшэ. Гэртэһээ хүршэ Тооро тосхондо ябаад һурадаг үхибүүдтэ хүйтэн жабар соо ошохо гээшэ балайшье зохид байдаггүй.

Эндэ һэжэг түрэмөөр баримтануудтай ушарагдаа. Шулуутада хэдэн шэнэ гэрнүүд баригдаа. Тэрэниие микрорайон гэжэ нэрлэхэдэ болохо. Колхоз гэр барилгада ссуда һомолдог байһан аад, мүнөө һомолхо аргагүй болошоо. Һургуули барингүй байгшаб гэжэ тосхонойхид хирэ-хирэ болоод лэ һанаагаа зободог. Колхоздо өөрын барилгын подразделени үгы юм. Тиихэдээ тэдэ өөрынгөө хаба шадалда, арга боломжодо найдана гү? Хэды болотор иимэээр ажаһуултайб? Тосхондо ээд хэрэгтэй. Тосхондо ажаһуудаг хүнүүдэй эдэбхи үүсхэлые дэмжэхэ шухала. Теэд эндэ ажаһуудаг хүнүүд эдэбхи үүсхэл гаргадаг гү?

Эндэ нютагай хүн зон гэхэдэ, гол түлэб механизаторнууд, фермэ дээрэ хүдэлдэг һаалишад, малшад болоно. Намарзаанай һүнэй фермын коллектив район доторхи һүнэй фермэнүүд дээрэ ори ганса комсомол-залуушуулай коллектив болоно. Малшадай ажал хүшэр хүндэ, бүхы юумэеэ гараар хэдэг. Тэжээл бүйлүүлдэг цех малай байраһаа ондоо тээ түхеэрэгдэнхэй. Тиимэһээ хүйтэн жабар соо бүйлүүлһэн эдеэ хоол хүнэгөөр зөөхэ гээшэ һаалишан бүхэндэ хэды хүшэр бэ. Теэдшье нэгэ һаалишан хореод үнеэ харууһалдаг. Намарзаанай һүнэй фермэ районой фермэнүүдэй болон комплекснуудай дунда дэлгэрһэн социалис мүрысөөндэ илажа гараа гэжэ мэдэхэдээ, гайхаха еһотойт. 1989 оной районой чемпион Лыгжима Халудорова эндэ хүдэлдэг. Үнгэрэгшэ жэлэй туршада тэрэ үнеэн бүриһөө 3826 килограмм һү һаагаа. Һаалишад Ю. В. Танхаева, Баяр Янданов, Наталья Дашиевна Шобоева гэгшэд гурба мянганай хилэ дабаа.

Эндэхи һаалишад ажал хэрэгтээ үнэн сэхээр хандадаг байһан дээрэһээ амжалта туйлана еһотой. Ленинэй нэрэмжэтэ колхоздо Зүүн-Мүрэнэй һүнэй комплекс бии. Тэндэхи һаалишадай ажал оньһожоруулагданхай. Харин тэдэ ехэ һү һаажа, амжалта туйланагүй. Намарзаанай һаалишадай центнер һүн 35 түхэриг 15 мүнгэтэ болоно. Харин центнер һүнэй 80 түхэригтэ болодог фермэнүүд район соо биил. Шулуутын фермэ ондоо үүлтэрэй үнеэдтэй байгаа гү? Үгы даа, өөрын, Түнхэнэйл үүлтэрэй үнеэд байха. Һаалишаднай үнеэн бүриһөө 3000-һаа ехэ һү һааха аргатай гэжэ фермые даагша хэлээ.

Һайн эрхэ байдал олгоходо, һайн үрэ дүнгүүдые туйлаагүй хадань, булта Намарзаанайхидал адли эрхэ байдал олгохо гү? Тиибэ ябашье Намарзаанай һаалишад тухай анхаралаа һайнаар хандуулаа һаа, дээрэ ха. Бүхы юумэн абаһаар һайжархагүй гэжэ ойлгоно. Тиигэбэшье мүнөө тэдэнэртэ ажалдаа үмдэхэ сэмбэ гутал, туулайн малгай хэрэгтэй. Автомагазин ерэхэдээшье, тэндэһээ худалдажа абаха мүртэй бараан байдаггүй.

Фермые даагша Валерий Ринчинович Холбоевые Буряадай АССР-эй арадай депутадта кандидадаар дэбжүүлээ. Тэрэнэй ерэхэһээ хойшол Намарзаанай фермэ амжалтануудые туйладаг болоо гэжэ хэлсэнэ. Тэрээнтэй адли кандидадаар дэбжүүлэгдэһэн Саянай совхозой директор Владимир Рандаевич Цыденов баһал нэрэтэй солотой болоһон хүн. Зүгөөр Валерий Ринчинович илажа гараһай гэжэ һанаха дуран хүрэнэ. Багахан тосхоной өөрын депутадтай болоо һаань, ажал хэрэгүүдынь, ажабайдалыншье бүри эршэмтэйгээр һайжаржа эхилхэ һэн.

Шулуута багахан тосхон. Һургуули, клуб, магазин хүрэтэр холо бэшэ. Ой тайгашье хүрэтэр холо бэшэ. Зунай сагта үрэ жэмэс хорео сооһоо суглуулхада болохо гэжэ хүүгэд шоглобо. Тэндэ ажаһуудаг айлнуудай үсөөн дээрэһээ багахан тосхон гэжэ нэрлэнэбди. Багаханшье һаа, ороной ажабайдалда горитойхон хубитаяа оруулна. Һаяхан Шулуутада Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай Илалта шэрээлсэһэн хүнүүдэй дурасхаалые хүндэлэн еһолжо, хүшөө бодхоогоо. Тэрэнэй хажууда үшөө нэгэ мемориальна самбар байна. Энэмнай баһал нэгэ аюултай дайн тухай һануулна. Энээн тухай бодоодшье үзэхэдэ уйдхартай. Хоер хүбүүд тэндэһээ түрэл Шулуута тосхоноо бусаагүй. Саша Халудоров эрэлхэг зориг харуулжа, сэрэгэй тангаригта үнэн сэхэ байха зуураа, дайшалхы даабари дүүргээд, 1980 оной апрелиин 23-да наһа бараа. Армида ошохоһоо урда тээ эндэ мал адуулагшаар хүдэлдэг байгаа. Паша Ябжанов һургуулиин һүүлээр абаһаар Афганистанда татагдаа бэлэй. Эдэмнай эгээлэй юрын хүбүүд болоно.

Тиихэдээ Шулуута тосхон багахан гээшэ гү?

С. ОЧИРОВА,
манай корр.

СЕЗОНОЙ ШАН

ВЛКСМ-ЭЙ ОБКОМОЙ ШАНГАЙ ТҮЛӨӨ ХҮДӨӨ АЖАХЫН ҮЙЛЭДБЭРИДЭ ХҮДЭЛДЭГ ЗАЛУУШУУЛАЙ КОЛЛЕКТИВҮҮДЭЙ ДУНДА ДЭЛГЭРҺЭН РЕСПУБЛИКАНСКА СОЦИАЛИС МҮРЫСӨӨНЭЙ ДҮНГҮҮД ГАРГАГДАА.

МҮРЫСӨӨНДЭ ХАБААДАГШАДТАЙ БОЛОН ҺҮНЭЙ ФЕРМЭНҮҮДЭЙ ХҮДЭЛМЭРИИН ТҮРҮҮШЫН ҺАРЫН ҮРЭ ДҮНГҮҮДТЭЙ ТАНИЛСУУЛХАМНАЙ.

(һү һаалинь —2000 килограммһаа дээшэ)

III БҮЛЭГ

1. Прибайкалиин районой «Прибайкалец» колхозой Карымска МТФ —105,4 балл.
2. Сэлэнгын районой К. Марксын нэрэмжэтэ колхозой Дээдэ-Юрөөгэй МТФ —98,7 балл.
3. Прибайкалиин районой «Прибайкалец» колхозой Турантайн һүнэй фермэ —97,6 балл.
4. Ивалгын районой «Заветы Ильича» совхозой Боомой МТФ —85,4 балл.
5. Кабанскын районой Байгал-Худариин совхозой Корсаковай һүнэй 2-дохи фермэ —84,2 балл.
6. Яруунын районой Яруунын совхозой Хэргын МТФ —83,1 балл.
7. Тарбагатайн районой «Восход» колхозой МТФ-гэй КМК —82,9 балл.
8. Баргажанай районой К. Марксын нэрэмжэтэ колхозой МТФ-гэй КМК —81,7 балл.
9. Яруунын районой «Комсомольский» совхозой Эрьеын МТФ —81 балл.
10. Зэдын районой Д. Банзаровай нэрэмжэтэ колхозой 1-дэхи МТФ — 80,0 балл.
11. Кабанскын районой Байгалай ОПХ-гай Закултын МТФ —79,4 балл.
12. Тарбагатайн районой «Советская Россия» колхозой 1-дэхи МТФ-гэй КМК —78,5 балл.
13. Сэлэнгын районой Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой Булагай МТФ — 78,1 балл.
14. Прибайкалиин районой «Ильинкинский» совхозой ВЛКСМ-эй XX съездын нэрэмжэтэ КМК —78,1 балл.
15. Загарайн районой Эрхирэгэй совхозой 1-дэхи МТФ —76,2 балл.
16. Түнхэнэй районой Түнхэнэй совхозой Тайтарай МТФ —76,1 балл.
17. Ивалгын районой Оронгын совхозой 1-дэхи МТФ-гэй КМК —74,8 балл.
18. Сэлэнгын районой К. Марксын нэрэмжэтэ колхозой Үдэнгын МТФ — 74,4 балл.
19. Загарайн районой Асагадай совхозой Хотогорой кооперативна МТФ —73,9 балл.
20. Зэдын районой Оворой совхозой Соростойн МТФ —73,8 балл.
21. Прибайкалиин районой «Ильинкинский» совхозой Таловска МТФ —69,6 балл.

II БҮЛЭГ

(һаамынь 1500-һаа 2000 кг хүрэтэр)

1. Захааминай районой Захааминай совхозой МТФ —86,1 балл.
2. Баргажанай районой Хилганын колхозой 3-дахи гүүртын МТФ —80,6 балл.
3. Хориин районой Хүрбын совхозой Могойн МТФ —78 балл.
4. Прибайкалиин районой «Нестеровский» совхозой Нестеровэй МТФ —73,3 балл.
5. Хориин районой Анаагай совхозой Онинборско МТФ —71,4 балл.
6. Сэлэнгын районой Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой Тохойн МТФ — 71,3 балл.
7. Баргажанай районой Уланай колхозой Улюкчиканска МТФ-гэй комплекс —66,1 балл.
8. Хурамхаанай районой Гааргын совхозой «Аматхан-1» МТФ —60.35 балл.
9. Хурамхаанай районой Гааргын совхозой «Арэгунь-2» МТФ —60,1 балл.
10. Хурамхаанай районой Аргадын совхозой Гулагай МТФ-гэй КМК —59,1 балл.

ЮЖЛАГ

ОЛОХОН ХҮНҮҮДТЭ ХАДХУУРТАЙ ПРОВОЛОКЫН СААНА АЖАҺУУХА ГЭЭШЭ ОРИ ГАНСА ЗАМЫНЬ БОЛОНХОЙ. ТЕЭД ЭНЭ ГАЙХАЛТАЙ ШЭНГЕЭР ҺАНАГДАНА...

ДМИТРИЙ АЛТАЕВАЙ ФОТО-РЕПОРТАЖ

УЛААН-ҮДЫНХИД экэ нэрые мэдэһэн лэ байха. Бүхы городойхидой гэмтэ ябадал гаргагшадай дэлхэйтэй онсо холбоотой байһанһаа уламжалан бэшэ ааб даа. Тэрэ городой түхэл шарайда өөрын онсо үзэгдэл оруулдаг. Маанадһаа дулдыдангүйгөөр тэрэ бии бшуу. Амаралтын үдэр үйлсэнүүдээр хүн зоной олоншье, хүйтэн жабартай байгаашье һаань, редакциин «Волга» Улаан-Үдын үйлсэнүүдээр шуумайса харайлгана. Модоор баригдаһан үндэр хашаа машинын сонхоор харагдажа эхилбэ.

Эндэ ерээд, орохо саарһа бэшэжэ үгэдэг үйтэн комнато руу оробобди. Эндэшье баһал ээлжээн — мүнөөдэр түрэлхидтэй уулзалгын үдэр байшоо. Бидэ икшэ һонирхожо ерээ бэшэбди. Тиигээшье һаа, эдэ хүнүүдэй урдо ехэл аягүй шэнги байгаа һэн. Олохон хүнүүд түрүүшынхеэ ерэнэ бэшэ. Имэрхүү уулзалганууд гурбан һара соо нэгэ дахин болодог юм ха. Мүнөөдэр түрэлхидынь зургаадахи болон долоодохи отрядуудай сүүдлүүлэгшэдтэ ерээ. ИТУ-гай начальник урилга эльгээгээ. Бултанда урилга эльгээдэг гэжэ ойлгожо болохогүй. Хүбүүнэйнь гү, али үбгэнэйнь һайн нүлөө үзүүлхэ, зонодо хуули еһо эбдэжэ болохогүй, гэмгүйгөөр ажаллаха хэрэгтэй гэжэ этигүүлхэ аргатай байгаа һаань, түрэлхидынь уридаг. Энэмнай начальнигуудай зорилго юм ха. Уйтэн комнато соо суглараһан хүнүүдтэ энэнь түрэлхидтэеэ уулзаха, гэртэхи һонинoo дуулаха ори ганса арга боломжо болоно.

Досоонь оробобди. Орео суурганууд болон дохеонуудаар хангагдаһан үүдэнүүд өөһэдөө нээгдэһэндэл адляар һанагдаба. Тэдэ орон сасуумнай әбәһәәр хаагдашаха юм. Досоонь зоно оршонхой. Мүнөөдэр амаралта, тиимэһээ промышленна зоно соонь хооһон. Томо цехүүд хаалтатай байба. Юрэнхыдөө Южлаг олзо доходтой предприяти болодог. ЛВРЗ-гэй, авиационно заводой, БМДК-гай цехүүд эндэ түхеэрэгдэнхэй, тэдэ гүрэндэ болон заводуудта олон мянган олзо оруулдаг. Нэгэ дороо эдэ заводууд Южлагай шефүүд болодог. Хүдэлмэришэд ишэ ерэжэ, эндэ байгшадтай уулзадаг, эрхим хүдэлмэришэдтэ «һууриҗаһан газарайнгаа» хүнүүдые даалгадаг юм ха. Зүгөөр эндэһээ сүлөөдэ гарахадаа, энэл шеф еһоной туһаламжа хүргэдэг предприятида ажалда орохын аргагүй байдаг. Ажалша коллективэй совет буруушаадаг—ажахын тоосоондо ороһон предприятида үлүү хүн хэрэггүй болошодог. Сүүдлүүлһэн байдалынь (заримдаа оло дахин) туһалдаггүй. Ажалгүй, пропискагүй, дэмжэлгэгүй хүн хайшаа ошохо еһотойб? Тэндэ, хадхууртай проволокын саана хаалтатай байхадань, гэр, эдеэ хоол, ажал байна бшуу. Энэ мэтэһээ уламжалан, олохон хүнүүд хэды хүшэр байдалда ородог, уйдхар гашуудалда дарагдадаг гээшэб. Тэдэнэртэ ондоо арга байхагүй.

Мүнөөдэр отрядуудта амаралтын үдэр. Хатуу шанга гуримһаа боложо, отрядууд бэе бэеһээ холо оршонхой. Тиимэһээл бидэ хаа хаанагүй хаалта хэшаатай ушаржа болообди. Бартаагай үүдэнүүд хойно хойноһоо нээгдэхэ юм. Эндэ имэ бэшэлгэ уншабабди: «Үүдэеэ хаагты». «Үүдэн» гээшэнь автомат суурга юм ха.

Клуб соо сүүдлүүлэгдэһэн ноедтой түрэлхидэй уулзалга боложо байба. Журам тухай темэдэ хөөрэлдөөн болоно. Зонодо байгаад, журам эбдэжэ болохогүй.

Эндэхи байра байдалые харахаяа бидэ әбяагүйхэнөөр гаража ошобобди. Һургуули, ПТУ, библиотекэ тэдэнэртэ хэбаатай. Эндэ харуулан ойлгуулгын агитаци һайнаар шэмэглэгдэнхэй гэжэ ойлгообди. Библиотекэ соо «Шэнэ ажабайдал тээшэ» гэһэн газетын штатна бэшэ корреспондентнүүдэй кружогой хүтэлбэрилэгшэтэй уулзаабди. Тэрэмнай баһал сүүдлүүлһэн хүн. Южлаг «Молодежкын» 160 хэһэг абадаг гэжэ тэрэ мэдээсэбэ.

— Тиимэ даа, бидэ газетэ захидагбди, телевизор харадагбди. Съезд, Хүүгэдэй жасын телемарафон хараа һэмди. Абаһаар мүнгэ тиишэнь эльгээгээбди. Имэрхүүгээр лэ ажаһуунабди.

Тэдэ хүдэлжэ олоһон мүнгэеэ энэрхы сэдьхэлэй жасада, В. И. Ленинэй нэрэмжэтэ совет хүүгэдэй жасада эльгээдэг байна. Хэнэйшье захирлтаар энэ ажал ябуулагдана гэжэ би һананагүйб. Хатуу шанга гуримтай энэ колонидо түрүүшынхеэ сүүдлүүлһэн хүнүүд болзороо үнгэргэнэ бэшэ. Хэрбээ тэдэнэй хубиин хэрэгүүдые харабал, ямар байгаа хаб?.. Мүнөөдэр бидэ хаража шадабагүйбди. Харин хүйтэншэг клуб соо һуугаад, концерт харабабди. «Граждане» гэһэн группа эндэ ерэһэн түрэлхидтэ тэрэниие бэлдээ юм ха. Энгэртээ фамилинуудаа бэшэһэн хара хүүртигүүдтэй, гарнуудтаа электрогитаранууды барииһан рокернуудые хараһан мэтэ болоод, досоомни аягүй болошобо. Тэдэнэй дууляһан дуун соо имэ үгэнүүд бии: «Ямар сүүдээр сүүдлэнэбтэ, өөһэдөөл имэ сүүдээр сүүдлүүлхэт, ямар хэмжүүрээр хэмжэнэбтэ, өөһэдөөл тэрэ хэмжүүрээрээ хэмжүүлжэ болохот».

Эндэ һууһан бусад хүнүүдэй ямараар шагнаһыень мэдэнэгүйб. Тэдэ шагнаагүй, харин дүтынхидтэеэ хөөрэлдэхэеэ яраа гэжэ һанагдана. Удахагүй час түхай болоод, эндэһээ гаража ошохобди... сүлөөтэ оршомдо орохобди...

Инна РЫЖКОВА,
Дмитрий АЛТАЕВ (фото).

Арадай депутадуудта кандидадуудтай танилсагты

Би хубилган шэнэдхэлгэдэ этигэнэб

МИХАИЛ Геннадьевич Долгоаршинных Пушкинска һунгуулиин 4-дэхи округһоо Буряадай АССР-эй арадай депутадта кандидадаар дэбжүүлэгдээ. Тэрэ доxео үгэдэг болон хэлхеэ холбоной Улаан-Үдын дистанциин электромеханигаар хүдэлдэг. Тэрэ хүдэлжэ байгаад, транспортна инженернүүдэй институт дүүргээ. Хэды эдир залуу 35 наһатай байгаашье һаань, дистанциин коллектив арадай хиналтын бүлэгые, профкомой шалгалтын комиссиие ударидахыень тэрээндэ найдаа юм.

Манай корреспондент тэрээнһээ хэдэн асуудалнуудые һураа.

Корр.: Та өөрынгөө программа соо бүхы хэмжээнэй хүтэлбэрилэгшэдтэ олгогдоһон хүнгэлэлтэнүүдые булюу һайн байдалые, тусхай эрхые усадхалгада онсо анхаралаа хандуулнат. Энэ хүн зондо еxэ туһаламжа хүргэхэгүй гэжэ мэдэжэ байгаад, имэ байдалые усадхаха шухала гэжэ та юундэ тоолонобта!

Михаил Долгоаршинных: Тусхай эрхэнүүдтэ, хүндэ ямбада хүртэхэ баримта гэшэ хуушаршаһан хэрэггүй заншал гэжэ тоолохо байнаб. Хүн түрэлтэн туршалгануудые хэһэнэй, алдуу эндүүнүүдые гаргаһанай ашаар гансал мүнгэн гэшэ ямаршье ажалай түлөө шагнал болохо зэргэтэй гэжэ ойлгодог болонхой. Тусхай эрхэтэй хүнүүд мяха, колбаса үнэгүй сэнгээр абажа, «дворянска үурхай» соо хоёр туаледтэй гэртэ ажаһуудаг ха юм. Энэмнай бүхы юумэнэй хоморой шухаг болоод байһан эрхэ байдалда ямар таагүй ябадал гээшэб даа.

Тусхай эрхэнүүдые болюулха гээшэ үгытэй байдалда оруулха гэһэн удхатай бэшэ, харин үнэн байдалые һэргээхэ,үгэ болон ажал хэрэгэй хоорондохи, арад болон тэрэнэй «зёрсанарай» хоорондохи зайе хорооxо гэһэн удхатай болоно.

Корр.: Та 1987 ондо КПСС-эй гэшүүн болоот, тиихэдээ хубилган шэнэдхэлгэдэ этигэһэн болонот. Энээнтэй дашарамдуулан, СССР-эй Конституциин 6-дахи статьяда, политическэ бусад партинуудай мүндэлэлгэдэ ямараар ханданабта!

М. Д.: Обществые хууляар бэхижүүлһэн түрүү үүргэһээ парти арсаха зэргэтэй гэжэ би тоолохо байнаб. Конституциин статья нэрэ хүндэтэй болгохо аргагүй, харин тодорхой ажал хэрэгүүдээрээ нэрэ хүндэтэй болохо гэжэ оролдохо шухала.

Партида үндэһөөрнь демократическа реформо үнгэргэхэ шухала гэжэ тоолохо байнаб. Мүнөө ямар орео байдал тохеолдонхой гээшэб? Парти хубилган шэнэдхэлгэ бэелүүлхээр үүсхэл гаргаһан аад, тэрэниие һаатуулжа магад. Парти дотор боложо байһан демократиин хүгжэлтэнүүд общество доторхи иимэрхүү хүгжэлтэнүүдһээ нилээд гээгдэнэ.

Партиин XXVIII съездэдэ би тон ехээр найданаб. Хэрбээ пленумүүд дээрэ бэшэ, харин конкурсын үндэһөөр, альтернативна программануудтайгаар хуралдаанда хабаадалсаха делегадуудые эхин организацинуудта дэбжүүлээ һаань, манай найдал харюулагдажа магад.

Бусад партинуудай мүндэлжэ байһан тухай хэлэхэ болоо һаа, имэ байна: ямаршье демократическа хүдэлөөнүүдэй ажал ябуулгын болон эмхинүүдые байгуулгын арга нүхэсэл эмхидхэхэ шухала гэжэ һанаха байнаб. Олон партинууд бии болоходоо, демократида найдамтайгаар туһалха гэжэ ойлгожо болохогүй. Эндэ олондо мэдээсэлгые хуулитаар хүгжөөхэ: хэблэл тухай хуули баталан абаха шухала.

Корр.: Тиимһээ тиитэрээ олондо мэдээсэлгэ тухай тогтоебди. «Буряадай депутатска корпусой бэеэ дааһан газетын хэблэл» шухала гэжэ та тоолохо байна гүт! Зүгөөр гансал КПСС-эй Буряадай обкомой бэшэ, харин Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй болон Министрнүүдэй Соведэй органой «Правда Бурятии» гэһэн газетэ байна бшуу. Тиимэһээ үшөө нэгэ республиканска газетэ хэблэһэнэй хэрэг бии гү!

М. Д.: Партийна хэблэлнүүдэй нэрэ хүндэ хараа байса унажа, тэдэниие захигшадай тоонь үсөөрөө гэжэ мүнөө нюуса бэшэ, бултанда мэдээжэ бшуу. Һүүлэй үедэ ажаглахада, хэблэлэй демократизаци тэдэниие балайшье дайраагүй гээшэ ха. Депутадай шэнэ корпус обществын бүхы хүнүүдэй эрилтэнүүдые элирхэйлэн харуулха, хамгаалха гэжэ найданаб. Тиимэһээ имэ газетэ байгуулга нэрэеэ харюулхал байха гэжэ тоолоноб.

Корр.: Хэрбээ депутат болоод байгаа һаа, өөрынгөө һунгагшадтай холбоо барисаа хайшан гэжэ тогтоохоб гэжэ та һанаха байнабта! Депутадые дуудалгын мүнөөнэй эрхэ нүхэсэл ямаршье туһа хүргэдэггүй гэжэ һананагүй гүт! Хараадшье үзэхэдэ, Буряадһаа СССР-эй арадай депутадуудаар һунгагдаһан нэгэшье хүниие дуудаагүй бшуу. Үгы гэбэл, тэдэ бултадаа һунгагшадай найдалнуудые харюулаа гээшэ гү!

М. Д.: Хэрбээ СССР-эй арадай депутадуудай статус тухай Хуулиһаа үндэһэлхэ болоо һаа, депутат өөрынгөө Соведэй газар дээрэ хэрэглэхэ үргэн эрхэнүүдтэй, гансал өөрынгөө һунгагшадай урда тоосодог байха юм. Тиихэдээ тоосоон гээшэ шухала удха шанартай болоно. Тэрэ һунгагшадайнгаа урда саг үргэлжэ тоосожо байхадаа, өөрынгөө уялгануудта албан хойрогоор хандахагүй, хүндэтэ заседатель боложо шадахагүй бшуу.

Депутат тэрэниие дэбжүүлһэн коллективэйнгээ урда, һунгалтын урдахи программын дүүргэлтын ябаса болон захилнууд тухайгаа һунгагшадай урда заатагүй тоосожо байхаар энэ Хууляар хараалагданхай. Энэ эрхэ нүхэсэл нарин нягтаар хүдэлхэдэнь туһалха байха гэжэ һананаб. Харин Буряадһаа һунгагдаһан СССР-эй арадай депутадууд тухай хэлэхэ болоо һаа, тобшололнуудые хэхэнь эртэшэг байна гэжэ һананаб.

Корр.: Экономическа болон социальна талаар республикын түлюур түйган байдал тухай танай һунгалтын урдахи программа соо хэлэгдэнхэй. Имэ байдалһаа гарахын түла ямар арга замууд бии гэжэ та һанаха байнат!

М. Д.: Сибириин ашаар Россин нилээд хүсэтэй болохо, суурхаха байһан тухай холын хараатайгаар Михайло Ломоносов хэлэһэн байдаг. Үнэхөөрөөшье тэрэнэй хэлээшэ тон зүб байгаа. Сибирь ороной Европын хубиие түүхэй эдээр хангалгын газар болошохо гэжэ агууехэ эрдэмтэ хаанаһаа уридшалан мэдэхэ һэм даа.

Республикые экономикын талаар бэеэ дааһан байдалда оруулха гэжэ Буряадай эрдэмэй түбэй дэбжүүлһэн бодомжые би дэмжэнэб. Энэ бодомжо тушаа арсалдахадашье болохо юм бээз. Гэбэшье тэрэ республикын ажабайдалые үндэһөөрнь һайжаруулха замаар дабшахада туһалха аргатай байха.

Корр.: «Демократическа социализм» гэһэн тодорхойлолгые та юун гэжэ ойлгодогбта! Энэмнай теоретическэ талаар зэлжээтэ дэмы бодол бэшэ гү!

М. Д.: Үнэхөөрөөшье минии программа соо имэ үгэ бии. Би энээгээр манай обществодо демократиин шухаг байһые тэмдэглэхэ хүсэлтэй байгааб. Тусхай эрхэтэй хүнүүд ажабайдал тодорхойлдоггүй гэжэ би тоолодогби. Хүнүүдтэл общество байгуулха хэрэгтэй. Хэдэн арбаад жэлэй туршада манай орон дотор зандаран зонхилдог гурим нэбтэрүүлэгдэжэ, хэды ехэ хохидол ушаруулаа, түбэг татаа гээшэб. Харин эдэ үгэнүүдые һүүлдэнь хаража үзэнэ бээзбди.

Сергей БОЛОТОВ
асуудалнуудые һураа.

Найдалыень харюулха гэжэ оролдохоб

ВЛКСМ-ЭЙ СЕВЕРОБАЙКАЛЬСКА ГОРКОМОЙ ПЛЕНУМ БОЛОЖО, ЛЕНИНГРАДСКА ҺУНГУУЛИИН 68-ДАХИ ОКРУГҺОО БУРЯАДАЙ АССР-ЭЙ АРАДАЙ ДЕПУТАДТА КАНДИДАДААР ИЛЬГИЗЯР ХАЙРУЛЛИНИИЕ ДЭБЖҮҮЛБЭ.

ИЛЬГИЗЯР Ульяновска областьдо хүдэлмэришэнэй бүлэдэ түрэһэн. Совхоздоо трактористаар ажаллаа, Рязановска совхоз-техникум дүүргээ.

Армиингаа албые Афганистанда үнгэргөө. Афганистанда интернациональна уялгаяа дүүргэхэ үедөө, эрэлхэг зориг харуулһанайнгаа түлөө Ильгизяр Улаан Одоной орденоор, медальнуудаар шагнагданхай.

Афганистанай һүүлээр (1983 ондо) БАМ дээрэ хүдэлхэеэ ерээ юм. Эндэ ерээд, «Бамтоннельстрой» автобаазада автослесареэр хүдэлжэ эхилээ. Һүүлээрнь механигаар хүдэлөө, гурбан жэлэй туршада автобаазын комсомолой организациин секретарь байгаа.

1986 ондо Ильгизяр Хайруллин партида ороо. 1988 оной апрель һарада тэрэ ВЛКСМ-эй горкомой комсомолой организацинуудай таһагые даагшаар баталагдаа. Мүнөө үедэ Ильгизяр Хайруллин ВЛКСМ-эй Северобайкальска горкомой хоердохи секретаряар хүдэлнэ.

Тэрэ хэжэ байһан ажалдаа тон анхаралтайгаар хандадаг. Һургуулинуудта ябажа, өөрын хүн болонхой. Тэрэниие һайнаар мэдэдэг, хүндэлдэг. Тэрэ «Байгал» ДК-гай дэргэдэхи интернациональна клубай гэшүүн байһан тула наһаа гүйсөөгүй хүүгэдтэй хүдэлмэри ябуулдаг. Ильгизяр Хайруллин дайнай ба ажалай ветерануудай Соведтэ түрүүшынгээ жэлдэ хүдэлнэ бэшэ. Тэрэ Соведэй түрүүлэгшын орлогшо юм.

Энээнһээ гадна, тэрэ ВЛКСМ-эй обкомой, ВЛКСМ-эй горкомой бюрогой гэшүүн. Ильгизяр һамгатай, хүбүүтэй.

Арадай депутадта кандидат Ильгизяр Галимзянович Хайруллинай һунгалтын урдахи платформын тезисүүдые доро толилхомнай.

БУРЯАДАЙ АССР-ЭЙ АРАДАЙ ДЕПУТАДТА КАНДИДАТ
И. Г. ХАЙРУЛЛИНАЙ

Һунгалтын урдахи платформо

Бүхыдөө общество дотор ушардаг шиидхэгдээгүй асуудалнуудтай нягта холбоотой залуушуулай экономическа, социальна болон политическэ эрхэнүүдые хамгаалга һунгалтын урдахи платформо соо гол анхаралда табигданхай. Һүүлэй үедэ хэдэн хуулинуудай абтаһан, манай обществодо ажал хэрэгүүдые хүтэлэлгэдэ залуушуулда бодотоор хабаадалсаха арга боломжо олгоһон байгаашье һаань, энээниие шухала гэжэ тоолохо байнаб:

— Социально-экономическа ажал ябуулгын талаар, нэн түрүүн түлюур байдалтай, социальна талаар хамгаалагдадаггүй хүн зоной—залуушуулай, олон хүүгэдтэй болон хүсэд бэшэ бүлэнүүдэй, үншэн үхибүүдэй, инвалидуудай эрилтэнүүдые хамгаалха. Залуу бүлэнүүдэй гэр байрын асуудалые шиидхэлгэдэ онсо анхарал хандуулха шухала гэжэ тоолоноб;

— инвалидуудта, хүүгэдэй байшангуудта, дайнай болон ажалай ветерануудта туһаламжа хүргэлгэ;

— региональна ажахын тоосоое нэбтэрүүлгэ хадаа регионд о ажаһуугшадай ажалай үрэ дүнгүүдэй еһоор экономическа талаар бэеэ даагаад олзо доходые хубаарилга гэһэн удхатай;

— харин гүрэнүүдэй залуушуулай эмхинүүдые хабаадалсуулха арга боломжонуудые хараада абалсан, туризм болон спортын талаар залуушуулай ажахын тоосоонуудай эмхинүүдые хүгжөөлгэ;

— залуушуулай социально-экономическа асуудалнуудые шиидхэхын түла предприятинууд дээрэ залуушуулай жасануудые байгуулга.

Наһаа гүйсөөгүй хүүгэд тушаа асуудалые хойшолуулашагүйгөөр шиидхэхын түла иигэжэ тоолохо байнаб:

— наһаа гүйсөөгүй хүүгэдтэй хүмүүжүүлгын хүдэлмэри ябуулхын түла материально-экономическа бааза хүгжөөхэ, бэхижүүлхэ;

— хүүгэдтэй хүдэлмэри ябуулхын түла тусхай статьягай еһоор гүйсэдхэхы комитедүүдэй бюджедһээ мүнгэ һомолхо;

— хүүгэдээ хүмүүжүүлхын түлөө түрэлхидэй харюусалга үргэхэ, ашатай туһатай ажал хэжэ, хүүгэдые хүмүүжүүлхын түла хуулиин еһо гуримуудые хэрэглэлгые мэдэрдэг болохо;

— мүнөө бии байһан КЗОТ-ой үлүү хизаарлагдаһан арга боломжые хараада абалсан, үйлэдбэри дээрэ наһаа гүйсөөгүй хүүгэдэй хаба шадалаа, арга боломжоео хэрэглэхын түла тэдэнэй арга боломжонуудые үргэдхэхэ.

Оршон тойронхи байгаалиие хамгаалха хэрэгые нийтын хойшолуулашагүй зорилго гэжэ тоолохо шухала;

— үйлэдбэриин үлэгдэлнүүдые болбосоруулха талаар предприятинуудай сетьнүүдые хурдан түргэнөөр хүгжөөхэ;

— регион дотор экологическа байдалые үргэнөөр олондо мэдээсэлгэ;

— сүлөөдэ гараһан хүдэлмэришэнэй хүсэнүүдые хабаадуулха зорилготойгоор экологическа талаар сэбэр предприятинуудые районой дэбисхэр дээгүүр байгуулга;

— Байгал нуурһаа уһа абадаг зонодо түбхинэһэн ажахынуудай таряалангууд дээрэ химическэ үтэгжүүлгэнүүдые хэрэглэлгэ хорихо.

Нүхэд һунгагшад! Хэрбээ намайе Буряадай АССР-эй арадай депутадаар һунгаа һаатнай, һунгалтын урдахи өөрынгөө платформые, таанадай захилнуудые дүүргэхын түла бүхы хүсэ шадалаа хэрэглэхэб, эрдэм мэдэсээ зорюулхаб гэжэ таанадые найдуулха дурамни хүрэнэ.

«Минии һанамжын ёһоор, мүнөө юун шиидхэгдэмээр эгээл хурса асуудал болоноб. Эндэ хоер һанамжа байха ёһогүй. Хододоо мүнгөөр дуталдалга эгээл хурса асуудал болоно. Намайе шоглоногүй гэжэ таанад мэдэнэ ёһотойт. Хэрбээ би мүнгэтэйхэн байгаа һаа, һурахашье, амархашье, бусадшье юумэндэ саг, хаба шадал олохо һэм. Хэрбээ бүри ехэ мүнгэтэй байгаа һаа, группада, курсада, институтда туһаламжа болгон, элдэб юумэ эмхидхэхэ һэм...» — гэжэ МИИГАИК-гай студент Александр Исаев «Студенческий меридиан» гэһэн журналай хуудаһанууд дээрэ бодомжолно. Манай ороной олохон студентнүүд иигэжэ тоолодог байгаа ёһотой. Тиихэдээ тэдэ тон зүбөөр бодоно бшуу.

Мүнөө стипенди үгытэй ядуу байдалай талаар абадаг пособидал адлирхуу. Мүнөө манда 50 түхэриг мүнгэн гээшэ гү! Дэншье һаа багахан мүнгэн болоно. Энэмнай оройдоол 10—12 үдэр соо хүрэдэг. Һарадаа нэгэ дахин студентдэ эды шэнээн мүнгэ үгэхэдөө, түрэлхидынь заатагүй туһалха гэжэ хараалһан байгаа ха. Хэрбээ түрэлхидэй туһалаагүй һаа, яалтайб! Хүдэлхэ хэрэгтэй. Хүн бүхэн өөртөө хоер зам — хүнгэн болон хүндэ замуудые шэлэдэг. Мүнөө «Факультет» гэһэн хуудаһанда энээн тухай юу-хээ хөөрэжэ үгөөд туршахамнай.

Үнэтэйхэнээр «Аляска» гэһэн куртка худалдаха гэжэ байтарнь, Сергейе ОБХСС-эй хүдэлмэрилэгшэд хубсаһа хунарай дэлгүүр дээрэ барьяа.

Би тэрэ студенттэй хөөрэлдэхэ хүсэлтэйб (тэрэ БГПИ-гэй студентэб гэжэ хэлээ). Тэрэ араатын арһаар оеһон малгайтай, орын арһан гуталтай, оодон арһан дэгэлтэй байгаа. Нэрэгүй хургандаа дүрөө алтан бэһэлиг зүүнхэй ябаа. Тэрэниие хараад, үгытэй ядуу студент гэжэ оготошье хэлэхэгүйш. Тэрээнтэй иигэжэ хөөрэлдөөбди:

— Сергей, энэ шэмэрүүн хүйтэн жабар соо гэртээ һууха аргагүй байна гээшэ хаш. Амаралтынгаа үдэр ондоогоор үнгэргэхэ хүсэлгүй гүш?

— Гэмгүйгөөр моодноор хубсалаад ябаха хүсэлтэйб. Хани нүхэдтэеэ эндэ ходо ходо ерэдэгби. Энэ тэрэ юумэ худалдадагби, худалдан абадагби, һэлгэдэгби. Эндэ муу юумэн үгы.

— Стипенди абадаг гүш?

— 50 түхэриг стипенди юун мүнгэн гээшэб даа! Гэртэхимни туһалдаг. Зүгөөр энэшье намда балай ехээр туһа хүргэдэггүй.

— Тиимэһээл дэлгүүр дээрэ ошожо, элдэб юумэ худалдажа, хэрэг байдалаа заһана гүш?

— Манай обществодо бэшэ хайшан гэхэбши! Ондоо зам үгы бшуу. Хэрбээ энэ дэлгүүрэй үгы байгаа һаа, иимэрхүү ондоо газарта хүн сугларжа, энэ тэрэ юумэ худалдаха һэн гэжэ би этигэнэб. Манайл общество бүхы юумые хомор болгожорхео бшуу.

— Сэхыень хэлэхэдэ, ши материальна байдалаа заһахын, мүнгэтэй болохын тула эндэ ерэнэ гүш, али бусадһаа дутуугүйгөөр хубсалха зорилготой гүш?

— Бусадһаа дутуугүйгөөр хубсалаад ябаха хүсэлтэй байдагби.

— Һайнаар хубсалхын тула, нэн түрүүн, мүнгэн хэрэгтэй бэшэ гү?

— Тиимэ даа. Мүнгэн гээшэ юуншье бэшэ гэжэ маанадые бага балшар наһанһаамнай һургадаг һэн. Мүнгэн гээшэ бүхы юумэ шиидхэдэг гэжэ ехэ болохо бүреэ ойлгожо эхилхэш. Энээнтэй арсалдаха хүн үгы бэшэ гү?

— Сергей, танай курсын олон хүнүүд эндэ ерэдэг гү?

— Эндэ ерээгүй хүн үгы ёһотой гэжэ би һананаб.

— Түрүүшынхеэ хубсаһа худалдахая ерэһэнээ һанана гүш? Тиихэдэ аягүйрхөөгүй һэн гүш?

— Үгы даа, аягүйрхөөгүйб. Иимэл байха ёһотой гэжэ һанагдаа һэн. Энээнһээ ондоо зам үгы гэжэ тоолохо байнаб.

— Хонжоо наймаа хэхын орондо, ажалда орожо хүдэлөө һаа, дээрэ бэшэ гү?

— Үнэн сэхээр хүдэлжэ, мүнгэ олохо хэрэгтэй гэжэ та хэлэнэт. Үнэн сэхээр хүдэлжэ мүнгэ олобо һэн гэлэйб. Һүүлдэнь тэрэниие яаха ёһотойбиб? Мүнөөнэй нэгэ түхэриг лотерейн билет шэнги болонхой бшуу. Ямар нэгэ юумэ абахын тула мүнгэн дуталдадаг ха юм. Тиихэдэнь дахяад барахолко ошохош.

— Ши хожомоо багша болохо байнаш. Тиимэ бэшэ гү?

— Тиимэ даа.

— Ши хайшан гэжэ хүүгэдые һургаха хүсэлтэйбши? Мэдэжэ абабал, намда һонин байха һэн. Ши олон юумэндэ үнэншэдэггүй байнаш. Жэшээлхэдэ, үнэн сэхээр хүдэлжэ, мүнгэ олоходо болохо гэжэ өөрөөшье этигэнэгүйлши. Шинии һурагшад шамдаа баһал этигэхэгүйл.

— Би энээн тухай оготошье бодожо үзэдэггүйб. Теэдшье барахолко дээрэ ерэжэ, юумэ худалдахадаа, буруу ябадал гарганаб гэжэ һананагүйб. Олохон хүндэ энэмнай дадашаһан хэрэг ха юм. Һайнаар хубсалха хэрэгтэй бшуу.

— Сергей, шамайе баряа, тиимэһээ протокол табиха. Тиихэдээ ши ехэ аягүй байдалда орохо болоно гүш?

— Би гэмтэ ябадал гарганаб гэжэ тоолохогүй байнаб гээд дабтан хэлэнэб. Хожомоо айнгүйгөөр иишэ ерэхэлби.

Сергейтэй бидэ иимэрхүүгээр хөөрэлдөөбди. Тэрэ фамилияа хэлэжэ үгөөгүй. Нэрэншье өөрын бэшэ байгаа ёһотой гэжэ һананаб.

Мүнөө хүнүүд барахолкодо ехэл дуратай болонхой. БурАССР-эй МВД-гэй ОБХСС-эй оперуполномоченно, хонжоо наймаантай тэмсэхэ талаар бүлэгэй ахалагша С. Д. Ерентуев хуули сахиха хэрэгтэй гэжэ хэлэбэ. Тиихэдээ тэрэ иимэрхүү ябадал хүлисэһэншүүгээр хэлээ ха.

Гэмгүйгөөр ажаһуухын тула тусгаар тогтоогдоһон 75 түхэригэй хүрэхэгүй байһаниинь мүнөө бултанда мэдээжэ. Студент һарадаа оройдоол 50 түхэриг стипенди абана бшуу. Барахолко дээрэ ерэжэ, хубсаһа хунар худалдадаг байһанаа Сергей нюунгүйгөөр хэлээ. Сергей шэнги бусад хүнүүд иимэрхүү ябадалаа орхижо, бултадаа ажал бэдэржэ, ажалда орохо гэжэ балайшье этигэнэгүйб. Үгы гэбэл, студент хүдэлжэ, хайшан гэжэ мүнгэ олохоб гэһэн дурадхалтайгаар комсомолой комитедтэ ошохо. Тэдэ бүхы юумые холуур харадаг, үлүү ехээр тооложо гаргадаг болонхой. Хонжоо наймаа хэлгээ болюулха хүсэлгүй. Тэдэнэй иимэрхүү ябадалые ондоо хэрэгтэ зорюулан хэрэглээ һаа, хэды туһатай байха һэм. Магад, заримашуул ондоо һанамжатай байжа болохо.

Ольга ЛИНХОБОЕВА,
штатнабэшэ корр.

Саг үгэгты — ажал олдохо

СТУДЕНТ хаана хүдэлжэ, мүнгэ олохо болоноб? Вузай экономико байгуулжа хүгжөөбэл, арга олдохол һэн. Залуушуулай түбүүд энэл үлхөөгэй звенонуудай нэгэн болоно. Тииһээ тиитэрээ мүнөө тэдэ бороогой һүүлээр ургаһан һархяаг мэтэ олоор мүндэлнэ. Зүгөөр тэдэ бултаниие ажалаар хангажа шадаха гээшэ гү? Манай залуушуулай түб һаял хүл дээрээ гаража байна. Бидэ хэды олон шиидхэгдээгүй асуудалнуудтай дайралдаа гээшэбибди? Мүнөө һанаадшье үзэхэнь аюултай. Бидэнэртэ, эмхидхэгшэдтэ, хуулиин талаар юушье мэдэхэгүй байһамнай гол түбэг бэрхэшээл болоо. Тиимэһээ манда консультантнууд-юристнүүд, имагтал ажахы эрхилэгшэд шухала хэрэгтэй. Залуушуулай предприяти бүридхэлдэ абахын тула документнүүдые бэшэлгын онол аргые мэдэхэ хэрэгтэй. Олохон залуушуулай түбүүд ямаршье мэдээсэл мэдэхэгүй байхаһаа гадна, ажал ябуулгын түрүүшын шатада финансын, эрхын талаар алдуунуудые гаргана.

Бидэ оедолой туршалгын цех нээхээр хараалнабди. Тэндэ мэргэжэлтэд, һуралсалһаа сүлөө сагтаа студентнүүд хүдэлхэ. Энэ юу үгэхэб? Нэгэдэхеэр, студент хүдэлхэ аргатай болохо. Хоердохеор, түбые хүгжөөхын тула мүнгэтэй болохобди. Сүлөөтэй сагые эмхидхэдэг түб иимэрхүүл уялгануудые дүүргэхэ аргатай бшуу. Мүнөө дээрээ бидэ видеосалонуудһаа олзо оруулнабди. Эндэ яахыншье аргагүй. Тэрээнһээл олзо оруулнабди. Түрүүшээр иимэ хүнгэн зам шэлээ гэжэ маанадые зүбөөр зэмэлжэ магадгүй. Теэд маанадай хүл дээрээ гарахын тула мүнгэн тэнгэриһээ адхархаяа байнагүйл. Харин мүнөө манда мүнгэн шухала хэрэгтэй.

Институдай ректорат сүлөөтэй сагые эмхидхэлгын түбые түхеэрхын тула манда гэр үгөө. Энэмнай 18-дахи кварталда баар байһан гэр. Мүнөө дээрээ энээнһээ бэшэ һайрхаха юумэн манда үгы. Эндэ гүйсэд заһабарилга хэхэ, кондитерскэ цех бариха хэрэгтэй. Эндэ хүтэлбэрилэгшэд эдэбхи үүсхэл гарганагүй. Тэдэниие манай эдэбхитэй туһалагшад болоһой гэжэ бидэ һанаха байнабди. Мүнөө дээрээ студент хаана хүдэлжэ мүнгэ олохоб гэһэн асуудал маанадай һанаае зобооно.

ВЛКСМ-эй Советскэ райкомой ямар байдалтай байһыень бидэ ойлгоногүйбди. Һаяхан байгуулагдаһан түб абаһаар хүдэлжэ эхилхэ зэргэтэй гэжэ комсомолшууд һанана. Зүгөөр манай 7 мянган түхэриг хаанашье хүрэхэгүй байна.

Налог болюулха

МАТЕРИАЛЬНА ЭРХЭ БАЙДАЛНУУДЫЕ ҺАЙЖАРУУЛХА ТУХАЙ

Вузууд болон техникумүүдэй студентнүүдые стипендеэр хангалга нэбтэрүүлгын арга боломжые 1991—1992 онуудта шэнжэлэн үзэхэ. Ажаһуухадань хүрэхэ болотор стипендиин хэмжээе арбан гурбадахи табан жэлдэ дээшэлүүлхэ.

Бүхы вузууд болон мэргэжэлнүүдтэ регионой үнэ сэнгүүдэй индексүүдые, успеваемость болон эрдэмшэнжэлэлгын ажал ябуулга хараада абалсан, нэгэ хэмжээнэй стипенди тогтоохо.

Вузууд болон техникумүүдтэ һурадаг студентнүүдэй стипендиһээ подоходно налог даралга болюулха, гэгээрэлэй хүдэлмэрилэгшэдэй салин хүлһэндэ нэмэгдэдэг районно коэффициентнүүдые тогтооһон бүхы районуудта студентнүүдэй стипендинүүдтэ районно коэффициентнүүдые нэбтэрүүлхэ; һуралсалаа дүүргэһэнэйнгээ һүүлээр предприятинүүд болон эмхинүүдтэ хүдэлхэеэ ерэхэ студентнүүдтэ стипендинүүдэй хэмжээнүүдые тогтоохыень тэдэнэртэ зүбшөөхэ.

Түлюур байдалтай студентнүүдтэ туһаламжа үзүүлэлгын жаса байгуулха.

Үхибүүнэй хойноһоо харууһалха талаар академическэ амаралтада байха үедөө һуралсалаа үргэлжэлүүлхэ хүсэлтэй эхэнэрнүүдтэ стипендиин хэмжээе, үхибүүнэй хойноһоо харууһалха талаар пособи абаха эрхэ олгохо, хүүгэдтэй студентнүүдэй стипендинүүдтэ нэмэлтэ түлбэри тогтоохо.

Студент болон социальна албан

ОРОНОЙ студентнэрэй хамтын байрануудта 1426,9 мянган һуури бии (хамтын байрада хэрэгтэйшүүлэй 80,8 процентнь хангагдана бшуу).

Байраар хангалгын хэмжээн нормоһоо нилээд доогуур (нормын ёһоор, нэгэ хүн 6 дүрбэлжэн метр талмайда ажаһууха зэргэтэй). Бүхыдөө орон доторнай 580 мянган дүрбэлжэн метр һуури дуталдана. Бүхы орон дотор абажа харахада, Украиныин, Латвиин болон Эстониин вузууд байраар яһала гэмгүйгөөр хангагданхай. РСФСР-тэ хамтын байрада хэрэгтэй 100 студентнүүдһээ 87-ниинь (дунда зэргэ нэгэ хүндэ 5,5 дүрбэлжэн метр талмай хүртэнэ) байратай Сибириин болон Алас-Дурна зүгэй вузууд энэ талаар илангаяа хүшэр байдалтай.

РСФСР-тэ 1988 ондо хамтын байрануудые ашаглалгын түсэб 95,9 процент дүүргэгдөө. Олохон хамтын байрануудта хүнүүд олоор оруулагданхай. Олонхи ушарта тэдэ коммунальна талаар таатай зохид байдалгүй, гэрнүүдынь үмхиршэһэн байха юм. Байрын хомор байгаашье һаань, олонхи ушарта хамтын байрануудта ондоо хүнүүд ажаһуудаг. Гансал РСФСР-эй Минвузай студентнэрэй хамтын байрануудта 30 мянга тухай һууринуудые ондоо хүнүүд эзэлнэ. Гэхэ зуура, һуралсалай заведени хамтын байрада зуу мянга тухай дүрбэлжэн метр талмайе хүлһөөр абана. Гэр бүлэ болоһон студентнүүд хуушаршаһан хамтын байрануудта, хүүгэдтэй бүлэнүүдэй ажаһуухын аргагүй эрхэ байдалда ажаһууна. Олонхи ушарта энэдэ амарха, хүүгэдэй наадаха, спортоор хэшээлнүүдые эрхилхэ, коляскануудые орхихо комнатонууд үгы байдаг.

2000 он болотор вузуудай түбүүдтэ кооперативуудай мүнгэ зөөриие хараада абалсан, 1,5 миллион дүрбэлжын метр талмайтай студентнүүдэй бүлэнүүдтэ хамтын байра барихаар хараалагдана.

Почтовый дилижанс

«БЗ»-ДЭ ХАРЮУСАНА

СЭНГЫНЬ БУУЛГАА ГҮ?

Манда толилһоной һүүлээр ямар нүлөө үзүүлдэг байһан тухай уншагшадтаа хөөрэжэ үгэхэ сагнай ерээ. Военторгын 61-дэхи магазинда В. И. Ленинэй портредүүдэй үнэ сэнгые буулгаһан тухай автораймхөөрэһэн статья үнгэрэгшэ жэлэй ноябриин 18-най манай газетэдэ толилогдоһон байгаа гэжэ таанад һанана еһотойт.

Һаяхан бидэ энэ магазинда дахяад ошожо, иимэ юумэ мэдэжэ абаабди: эдэ портредүүдэй саашанхи хуби заяан тухай манда хөөрэжэ үгөө.

— «БЗ»-дэ статьягай гараһанай һүүлээр худалдан абагшад Ленинэй портредүүдые хайшань хээбтэ гэжэ асуужа, маанадые амар заяа үзүүлхэеэ болишоо һэн,— гэжэ магазинай наймаалагша хэлэбэ. — Нэгэ портрет политтаһагта дамжуулан үгөөбди, нүгөөдыень дүтын хүүгэдэй саадта бэлэглээбди. Бидэ буруу ябадал гаргаһанаа ойлгоод, тэрэнээ заһаха гэжэ оролдообди.

Энэ һайнаар дүүрэбэ ха юм гэжэ һанахын орондо нэгэ иимэ бодол һанаа зобооно: дээрэһээ захиралтаһаа мултаржа ядажал байна хабди. Иимэ баһаһан ябадалаа болюулагты гэжэ худалдан абагшадай эрилтэ табяагүй һаань, Ленин үбгэжээлнай комиссионно магазинай тагууд дээрэ тооһондо дарагдажа байхань гээшэл.

«МҮНӨӨДЭР САДХАЛАН БАЙХА ГҮБ?»

«Мүнөөдэр садхалан байха гүб?»— гэһэн гаршаг доро Улаан-Үдэ хотын Кирзавод поселогой 21-дэхи эхин һургуули столовогүй гэжэ газетын хуудаһануу дээрэ оло дахин толилогдоһон байха. Энээнтэй дашарамдуулан, һунгаагдаһан үдэрэй бүлэгые хааха баатай болоо.

Түрүүшынхеэ толилһон статьяда манай республикын арадай эрдэм һуралсалай министрэй орлогшо Н. Т. Осиповаһаа харюу абаа һэмди. Железнодорожно районо түс асуудалые хиналта дороо абанхай гэжэ тэрээн соо мэдээсэгдэһэн байгаа. Хэдэхэн сагай үнгэрһэн хойно дахяад түс темэдэ бусаха баатай болсгдоо. Железнодорожно районо хинан шалганабди гэһэн нэрэ зүүгээд, ямаршье үрэгүй ябуулгануудые хэдэг байгаа гэжэ элирүүлэгдээ.

21-дэхи һургуулиин директор И. Г. Зангеева найдуулһан туһаламжа хүлеэжэ байнгүйгөөр өөрөө бэеэ даагаад оролдожо эхилээ. «Темп» гэһэн кооперативһаа хүлһэнэй хүдэлмэришэдые олоод, пеэшэнгүүд болон холодильнигүүдые табихые тодорхойлоо (һуралсалай жэлэй эхиндэ районогой хүдэлмэрилэгшэд энээниие бэлдэхэ еһотой байгаа).

Мүнөөнэй байдалаар «Темп» гэһэн кооператив ажалаа дүүргээ. 21-дэхи һургуулида буфет нээгдээ.

Мүр сараа үлөөнгүй үгы болошоо

ГЭНЭН ХОНГОР ЗОНДО ҺУРГААЛ БОЛОГ ЛЭ ГЭЭД ЭНЭ БЭШЭГ ТОЛИЛБОБДИ. БЭШЭГЭЙ АВТОР ЛЮБОВЬ МЕЛЕНТЬЕВАДА БЭШЭГЭЭ ЭЛЬГЭЭҺЭНДЭНЬ БАЯРЫЕ ХҮРГЭНЭБДИ.

20.10 сагта телефоной жэнгирхые би огто хүлеэгээгүй байгааб. Газааһаа орожо ерээд байбаб.

— Любые дуудажа үгыт.

— Тэрээнтэй хөөрэлдэжэ байнат.

— Сайн. Би совет-франко - австрийска «Эфос» гэһэн фирмын түлөөлэгшэ гээшэб. Тиигээд танда нэгэ һонин хүдэлмэри дурадхаха һанаатайб. Аукцион дээрэ та манай бүтээлнүүдые харуулжа үгэхэгүй гүт!

— Хүлисэгты, хэн танда минии телефоной номер үгөөб!

— Модельнүүдые харуулдаг танай фирмэ үгөө.

— Манекенщицэнүүдһээ хэн нэгэн танда ошоо һэн гү!

— Ерээ. (Тиигээд хоер фамили дурдагдана).

— Та юун гэжэ дурадхаха һанаатайбта!

— Эгээл түрүүн уулзажа хөөрэлдэхэ, контрактtай танилсаха хэрэгтэй. Мүнөөшье уулзахадамнай болохо. «Интурист» гостиница, Ленинэй үйлсын, 44-дэхи гэртэ, 3-дахи таһалга — Шерстюк Олег Викторович. Би таниие угтахаб.

— Һайн лэ гээшэ. 21.00 сагта.

Трубка табиһанайнгаа һүүлээр энээн тухай бодожо үзэбэб. Газаа харанхы, хүйтэн, талаар ошохо дурагүй байһан аад, яагаа түргэн зүбшөөбэ гээшэбиб. «Совет-франко - австрийска» гэһэн шэдитэ үгэнүүдые дуулахадаа, бэлэхэнээр зүбшөөлөө үгэһэндөө бэеэ зэмэлээд абабаб. Магад, энэ шог байжа болоо гү! Теэд таниһан хүнэй абяан бэшэ байгаал. Рэкетирнүүд байба гү! Тиибэ яабашье мүнгөө сүүмхэ сооһоо гаргахагүйб, үдэр бүхэндэ 300-гаад түхэриг абаад ябадаг гэжэ һанаг лэ.

Тиигээд һахы-һалаг бэеэ заһажа оробоб. Елкодо ошохоео байһандал адляар гоеор хубсалбаб. Гансаараа ошохоео айгаад, харгыда ябатараа хамта хүдэлдэг танил басагандаа оробоб. Харин тэндэ үшөө нэгэ басаган танил хүбүүнтэеэ айлшаар ерэһэн байба.

— Шамда юун хэрэгтэйб!

— Балай ехэ хэрэгшье үгыл даа.

— Харин бидэ үглөөдэр уулзахаар болзолдообди.

Болзолдохо болзорыень хорооно зорилготойгоор дүрбүүлэн Ленинэй үйлсөөр оршоһон 44-дэхи гэр тээшэ алхалбабди.

Үүдэнэй хажууда трико үмдэһэн залуу хүн маанадые угтаба. (Эрэгтэй хүн эхэнэрые уулзахаар уриһан аад, үмдэеэшье үмдөөгүй гэжэ би гайхаһан янзатайгаар харабаб).

Дооронь орободи. Гостиница соо ехэл зохид байба (нүмэ соохидоп адли потологынь үндэр). Харуулха хубсаһа хунарнуудые, бэшэлэн саарһа уншабабди. Тэндэнь ондатрын арһаар оёгдоһон дэгэл, катоново юбкэ, пеньюар, белье, оймһо бариха пояс гэхэ мэтээр бэшээтэй байба. Текстнүүд олон тоото алдуутай, тамгагүй, гарнууд табигдаагүй байба.

Списогэй еһоор, моодо харуулхаар зүбшөөлөө үгэхэ еһотой зон хабди гэжэ хөөрэлдөөнэй үедэ ойлгобоб. Жэшээлхэдэ, тэндэ бюстгалтер гэжэ бэшээтэй байгаа һаань, списогтэ оруулхагүй. Манай түлбэри тухай хэлэгдээгүй «контракт» гэһэн үгэ уншанабди. Эдэ бүгэдэниие уншаад, нэгэ бага зориг бадарбабди.

— Список байгаал юм бээз. Контракт соо элдэб юумэ оруулагдаһан байжа магад, тиихэдээ ондатрай арһаар оёһон дэгэл дээгүүрээ оймһо баридаг пояс үмдөөд, харуулхадамнай болохол. Олег Викторович, манда хайшан гэжэ түлэхэб!

— Таанадта хэды шэнээн мүнгэн хэрэгтэйб!

— Ямар гэнэн хонгор асуудал гээшэб. Танда эды шэнээн мүнгэн олдохогүйл.

— Таакад бодото байдалһаа үндэһэлэгты.

— Түрүүшын үедэ мянган түхэриг танда таараха гү!

— Юу хэлэнэ гээшэбта! Һарадаа мянган түхэриг абахаш гэжэ гү! Би эды шэнээн мүнгэ абадаггүйлби.

— Һара соо бэшэ, харин часай туршада мянган түхэриг абахат. Та моодо харуулдаггүй хадаа эды шэнээн мүнгэ абанагүй ха юмта.

Нэгэ басаганаймнай нүхэр хүбүүн шуран байшоо. Тиигээд тэрэ юристэб гэжэ бэеэ нэрлэһэн нүхэр Шерстюгтэ элдэб асуудалнуудые табяа. Эхэнэрнүүд иимэрхүү асуудалнуудые һураха бди гэжэ ухаандаашье оруулаагүй ха. Юрист олон тоото асуудалнуудай һүүлээр аягүй байдалда ороһан янзатай болобо. Ондо ондоо хэлэн дээрэ хөөрэлдэжэ байнабди гэжэ ойлгоод, тэрэнэй һанаае заһабабди.

— Һанаагаа бү зоботы. Манай манекенщицэнүүдһээ гадна соелой институдта, бусад вузуудта басагад олон байха. Тиихээ тиитэрээ манай хоер басагадые хараагүй байнат. Сэхыень хэлэхэдэ, эдэмнай гое һайхан дангиин конкурснуудта хабаадалсажа, түгэсхэлэй конкурсдо орохо болонхой.

— Ород басагад манда хүдэлһэй гэжэ хүсэхэ байнаб. Буряад басагад хэрэггүй гү!

— !!!

Гэдэргээ уруу дүрүүнүүд бусабабди. Контрактын тогтоогдоогүйшье һаа, нэрэ хүндэеэ алдаагүйбди.

Үшөө хоер басагад тэндэ ошоо гэжэ хоер үдэрэй үнгэрһөн хойно мэдэжэ абаабди. Үдэр ерэхэдэнь, нэгэ нэгээр оруулаад, хубсаһаа тайлагты гэжэ тэдэнэртэ дурадхаа юм ха (жэшээлхэдэ, бюстгалтер гү, али оймһо баридаг пояс ямар бэедэ таарахаб гэжэ харахадаа тэрэ һайнаар лэ мэдэхэ байгаа ха). Энэшье удаа контракт баталалга болоогүй. «Ригэһээ» ерэһэн хүбүүн манай һүүлшын басагадай нэгэндэ Сочи хүрэтэр ошоод ерэе гэжэ дурадхахадаа, этническэ түхэл шэнжые хараада абалсаагүй байһаниинь тон ехээр гайхуулаа.

«Плэйбойдо» В. И. Ленинэй портредэй хажууда, тугайнгаа, Кремлиин хажууда зурагаа буулгуулхаар зүбшөөлөө үгэлэн тэдэ сэбэрхэн дангинануудһаа илгаань юуб гэхэдэ, манай басагадай ухаатай сэсэн байһаниинь намда тон ехээр һайшаагдаа.

Л. МЕЛЕНТЬЕВА.

Энэмнай детективнэ түүхэшүү болоно. Бидэ «Ригэһээ ерэһэн хүбүүнэй» манай городоор аяншалгын бодото зорилгые тодоруулха гэжэ ядаабди. Энээнһээмнай үрэ гараагүй. Тэрэ мүр сараа үлөөнгүйгөөр үгы болошоо. Хоморой шухаг хубсаһа хунарай аукцион үнгэргэхэ тухай дуулаһаншье хүн олдоогүй. Тиихэдэ тэрэ эндэ ямар хоижоо наймаа хэхэ хүсэлтэй ерэһэн байгаа хаб!

Тэрэнэй бууһан гостиница-пансионадта хандаабди. Тэндэ гансал командировкын үнэмшэлгын еһоор оруулдаг байна. Январиин 2-һоо 17 болотор үнэхөөрөөшье Шерстюк Олег Викторович гэһэн хүн ажаһуугаа, тэрэ Ригэһээ бэшэ, харин Норильскһаа түмэр замаар командировкодо ерэһэн байгаа гэжэ манда хэлээ. Иимэ удхатай туһаламжа хүргэхэ саарһа манда харуулаа: «Байгаль гэһэн гостиничнэ нэгэдэлэй директор нүхэр В. М. Чернышовто. Норильск хотын СССР-эй үнгэтэ металлургиин министерствэһээ «Эфис» гэһэн худалдаа наймаанай-коммерческэ предприятиин түлөөлэгшэ, юрист Шерстюк Олег Викторовичые танай нэгэдэлэй гостиницада ажаһуухаар оруулхыетнай гуйнаб.

«Эфис» гэһэн фирмэ СССР болон Австри хоерой хоорондо худалдаа наймаанай-коммерческэ предприяти болодог.

Улаан-Үдын түмэр замай отделениин начальник А. И. Касьянов».

Доронь түхэрээн тамга, ойлгожо уншахын аргагүйгөөр гар табигдаһан байба. Энээниие ойлгожо абаха зорилготойгоор нүхэр Касьяновта хонходобобди. Иимэ документ тухай Александр Ивановичта бидэ түрүүлэн мэдээсэһэн байбабди. Тэрэ хэзээшье иимэ документ үгөөгүй.

Үнэхөөрөө детектив болоно гэжэ таанад зүбшөөхэ еһотойт. Тэрэниие тайлбарилха гээшэ ондоо эмхиин нэрэ хүндын хэрэг болоно. Энээнтэй дашарамдуулан иигэжэ хэлэхэ хүсэлтэйб.

Манай манекенщицэ басагадай хуурмаг нэрэтэй фирмын түлөөлэгшые саг болзор соонь тодорхойлһониинь ехэл һайн. «Совет-франко-итальянско» гэһэн шэдитэ үгэнүүд тэдэнэй толгойе эрьюулжэ, элдэб моодно хубсаһа харуулхаяа тиишэ ошоогүйнь болоо. Тэдэ дүршэлтэй, ухаатай сэсэн байшоо. Хуурмаг нэрэтын мэхэдэ орожо, гутамшаг байдалда ороогүймнай болоо.

Бэшэгэй автор, багша Любовь Владимировна Мелентьевагай (хоер ажал хэжэ, тэрэ манекенщицээр эндэ хүдэлдэг) һанаае иимэ ушар зобоогоо. Мүнөө сэбэр һайхан дангинануудай элдэб конкурснуудые үргэнөөр идхадаг, үнгэргэдэг болонхойбди. Олон миллион телевизор харагшадай хараһаар байтар илалта туйлаһан басагад часай туршада үгытэй байһан аад, еһотойл принцессэнүүд болошодог байна.

Хооһон магазинуудтай байһан аад, иимэрхүү хэмжээ ябуулгануудые хараад, залуухан басагадай зүрхэ сэдьхэлээ доһолгохонь буруу бэшэ. Заримашуул илалта туйлажа, зол жаргалда хүртэһэн басагадай орондо өөрыгөө табяадшье үзэнгүй яахаб даа. Тиимэһээ, жэшээлхэдэ, «Эфис» гэһэн фирмэ тухай хуурмаг үгэнүүдые дурдаад, иимэ басагадай толгойе эрьюулхэ ха юм.

Дээрэ дурдагдаһан түүхэһээ һургаал абамаар ха гэжэ һанагдаха байна.

Наталья ДАШИЕВА,

Газетэдэ түрүүшынхеэ бэшэнэб. Юуб гэхэдэ, бултанда хүндэтэй болоһон ба минии дуратай газетэдэ — «Молодежкодо» — «Кино» гэһэн группын репертуарһаа нэгэшье дуунай толилогдоһыень һананагүйб.

Энэ рок-группые ехээр хүндэлдэг гэжэ таанад абаһаар ойлгобо еһотойт. Тиимэ, хүндэлдэгби. Би Викторые хүндэлдэгби! Тэрэнэй фото-зураг минии таһалга соо үлгөөтэй байдаг. Би тэрэниие бурхан шэнгеэр һанадагби.

Минии нүхэд «Ласковый май» гэһэн группа һайшаадаг болошоо. Энэ группын дуунуудые буулгажа бэшээд сээжэлдэнэ.

Т. КОНДАКОВА.

«Молодежко» би шамайе иигэжэ гуйнаб: «Кино» гэһэн рок-группын репертуарһаа дууе толилыш».

* * *

Хэрбээ таанад хэзээ нэгэтэ Виктор Цой гэгшын зарим дуунуудые шагнаһан байгаа һаа, «Кино» гэһэн группада һанаа амараар хандажа шадахаяа болихот. Цой гэгшын группада дуратай бусад хүнүүдтэй бэшэлсэхэ хүсэлтэйб. Жэшээлхэдэ, «Ласковый май» гэһэн группада дуратайшуулһаа Цой болон тэрэнэй командын дуунууд тухай һанамжа мэдэжэ абабал һонин байха һэн. Сэхыень хэлэхэдэ, манай дуратай группа тухай бэшэһэн бүхы юумыетнай һонирхон уншахабди.

А. БАЗИН,
П. АРТАМОНОВ.

670000, Улаан-Үдэ хото, Главпочтамт, а/я 2206.

* * *

Нэгэн һаналтаниие олоходомни намда туһалыт. Намда Валерий Леонтьев тон ехээр һайшаагдадаг. Би тэрээн тухай ехэ юумэ мэдэжэ абаха хүсэлтэйб.

Өөр тухайгаа: Ирина гэжэ нэрэтэйб, 11-дэхи класста һуранаб. Минии адрес: 670013, Улаан-Үдэ хото, Ключевская үйлсэ, 34—107, Ирина Петровада.

* * *

«Модерн Токинг», «Блю систем» гэһэн группануудые хэдэн жэлэй туршада ажаглан харанаб. Тэдээн тушаа статьянуудые, фото-зурагуудые суглуулдагби. Мэдээсэлнүүд болон фото-зурагуудаа дуратайгаар андалдахаб. Би Оля гэһэн нэрэтэйб, 17 наһатайб. Минии адрес: 671717, Северобайкальск хото, Парковая үйлсэ, 13, кв. 39, Ольга Николаевскаяда.

* * *

Иимэрхүү бэшэгүүд газетэдэ саг үргэлжэ орожо байдаг гэжэ һананаб. Гол түлэб тэдэниие басагад, һурагша басагад бэшэдэг еһотой. Элдэб мэдэрэлнүүдтэ эзэлэгдэн, бэеэ барижа ядаад, гансаардаһандаа тэдэ редакцинуудта, студинуудта бэшэгүүдые эльгээнэ еһотой.

Мухар-Шэбэрэй районой Калиновкын һурагша басаганай үсэд нэтэрүү байһаниинь намайе гайхуулна. Тэрэ Женя Белоусовай адрес үгыт гэһэн эрилтэтэйгээр хэдэн бэшэгүүдые бэшэжэ, һалана һанданагүй. «Тэрээнгүйгөөр ажаһуужа шадахаяа болинхойб. Хэрбээ өөрынгөө мэдэрэл тухай тэрээндэ бэшээ һамни, намтай танилсажа магад». Энэмнай еһотойл «үбшэн» болоно бшуу. Сагайнгаа ерэхэдэ басагад бултадаа шахуу иимэрхүү «үбшэндэ» нэрбэгдэдэг байха юм.

...Магомаев, «Битлз», Утесов, Шульженко, Высоцкий, Макаревич... Үетэн бүхэн өөрын хүндэлэн еһолдог хүнүүдтэй байдаг. Зүгөөр үндэр болбосоролтой хүн ондоо хүнэй мэдэрэлые доромжолжо, Женя Белоусовта дурлажа, тэнэг ябадал гаргаха еһогүй гэжэ һанагдана. Намда дурлаһан олон басагадта һанаа амараар хандадагби гэжэ тэрэ нэгэ интервью соогоо хэлэһэн байна бшуу. Эрилтэнүүдэй талаар нэгэн һаналтаниие, хани нүхэдые олохо хүсэлтэй һаатнай, «Харилсаха арга» таанадта туһалха.

(Үргэлжэлэл. Эхиниинь 3-дахи нюурта).

АЖАЛ ХЭРЭГЭЙ АША ТУҺАДА

Ольга Смолина Закаменск хотын городской һунгуулиин 104-дэхи округһоо Буряадай АССР-эй арадай депутадта кандидат. Тэрэ Зэдын комбинадта инженер-конструктораар хүдэлдэг. Эндэ гурба хахад жэл соо хүдэлжэ байгаашье һаа, эдэбхи үүсхэлтэй, ажал хэрэгэй түлөө һанаа-гаа зободог байһанаа, һайн талаһаа бэеэ харуулаа. Үнгэрһэн тоосоото-гоо соо тэрэ комбинадай ВЛКСМ-эй комитедэй секретариин сүлөөлэг-дөөгүй орлогшо байгаа. Ольга мүнөөшье ниитын ажал ябуулгада ха-баадалсажа, районно арадай хиналтада хүдэлдэг, комсомолой комитедэй дэргэдэ «Мираж» гэһэн залуушуулай түбэй проектно-сметнэ бүлэг һаяхан ударидадаг болонхой. Түс бүлэг үмсэдөө гэр бариxадань туһалха уял-гатай.

Манай корреспондент С. Очирова тэрээнтэй уулзажа, хэдэн асуудал-нуудые һураа.

— Ольга, юунэй түлөө тэмсэхэ байһан тухайгаа хөөрэжэ үгыш.

— Арадай депутадай ажал ябуулгые политическэ хүдэлмэри гэжэ тоолохо байнаб. Ажабайдалда социальна үнэн зүб байдалай жама еһонуудые баталхын түлөө тэмсэхэб. Миниин һунгуулиин округой дэбисхэр дээрэ олон хүн ажаһуудаг. Тэдэнине социальна талаар хамгаалагдаагүй хүнүүдэй тоодо оруулхада болохо. Тэдэ хэд бэ гэбэд, пенсионернүүд, залуушуул болоно. Хаа хаанагүй гэр байрын асуудал эрид хурсаар табигдана. Олохон хүнүүд гүйсэд түхеэрэлгэгүй гэрнүүдтэ, бараагууд соо ажаһууна. Харин залуушуул огто-шье гэр байрагүй байха юм. Заһабарилгын-механическа заводой болон барилгын материалнуудай цехэй комсомолшууд МЖК-гай жама еһоор залуушуулай гэр байрын кооператив байгуулжа, гэрнүүдые барижа эхилэнхэй. Гэр байрын асуудалай эрид хурсаар табигдаһан эрхэ байдалда үмсын гэр барихада болохо бшуу. Зүгөөр эндэ барилгын материалнууд хомор. Энэ арадай депутадуудай шиидхэхэ зорилго болоно.

Залуушуулай сүлөөтэй сагаа эмхидхэхэ асуудал онсолон тэмдэглэхэ байнаб. Хүүгэдтэй хүдэлмэри эмхидхэдэг залуушуулай нэгэдэлнүүдтэ, түбүүдтэ, наһаа гүйсөөгүй хүүгэдэй клубта, эдэбхитэй хүтэлбэрилэгшэдтэ туһаламжа хүргэхэ шухала гэжэ тоолохо байнаб. Манай Закаменскда хүдэлдэгшье, хүдэлхөөшье болиһон клубууд яһала олон байха. Тэдэнине олон тоото комиссинууд ябажа хараад, тодорхой туһаламжа хүргэнэгүй. Энэшье хэрэгтэ хубилалтанууд хэрэгтэй.

Бидэ үбшэнтэнние эмшэлхын тула хүсэл оролдолгоео элсүүлдэгбди. Харин нэн түрүүн һэргылэмжын хүдэлмэри ябуулха хэрэгтэй. Экологическа асуудал эрид хурсаар табигдана.

— Арадай депутадай хэхэ ажал нилээд ехэ байха гэжэ би ойлгоноб. Хэрбээ депутадаар һунгаад байгаа һаань, депутадай уялганууд болон өөрынгөө ажал хүдэлмэри яагаад ябуулхабши! Хэрбээ али нэгыень шэлэхэ баатай болоо һаа яахабши!

— Миниин ажал ехэ һонирхолтой, орхихо хүсэлгүйб. Зүгөөр һунгагшадай эрилтэнүүдые дүүргэхэ гээшэ шухала хэрэг болоо һаань, ажалаа орхихол хүн бээб.

— Депутатска мандадай түлөө тэмсэлдэ нүгөөдүүл тухайгаа юун гэжэ хэлэхэ байнабши!

— Намтай адли кандидадаар дэбжүүлэгдэһэн хүнүүд нэрэ солотойнууд, ажалша бүхэриггүүдшье байха. Тэдэ гэбэл, автодорой начальник Гринчишин, манай тоһоной заводой директор Доржиев болоно.

Эдэмнай дүй дүршэлөөр баян хүнүүд байха. Би бэедээ балайшье ехээр найданагүйб. Гэбэшье шамайе арадай депутадта кандидадаар дэбжүүлхэ хүсэлтэйбди, энээн тухай һайнаар бодожо үзэ гэжэ комсомолой райкомой пленумэй үрдэ намда хэлэхэдэнь, депутатска мандадай түлөө тэмсээд туршаха болоо гэжэ шиидээ һэм. Һунгагшадай хэнэй түлөө дуугаа үгэхэ байһыень мэдэнэгүйб. Теэд энээнһээ хэрэг хохидохогүйл.

Д. АЛТАЕВАЙ фото.

Бухы засаг — Советүүдтэ!

Евгений Агапович Авдеев Прибайкалиин национально-территориальна 90-дэхи округһоо РСФСР-эй арадай депутадта кандидадаар дэбжүүлэгдээ. Геолого-развелочнэ 130-дахи экспедициин болон Багдаринай геолого-разведочнэ экспедициин хүдэлмэрилэгшэд, инженерно-техническэ хүдэлмэрилэгшэд хамтын суглаа үнгэргэжэ, тэрэнние дэбжүүлээ.

Е. А. Авдеев Багдаринай аэропортын пилот юм. Тэрэ Улаан-Үдэ хотодо 1952 ондо түрэһэн. Коммунист, АН-2 самоледой 1-дэхи классай пилот. 1986 ондо Эрхүүгэй гүрэнэй университедэй заочно отделени «юрист-адвокат» мэргэжэлтэйгээр дүүргээ.

Тэрэнэй һунгалтын урдахи платформын тезисүүдые доро толилхомнай:

Совет социалис обществодо революционно хубилалтануудые демократизаци нэбтэрүүлгэ гүйсэдөөр дэмжэнэб. Хэрбээ намайе РСФСР-эй арадай депутадаар һунгаад байгаа һаань, иимэ ажал хэрэгүүдые бэелүүлхээр хараалнаб:

1. Россин политическэ системые үндэһөөрнь хубилгаха хэрэгтэ хам оролсохоб. Бүгэдэ арадай референдумэр, коммунистнуудай үүсхэлээр болон КПСС-эй XXVIII съездһээ хожом бэшэ СССР-эй Конституциин шэнэ редакци батална абтаха зэргэтэй гэжэ тоолохо байнаб (СССР-эй Конституциин 6-дахи статья тушаа иигэжэ хэлэхэ байнаб: ороной Үндэһэн Хуулида ярал-тайгаар «халаһа» табижа болохогүй, совет общест-вын хүгжэлтын энэ шатада аюултай байха гэжэ һананаб. Манай общество удаа дараалан тон анхаралтайгаар бодожо үзөөд, 3-дахи, 6-дахи пунктнуудые, бүхыдөө конституциие хубилгаха байха гэжэ найданаб»).

2. РСФСР-эй шэнэ Конституциин текст, республикын нэгэдэмэл хуулинуудые бүрилдүүлгэдэ хабаадалсахын тула дээдэ юридическэ мэргэжэлээ бодото байдалда хэрэглэхэ.

Россида хуулита гүрэнэй үзэл бодолые бэелүүлхын тула СССР-эй Конституциин болон Россин Хуулиин гол жама еһонууд иимэ байха зэргэтэй гэбэл:

— демократиин үндэһэ, дэлхэйн эрхим хуули еһонуудые баримталха;

— хоер янзаар тайлбарилга, хэрэглэлгэ байха еһогүй;

— сүүдэй хэрэгтэ гол жама еһонуудые хэлбэришэгүйгөөр баримталха;

— уголовно хэрэгые эгээл эхин шатадань эрхим һайнаар хамгаалга хангаха;

— судьянар бэеэ даангы байха, тэдэ гансал хуулиин урда харюусаха.

3. РСФСР-эй, Буряадай АССР-эй эрхэтэнэй социальна, ажаһуудалай эрхэ байдалнуудые һайжаруулха талаар бодото алхамуудые хэхэ гэжэ оролдохо.

Тиигэхын тула:

— союзна бусад республикануудтай сасуулхада, союзна бюджедтэ мүнгэ эльгээхэ талаар Россида дээшэлүүлэгдэһэн уялгануудые табиха еһогүй. (Тусхайлбал, РСФСР союзна республикануудай дундаһаа хүн зоной подоходно налогһоо хахадыень союзна мүнгэн һанда эльгээдэг ори ганса республика болоно. Бусад республиканууд подоходно налогоо гүйсэдөөр өөртөө үлөөдэг!!!);

— гэр байрануудые, элүүр энхые хамгаалгын, соелой, амаралтын, һуралсалай заведенинүүдэй, спортивна комплекснуудай объектнүүдые бариха, инвалидууд болон үндэр наһатай хүнүүдэй ажаһуудалай эрхэ байдалые һайжаруулха талаар социальна программануудые бэелүүлхын тула Россин бюджедһээ ехэ мүнгэн һомологдохо зэргэтэй.

Армиин тоое шата шатаар саашадаа хороолго бэелүүлһэнэй, гүрэнэй болон партийна аппарадай, министерствэнүүдэй аппарадай, ведомствэнүүдэй, түбэй болон нютаг нютагуудай тэдэнэй подразделенинүүдэй олон тоото хүдэлмэрилэгшэдые үсөөрүүлһэнэй ашаар дээрэ нэрлэгдэһэн ба социальна бусад олон программануудые бэелүүлхын тула мүнгэ зөөри бэдэржэ олохо шухала.

Ямаршье хэмжээнэй партийна болон совет органуудай хүтэлбэрилэгшэдэй тусхай эрхэнүүд, хүндэ ямбанууд усадхагдаха зэргэтэй.

4. Экономическа албанай талаар мэргэжэлтэ бэшэ байгаашье һаа, промышленна болон хүдөө ажахын үйлэдбэриие дээшэлүүлхэ талаар ашаг үрэтэй нүлөө үзүүлхэ аргатай нэрэ хүндэтэй болоһон мэргэжэлтэдэй хабаадалсаһанай ашаар программануудые зохеожо бэелүүлхын, өөрын захиргаан «дороһоо дээшэнь» түсэблэлгэ, регинальна ажахын тоосоое болон өөһэдынгөө олоһон мүнгөөр өөһэдыгөө хангалтын гуримые бодото дээрэнь бэелүүлхын тула намһаа дулдыдаһан бүхы юумые хэхэб гэжэ уялгаяа үгэнэб.

5. Транспортын хүдэлмэрилэгшэ байһан тула Россин транспортна нэгэ системэ нарижуулан һайжаруулха тухай асуудалнуудые эрид хурсаар табихаб.

6. РСФСР-эй, Буряадай АССР-эй эрхэтэдэй интернациональна холбоон болодог арадуудай хоорондо түүхын үндэһөөр бүрилдэһэн хани барисаата харилсаануудые бэхижүүлхын тула үдэр бүри, тодорхой ажал хэрэгүүдээрээ туһалха гэжэ оролдохоб.

Тусхайлбал, Буряадай Хойто зүгэй ууган хүн зон — звенкнүүдэй ажабайдалай хэмжээе эрид шууд дээшэлүүлхын тула бүхы хүсөөрөө оролдохоб.

гахаб. Тиигэхын тула формальна бэшэ, гүрэнэй бусад гаалха талаар ассоциаци» байгуулхын тула үүсхэл гарнэгэдэлнүүдые хамтаруулан нэгэдүүлхэб. Энэ хэрэгтэ

7. «Байгал нуурые ба тэрэнэй үһанай зоные хамбүхы хэмжээнэй арадай депутадуудые хабаадалсуулхаб.

8. Хуули зохеолгын болон эрхэнүүдые хэрэглэлгын ажал ябуулгада хабаадалсахын хажуугаар һунгалтын урдахи уулзалгануудай үедэ ороһон һунгагшадай захилнуудые дүүргэхэ гээшэ миниин эгээл түрүүшын гол уялга болохо гэжэ тоолоноб.

Россин, Буряадай хүн зоной материальна болон ухаан бодолой эрилтэнүүдые гүйсэдөөр хангалгын эгээл шухала асуудалнуудые шиидхэлгэһээ орон доторнай хубилган шэнэдхэлгын үйлэ хэрэгүүдые үргэн дэлисэтэйгээр ябуулга, хүгжөөлгэ дулдыдаха байна.

СЕЗОНОЙ ШАН

ХОНИШОДОЙ ОТАРАНУУД

I бүлэг (гол)

1. Буянтуев С. Б.— Хяагтын районой «Дружба» колхоз.
2. Намтаев В. Г.— Хяагтын районой «Дружба» колхоз.
3. Ямпилов Б. Д.— Хяагтын районой «Дружба» колхоз.
4. Дампилов Г. Б.-С.— Хяагтын районой «Дружба» колхоз.
5. Сахиякова М. Г.— Зэдын районой Д. Банзаровай нэрэмжэтэ колхоз.
6. Яковлев А. Г.— Зэдын районой Д. Банзаровай нэрэмжэтэ колхоз.
7. Доржиев Э. Б.— Зэдын районой Д. Банзаровай нэрэмжэтэ колхоз.
8. Лубсанов А. Б.— Зэдын районой Д. Банзаровай нэрэмжэтэ колхоз.
9. Батуев Б. Д.-С.— Зэдын районой «Коммунизм» колхоз.
10. Будаев Ц-Д. С.— Зэдын районой «Коммунизм» колхоз.
11. Дондокова О. Б.— Зэдын районой «Коммунизм» колхоз.
12. Цырендоржиев В. Н.— Зэдын районой «Коммунизм» колхоз.
13. Данзанов Б. Б.— Сэлэнгын районой К. Марксын нэрэмжэтэ колхоз.
14. Будаев Ц. П.— Хэжэнгын районой Худанай совхоз.
15. Чимитова Д. Ж.— Яруунын районой «Дружба» колхоз.
16. Очиртаров В.— Сэлэнгын районой К. Марксын нэрэмжэтэ колхоз.
17. Гомбоев Ч.— Ивалгын районой «Заветы Ильича» совхоз.
18. Тугутов Д.— Зэдын районой Ленинэй нэрэмжэтэ колхоз.
19. Цыбикжапов Б.— Зэдын районой «Оерой» совхоз.
20. Цыбикжапов В.— Зэдын районой «Оерой» совхоз.
21. Базаров Б.— Захаминай районой Хамниин совхоз.
22. Дондуков Б.— Загарайн районой Эрхирэгэй совхоз.
23. Федоров И.— Загарайн районой Эрхирэгэй совхоз.
24. Цырендоржиев Б. — Загарайн районой Эрхирэгэй совхоз.
25. Михайлов А. М.— Баргажанай районой Баргажанай совхоз.
26. Зармаев А. Б. — Баргажанай районой Хилганын колхоз.

II бүлэг (түрүүшын болон хоердохи жэлэй хурьгалһан хонидой отаранууд)

1. Циренов Б. Д.— Зэдын районой «Коммунизм» колхоз.
2. Банзаракцаев Ц. Г.— Зэдын районой «Коммунизм» колхоз.
3. Аюшеев Б. Л.— Зэдын районой «Коммунизм» колхоз.
4. Сидиренов О. В.— Зэдын районой «Коммунизм» колхоз.
5. Доржиев Б. М.— Зэдын районой «Коммунизм» колхоз.
6. Панин Н. В.— Зэдын районой «Коммунизм» колхоз.
7. Димчиков Ц-Д. Ч-С. — Зэдын районой «Коммунизм» колхоз.
8. Балданов Д. Ю.— Зэдын районой «Коммунизм» колхоз.
9. Данзанов Б. Р-С.— Зэдын районой «Коммунизм» колхоз.
10. Доржиев Т. Д.— Сэлэнгын районой К. Марксын нэрэмжэтэ колхоз.
11. Хажеев Б. П.— Хэжэнгын районой Хэжэнгын совхоз.
12. Модярош Н. В.— Хориин районой Анаагай совхоз.
14. Дондокова Э. Л.— Хориин районой Хориин совхоз-кооператив.
14. Пэдмаева М. Ш.— Баргажанай районой Шэдхэнэй совхоз.
15. Цыренжапов С. Б.— Зэдын районой Борьеогой совхоз.
16. Шойронов Ц. Д.— Хориин районой «Георгиевский» совхоз.
17. Доржиев А. Д.— Хориин районой Анаагай совхоз.
18. Цыденжапов Г. Д.— Яруунын районой Нарһатын совхоз.
19. Шойдоков Ж.— Яруунын районой Нарһатын совхоз.
20. Нимацыренов Ж. — Ивалгын районой «Заветы Ильича» совхоз.
21. Намсараев Ю. А.— Зэдын районой Ленинэй нэрэмжэтэ колхоз.
22. Жанчипов Т.— Яруунын районой Нарһатын совхоз.

Һунгалгагүй һунгалта

ҺҮҮДЭРТЭЕЭ ТЭМСЭҺЭН БОЛОНО ГҮ...

Мүнөө һунгалтын урдахи кампаниин эршэ айхабтар ехээр шангадаад байна. Һунгагшад бэшэнэ, хонходоно, болохоео байһан һунгалта тушаа өөһэдынгөө һанамжануудые хэлэхын тула тэдэ өөһэдөө редакцида ерэнэ. Олонхи ушарта тэдэ шэлэнгүйгөөр нэгэ мандадта дэбжүүлэгдэһэн кандидадай ябадал буруушаана.

Иимэ байдалые тобшохоноор харуулһан нэгэ бэшэг доро толилнобди:

«Республикын түрүү нюурнууд болодог нүхэд А. М. Беляков болон С. Н. Булдаев гэгшэд альтернативагүйгөөр Буряадай АССР-эй арадай депутадуудта кандидадуудаар бүридхэлдэ абтаа гэжэ республиканска газетэнүүдэй мэдээсэлнүүдһээ мэдэжэ абанабди.

Һунгуулиин окружной комисси алдуу гаргахаһаа гадна, кандидадуудай болон Мухар-Шэбэрэй, Кабанскын районуудай хүтэлбэрилэгшэдэй ямар байһаниинь эндэ элирнэ гэжэ һанахада байнаб.

Нүхэд А. М. Беляков болон С. Н. Булдаев республика дотороо мэдээжэшье, нэрэ хүндэтэйшье болоһон хүнүүд гэжэ һананаб. Тиимэһээ тэдэнэртэ һунгалтын үедэ һунгагшад маанадые дэмжэхэгүй гэжэ һэжэглэхэ үндэһэ баримта тэдэнэртэ үгы байгаа бшуу. Энэ асуудал шиидхэхэ тушаа тэдэ эрид шууд байһанаа харуулаагүй, тиимэһээ тэдэ арад зоной дунда хүндэеэ буурана ха юм.

Һунгуулиин Хонхолын 137-дохи округһоо болон һунгуулиин Посольско 116-дахи округһоо эдэ округуудай кандидадуудай түлөө дуугаа бү үгэгты гэжэ газетээр дамжуулан һунгагшадые уряалха байнаб.

Р. ЦЫДЕНДАМБАЕВ,
Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй болон ажалай ветеран.

БУРЯАДАЙ АССР-ЭЙ АРАДАЙ ДЕПУТАДУУДЫЕ ҺУНГАХА ТАЛААР ТҮБЭЙ ҺУНГУУЛИИН КОМИССИИН ГЭШҮҮН СССР-ЭЙ АРАДАЙ ДЕПУТАТ В. Е. КАРЕПИНИИЕ ЭНЭ БЭШЭГ ТУШАА ТОБШОХОН ТАЙЛБАРИЛТА ХЭЖЭ ҮГЭХЫЕНЬ БИДЭ ГУЙБАБДИ

— СССР-эй арадай депутадуудые һунгаһан байдалтай сэсуулжа үзэхэдэ, мүнөө һунгагшадай һанамжануудай хараа байса хубилһениинь эли харагдана. Би гансал танай редакцида ородог бэшэгүүд ба телефонуудаар хонходолго тухай хэлэнэ бэшэб. Минии һунгагшадтай уулзахадамни, хүнүүд намда сэхэ иигэжэ хэлэнэ: альтернативагүй һунгалта байха ёһогүй. «Бүлын дүхэриг» соо бэшэ, харин сэхэ рүүнь кандидадуудые дэбжүүлхэ гээшэ гол шухала гэжэ һунгагшад хэлсэдэг байна. Болохоео байһан һунгалтын айхабтар ехэ харюусалгатай байһыень хүнүүд ойлгоно, тиимэһээ абяа шэмээгүй байха хүсэлгүй. Энээнһээ байтагай гансал һунгагшад бэшэ, харин арадай депутадуудта дэбжүүлэгдэһэн кандидадууд хэлэнэ. Һаяхан иимэ кандидадуудай бүлэг һунгагшадта хандаһан нэмэл бэшэг доро гараа табяа. «Буряадай залуушуул» газетэдэ тэрэниие толилхо гуйлтатайгаар бэшэгые таанадта дамжуулан үгэнэб.

— Эндэ та гараа табилсаалта...

— СССР-эй арадай депутат С. Г. Шапхаевшье гараа табяа.

— Владимир Евгеньевич, альтернативагүй ябаһан кандидадуудай һунгуулиин бюллетеньнүүдые зуража хаяха гэһэн уряа һунгалта тухай хуулиие буруушаанагүй гү!

— Үгы даа, бухы юумэн хуулиин хэмжээн соо. Энэмнай кандидадта эсэргүүсэһэн агитаци. Тииһээ тиитэрээ һунгагшадта иигэжэ һануулха хүсэлтэйб: үгэһэн дуунуудые тоолохо үедэ бюллетень дээрэ бэшэгдэһэн бүхы кандидадуудые зураһан байгаашье һаань, бюллетень зүб гэжэ хараада абтаха.

— Владимир Евгеньевич, хэрбээ альтернативагүй кандидадуудые зуража хаягты гэжэ һунгагшадые уряалаад байгаа һаатнай, эдэ округуудта дахяад һунгалтанууд үнгэргэгдэжэ, эндэ баһал дэбжүүлгэ, тэмсэл эхилхэ, мүнгэн хэрэгтэй болохо бэшэ гү!

— Бидэ эдэ бүгэдые һайнаар ойлгонобди. Теэд энээнһээ ондоо арга үгы. Хэрбээ абяагүйхэн байгаад, иимэрхүү байдалтай эбсэхэ болобол, дахяад һунгалта үнгэргэлгын гаргашануудһаа бүри ехэ гээлтэдэ орохобди гэжэ тоолохо байнаб. Совет болон партийна хүтэлбэрилэгшэд арад зон һунгалтада ямараар хандаһаб гэжэ ойлгоногүй гээшэ гү? Хэрбээ тэдэ арад зон тухай анхардаг байгаа һаа, гансааран бүридхэлдэ орохогүй һэн. Тэдэнэртэ арга боломжо яһала бии даа.

— Һунгагшад ямар байдалтайб! Тэдэнэй альтернативна кандидадуудые дэбжүүлхэ эрхыень хэншье болюулаагүй бэшэ гү!

— Хэн болюулхэ һэм даа. Хүдөөдэ ажаһуудаг хүнүүдэй ажабайдал тэдэнэртэ ноедой ямараар хандалгаһаа дулдыдадаг байна бшуу. Тиимэһээ тэдэ партиин обкомой нэгэдэхи секретариие гү, али Совминай Түрүүлэгшые буруушаахаяа зүрхэсэхэгүй байна бэшэ гү? Имагтал хүдөө нютагуудта манай партийна болон совет хүтэлбэрилэгшэдэй олонхи хүнүүд бүридхэлдэ абтана. Тиимэһээ һунгагшадта нюусаар дуугаа үгэжэ, тэдэнэртэ ямараар хандадаг байһанаа мэдүүлхэһээ бэшэ арга боломжо үгы. Бидэ нюусаар дуугаа үгэхыень тэдэниие уряалнабди.

Манай корр. В. ЛЕОНОВ бэшэжэ абаа.

ХҮНДЭТЭЙ ҺАНАМЖА

Февралиин 8-да хэблэлэй байшанда республиканска газетэнүүдэй журналистнууд округуудай һунгуулиин комиссинуудай түрүүлэгшэнэртэй уулзалга үнгэргөө. Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй һунгалтануудай талаар түбэй һунгуулиин комиссиин секретарь С. Р. Очиров үгэ хэлээ.

Республикын юстициин министрэй орлогшо Н. М. Цыганкова уулзалгада хабаадаа.

Һунгуулиин кампаниин урда тээ ябуулагдаха бэлэдхэлэй хүдэлмэридэ хабаатай олон асуудалнууд эндэ зүбшэн хэлсэгдээ. Уулзалга тухай тоосоон газетымнай удаадахи номернуудта толилогдохо.

Республикын һунгагшадта хандаһан арадай депутадуудай, мүн арадай депутадта кандидадуудай хандалга тушаа хөөрэлдөөн болоо.

С. БОЛОТОВ,
манай корр.

СССР-ЭЙ АРАДАЙ ДЕПУТАДУУДАЙ, РСФСР-ЭЙ, БУРЯАДАЙ АССР-ЭЙ, НЮТАГАЙ СОВЕДҮҮДЭЙ АРАДАЙ ДЕПУТАДТА КАНДИДАДУУДАЙ РЕСПУБЛИКЫН ҺУНГАГШАДТА ХАНДАҺАН

НЭЭМЭЛ БЭШЭГ

Манай республикада засаг хадаа КПСС-эй обкомдо бэшэ, харин Буряадай АССР-эй Верховно Соведтэ болон республикын правительствада дамжуулагдаха ёһотой гэжэ тоолонобди. Гэхэ зуура, партийна аппарат өөрынгөө дураар засагаа республикын правительствада дамжуулхаяа байнагүй гэжэ тон һайнаар мэдэрнэбди. Республикын Верховно Соведтэ болон нютагай Соведүүдтэ обком өөһэдынгөө хүнүүдые оруулха гэжэ бүхы шадалаараа оролдохо гэжэ мүн лэ мэдэнэбди.

Бүхы кандидадуудай списогүүдые харахада, һунгагшад хэды ехэ политическэ бэлэдхэлтэй, эдэбхи үүсхэлтэй болооб гэжэ ойлгохоор байна. Иигэжэ мүнөө һунгуулиин округуудта нэгэ депутадай мандадай түлөө хэдэн олон кандидадууд дэбжүүлэгдэнэ. Гэбэшье мүнөө дээрээ һунгуулиин 30 округто (Буряадай АССР-эй Верховно Соведтэ һунгалтанууд) нэгэ нэгэ кандидат бүридхэлдэ абтаад байна.

Иимэ байдалые һанаһанда хүрэнэ гэжэ хэлэхын аргагүй ааб даа. КППС-эй обкомой нэгэдэхи секретарь, республикын Министрнүүдэй Соведэй түрүүлэгшэ, КПСС-эй горкомой секретарьнар, республикын прокурор, КПСС-эй райкомуудай нэгэдэхи секретарьнар, райгүйсэдкомуудай түрүүлэгшэнэр, промышленностиин, транспорт болон хүдөө ажахын предприятинуудай түрүүлэгшэнэрые дэбжүүлээд лэ ондоо альтернативна кандидатуранууд дурадхагдангүй үлэшэнэ. Иимэ байдалтай эбсэжэ болохогүй. Асуудал һаяын сагта шиидхэгдэхэ аргагүй шэнгеэр үзэгдэнэ. Теэд республикын засагай дээдын органдо хүдэлжэ байһан хүтэлбэрилэгшэдэй дэбжүүлэгдэжэ байгаа сагта иимэл байха гэжэ һанахаар ха юм.

Республиканска олондо мэдээсэлгын хэблэлнүүдтэ демократи гүнзэгырүүлхэ, олондо мэдээсэлгые дэлгэрүүлхэ, бүхы дутуу дундануудые тэрэ шэгтэнь харуулха гэхэ мэтэ хэмжээнүүд абтанагүй. «Строитель» ДК-гай дэргэдэхи һунгагшадай городской клуб, «Спасение» гэжэ общество, «Мемориал» гэжэ бүлгэм, буряад соел культурын түб гэхэ мэтэ ниитын организацинууд хэдэн һарын туршада бүридхэлдэ абтаагүй байһаар зандаа.

Иимэ байдал хубилган шэнэдхэлгэдэ һаалта хэнэ гэжэ юундэ мэдэнэгүйбибди!! Республикымнай хүн бүхэн урдаа ямар бэ нэгэ зорилго табижа, тэрэнээ бэелүүлхын түлөө бүхы шадалаараа эрмэлзэхэ ёһотой. Кандидадта дэбжүүлэгдэһэн хүн бүхэн мүн лэ өөрын тусхай программатай байдаг гээшэ. Иигэжэ маанадые нэгэ зорилго — хубилган шэнэдхэлгые гүнзэгырүүлхэ, тэрэниие хурдадхаха гэһэн шухала зорилго нэгэдүүлнэ. Бидэ бүгэдэ иимэ платформо урдаа табинабди:

— засаг — Соведүүдтэ;

— олон партийна системэ нэбтэрүүлгэ, СССР-эй Конституциин КПСС-эй хүтэлбэрилхы үүргэ тухай 6-дахи статья болюулга;

— эрхэтэ гүрэниие байгуулга;

— олон ондоо һанамжануудые нюунгүйгөөр хэлэлгэ, тэсэмгэй байлга;

— зөөри эдлэлгын бүхы аргануудые адли эрхэтэйгээр хэрэглэлгэ;

— хүнэй эрхэ хаһаха бүхы хизаарлалтануудые болюулга.

Үнгэргэгдэхэеэ байгаа һунгалтанууд обществодо эрхим һайн засаг тогтоохо арга боломжо олгохо гэжэ бү мартая. Соведүүдтэ дэбжүүлэгдэһэн шэнэ депутадууд оронойнгоо ажабайдалые һэргээн дээшэлүүлхэ байха гэжэ найданабди.

Бүхы һунгагшадые иигэжэ уряалнабди:

а) мартын 4-дэ үнгэргэгдэхэ һунгалтануудта эдэбхитэйгээр хабаадагты, Соведүүдтэ хубилган шэнэдхэлгэдэ эдэбхитэйгээр хабаадаха бэрхэ хүнүүдые һунгагты;

б) альтернативагүйгөөр дэбжүүлэгдэһэн бүхы кандидадуудые бюллетень соохоо зуража гаргагты.

Альтернативагүйгөөр Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй депутадта кандидадуудаар дэбжүүлэгдэһэн аппарадай хүдэлмэрилэгшэдэй список (һунгуулиин округуудай номернуудтай) уншагшадайнгаа анхаралда дурадханабди.

№ 45— Хориноева Р. Р., Улаан-Үдын КПСС-эй горкомой секретарь.

№ 83— Дабаев Н-Ц. Ч., Зэдын райгүйсэдкомой түрүүлэгшэ.

№ 85— Иванов В. А., КПСС-эй Зэдын райкомой нэгэдэхи секретарь.

№ 100— Булдаев В. Р., КПСС-эй Загарайн райкомой нэгэдэхи секретарь.

№ 116— Булдаев С. Н., БурАССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ.

№ 124— Лубсандоржиев К. Д., КПСС-эй Хэжэнгын райкомой нэгэдэхи секретарь.

№ 126— Алексеев Ю. И., КПСС-эй Хурамхаанай райкомой нэгэдэхи секретарь.

№ 137— Беляков А. М., КПСС-эй обкомой нэгэдэхи секретарь.

№ 147— Чукреев А. А., КПСС-эй Прибайкалиин райкомой нэгэдэхи секретарь.

№ 150— Тимашов В. С., КПСС-эй обкомой секретарь.

БЭШЭГТЭ ГАР ТАБЯА ГЭБЭЛ

СССР-эй арадай депутадууд:
В. Е. Карепин.
С. Г. Шапхаев.

РСФСР-эй арадай депутадта кандидадууд:
А. В. Тумахани (89-дэхи округ).
А. Г. Кобылкин (91-дэхи округ).
А. К. Тулохонов (92-дохи округ).
Г. А. Новокрещенных (806-дахи округ).
С. И. Новоселов (807-дохи округ).
С. В. Гаврилюк (807-дохи округ).
Е. В. Кислов (808-дохи округ).

Буряадай АССР-эй арадай депутадта кандидадууд:
А. С. Свиридов (1-дэхи округ).
А. И. Балсунаев (2-дохи округ).
Е. Л. Онтоев (2-дохи округ).
М. Г. Долгоаршинных (4-дэхи округ).
В. И. Симаков (16-дахи округ).
О. Б. Хомутов (18-дахи округ).
В. В. Белоусов (22-дохи округ).
В. В. Вербенко (27-дохи округ).
А. А. Езынеев (36-дахи округ).
И. Т. Павлов (44-дэхи округ).
Д. Д. Очиров (49-дэхи округ).
Ю. Ф. Ефремов (53-дахи округ).
М. Х. Жапхандаев (59-дэхи округ).

Улаан-Үдын городской Соведэй арадай депутадта кандидадууд:
А. И. Шавер (4-дэхи округ).
А. О. Касьянов (5-дахи округ).
В. В. Галиндабаев (14-дэхи округ).
Н. В. Елизова (50-дахи округ).
В. В. Степанов (49-дэхи округ).
Б. Т. Жигмытов (50-дахи округ).
В. А. Хамутов (54-дэхи округ).
А. В. Мельник (59-дэхи округ).
В. И. Жарков (60-дахи округ).
П. И. Радченко (66-дахи округ).
Н. А. Богонатов (80-дахи округ).
В. В. Хахинов (110-дахи округ).

Районно Соведүүдэй арадай депутадта кандидадууд:

Железнодорожно район
А. С. Заболотный (11-дэхи округ).

Советскэ район
В. П. Михалов (14-дэхи округ).
А. М. Ростовцев (21-дэхи округ).

БИДЭНЭР, УНШАГШАДАЙ ДУНДА...

Газетын хуудаһанууд дээрэ ямар нэгэ материалай мүндэлһэн оролто хубинень мэдэхэ аргагүйдэнь, заримдаа уншагшадай түлөө гомдохоор байдаг. Материалай һаял бэлдэгдэжэ гү, али бэшэгэй бэшэгдэжэ байхадань, тэрэнэй түлөө аппарадта, дээдын инстанцинуудта ямар тэмсэл болодоггүй гэжэ һананат. Материалые толилхо болоходо, тэмсэл бүришье шангададаг: телефонууд жэнгиржэ һалахагүй, партийна журам сахихые уряалһаншье үгэнүүд зэдэлдэг. Урдандаа иимэрхүү хатуу шанга заналтануудшье соностодог һэн: «үндэһөөрнь абажа хаяха», «түрихэ», «намнаха», «газетые шабарта шаажархео», «хилын саанаһаа таанадые хүтэлбэрилнэ», «таанад хаанаһаа ерээбтэ, таанадые хэн һунгааб!», «саг үргэлжэ хэрэггүй материал үгэнэт», «социализмын үндэһэ һуурииие мүүдханат» гэхэ мэтэ. Һүүлдэнь «энэ газетые хааха хэрэгтэй» гэжэ хэлэжэрхидэг. Комеди, трагеди, детектив, фарс гү, али совет хуулида партиин уставые гүйсэдөөр буруушаан табиһан ябадал гү! КПСС-эй ЦК-һаа КПСС-эй обкомдо ерэһэн ямар нэгэ нюуса бэшэг СССР-эй Конституци шэнги болошодог лэ.

Уншагша, шамайе хайрлахаар байдаг. Юуб гэхэдэ, «Буряадай залуушуул» гэһэн газетэдэ толилогдоһон зарим материалнуудай түүхые гүйсэдөөр хөөрэжэ үгэхэ һуури газетэдэ олдохошьегүй, хүрэхэшьегүй. Зүгөөр уншагшад газетэдэ толилогдоһон материалай түлөө бидэ, журналистнуудай хэды ехээр хүлһэеэ адхажа оролдодог, арсалдадаг байһыемнай хаанаһаа мэдэхэ һэм. Теэд эндэ бүхы юумэн үнэн зүб ха юм. Өөрынгөө хубиин һанамжа хэлэхэдэмнай, хэн маанадые хорихоб.

Александр ДРУЖИНИН,
«Буряадай залуушуул» газетын редактор.

Наадануud хэзээ үнгэргэгдэхэб?

Түнхэндэ республиканска мүрысөөнүүд юундэ үнгэргэгдэдэггүйб! Район дотор физкультура болон спортын материальна баазые һайжаруулаагүй сагта иимэл байха гэжэ хэлэхэ байнабди. Бүхы республикын түрүү спортсменүүдэй хаба шадалаа туршахын тула эрхим һайн байдал олгохо хэрэгтэй бшуу. Районой бүхы организацинуудай ноед болон ажалшад иимэ хэмжээ ябуулгые эмхи гуримтайгаар үнгэргэхэ гэжэ оролдохо уялгатай. Тэрээнгүйгөөр республиканска мүрысөөнүүд һонигүйгөөр үнгэрхэ гэжэ хэндэшье мэдээжэ. Районой спорткомитедэй түрүүлэгшэ Виктор Жапович Халудоров болон профсоюзуудай ВДФСО-гой районно Соведэй түрүүлэгшэ Николай Дымбрылович Намсараев иимэ һанамжануудтай.

— Районой түбэй спортивна бааза мүнөө үедэ ямар байдалтайб!

— Ехэл муу байдалтай гэжэ тэмдэглэебди. Ори ганса түбэй стадион хоер жэлэй туршада заһабарилагдажа байна. Госкомспорт, Спортлото стадион һэльбэн шэнэлхэ хэрэгтэ ябала ехэ мүнгэ оруулаихай. Теэд тэрэнике ашаглажа шаданагүйбди. Районой хүтэлбэригшэд «Труд» гэжэ кооперативые хүлһэлжэ, мүнөө стадион дээрэ ажал хүүлэнэ. Стадионһоо гадна райондомнай яһала томо елүүр, санаар һолжорхо зүргэ бии юм. Уласхоорондын трассануудһаа огто дутахагүй эрхим һайн шанартай саһын зүргэ гаргаха түсэб бии. Иимэ зүргэ гэрэлтүүлэгдэхэ юм. Һургуулиин спортзал соо һорилгонууд хэгдэдэг. КСК бариха гэһэн түсэбнай бэелүүлэгдэжэ эхилээдүй. Мүнгэн дуталдажа, урагшаа ябадаггүйбди. Районой соелой байшан барихын орондо соелой-спортивна комплекс (сценэтэй, библиотекэтэй, спортивна залнуудтай) баряа һаа, һураггүй дээрэ байгаа гэжэ һанагдана. Культура болон спортые хүдөөгэй районуудта хүгжөөхэ гэбэл, гансал КСК байгуулха шухала.

— Танай райондо ажаһуудаг хүнүүд физкультура болон спортоор хэр һонирходог гээшэб!

— Манай райондо дүрэ буляалдалгын барилдаан олондо һайшаагдадаг. Манай барилдаашад республика соогоо ходо эрхимлэжэ, үндэр дүнгүүдые харуулжа байдаг заншалтай. Волейбол, бокс, футбол, бүмбэгэтэй хоккей гэхэ мэтэ спортын зүйлнүүдээр районойхид угаа һонирходог.

Үнгэрэгшэ жэлдэ манай район республикын промышленна бэшэ районуудай дундаһаа хүнгэн атлетикээр, мүн үбэлэй спортын зүйлнүүдээр шангай һууринуудые эзэлжэ гараһан байна.

Хүдөөгэй наадануудта бүхы колхозууд болон совхозууд эдэбхитэйгээр хабаададаг заншалтай. Үбэлэй үедэ 700—800 спортсменүүд, зунай үедэ бүришье олон хүнүүд мүрысөөнүүдтэ хабаадахаа ерэдэг. Үбэлэй болон зунай наадануудай һонирхолтойгоор үнгэрдэг байһан тухай онсо тэмдэглэмээр. РАПО иимэ наадануудые үнгэргэлгэдэ дунда зэргээр 19 мянган түхэриг оруулдаг байха юм. Үнгэрэгшэ жэлдэ түрүүшын һуури эзэлһэн командада мянган түхэриг, харин хубиин түрүү һуури эзэлэгшэдтэ (бүхы зүйлнүүдээр түрүүшын гурбан һуури эзэлэгшэд) 25-һаа 50 түхэриг хүрэтэр шангуудые үгөө.

— Хүдөөгэй ажалшадта сүлөөтэй сагаа һонирхолтойгоор үнгэргэхэ газар хомор байдаг. Клубһаа гадна спортын зал шухала хэрэгтэй. Районой ажахынуудай спортивна баазада анхарал хандуулагдадаг гү!

— «Маяк» колхоз яһала һайн спортивна баазатай. Тэндэ хоер соелой-спортивна комплекс баригдажа дүүрээ. Колхоз КСК барилгада өөһэдынгөө нилээд ехэ мүнгэ гаргаһан байна. Тиигэбэшье облсовпроф 50 мянган түхэриг барилгада оруулаа. Түс комплексдо республиканска мүрысөөнүүдыешье үнгэргэхэдэ болохо байна. Улаан-Үдын «Труд» гэжэ спортын байшанһаа үшөө томо КСК баригдаа гэжэ хэлэбэл, алдуу болохогүй. Эндэ хубсаһа тайладаг газар, душевой, барилдаанай зал, баскетбол, наадаха томо зал бии. «Маяк» колхоздо хоккеистнүүдэй хаба шадалаа туршаха эрхим һайн елүүр бии. Сезоной эхилхэдэ эндэ шанга мүрысөөнүүд эхилшэдэг.

«Сибиряк», «Маяк» колхозуудай, Түрэнэй болон Саянай совхозуудай хүтэлбэрилэгшэд спорт эрхилхэ хэрэгтэ эдэбхитэйгээр хабаададаг байна. Промышленна организацинуудай дундаһаа гансал «Скотимпорт» өөрын методист-инструктортай.

Хүдөөгэй районуудта спорт хүгжөөхэ гээшэмнай эгээн һайхан зорилго болоно. Хүнүүдэй хододоо элүүр энхэ ябахын тула тэдэнике физкультура болон спорттой нүхэсүүлхэ, һонирхолыень дээшэлүүлхэ хэрэгтэй ха юм.

— Николай, үшөө туризм тухай нэгэ хэды үгэ хэлыт.

— Энэ намда эгээн хүндүүлхэй асуудал болодог. Би өөрөө шалгадаг, абаралгын хүдэлмэри ябуулдаг отрядай гэшүүнби. Түхэрее жэлэй туршада Союзай бүхы булангуудһаа туристнүүд манда ерэжэл байдаг. Хэрбээ туристическэ баазын эрхим һайнаар байгуулагдаһан байгаа гээшэ һаа, хадаар абиралгада хэзээшье аюул болохогүй һэн. Үнгэрэгшэ жэлдэ дүрбэн хүн хадаһаа унашоо. Аяншалхаяа ерэһэн туристнүүд тэмдэглүүлхэһээ гадна ямаршье инструкци абадаггүй. Хэрбээ туристическэ баазын байгаа гээшэ һаа, бүхы юумэн нарин нягтаар шалгагдажа, хинагдажа байха һэн. Экологиин асуудал манай эндэ хурсаар табигдана. Булагуудые бузарлаха байдал дайралдаһаар зандаа.

— Үшөө ямар асуудалнууд һанаагаткай зобоноб!

— Спортивна хэрэгсэлнүүд ходо дуталдажа, урагшамнай ябуулнагүй. Райпотребсоюз болон Буркоопсоюз нэгэшье анхардаггүй. Клюшкэ, шайба, түхэреэн резинэ, бэеэ абарха жилет гэхэ мэтэ хэндэшье хэрэггүй хэрэгсэлнүүд эльгээгдэхээ һанадаг.

Хүдөө тосхонойхид спорт болон физкультураар угаа ехээр һонирходог боложо байнхай. Иимэ дэмбэрэлтэ үедэ хүдөөгэй спортсменүүдтэ гол анхаралаа хандуулжа, тэдэнэртэ ехэ туһаламжа хүргэхэ, дэмжэхэ, оньһон түхеэрэлгэнүүд болон хэрэгсэлнүүдые үгэхэ еһотойбди. Заншалта боложо байһан хүдөөгэй спортивна наадануудые саашадань улам хүгжөөхэ гэбэл, тэндэхи спортивна бааза һайжаруулха шухала. Түнхэндэ спортивна наадануудые эрхим һайнаар үнгэргэдэг болохо байха гэжэ найданабди.

С. ОЧИРОВА,
манай корр.

МАНАЙХИД ИЛАНА

Дүрэ буляалдалгын барилдаагаар РСФСР-эй «Динамо» бүлгэмэй түрүү һуури эзэлхын түлөө хубиин мүрысөөндэ хабаадалсажа, манай эдир динамынхид һаяхан Улаан-Үдэеэ бусаба.

Воронеж хотодо болоһон мүрысөөндэ Россин Федерациин эдир хүбүүдһээ гадна, Азербайджанай, Грузиин, Киргизиин, Казахстанай, Белоруссиин түлөөлэгшэд хабаадалсаа.

Энэ мүрысөөндэ СССР-эй спортын 11 мастер хабаадалсаба. Эдир барилдаашад тэмсэлэй үндэр техникэ, барилдаанай эрхим тактика харуулаа. Буряадай арбан эдир динамынхид мүрысөөндэ хабаадалсажа, яһала амжалта туйлаа гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй. Тэдэ бултадаа барилдаае эрхим һайнаар эхилээд, дүрбэдэхи дүхэриг хүрэтэр ошоо. Һүүлшын үдэрнүүдтэ тэмсэлэй эршэ бүри шангадажа, эндэ хатуу зориг харуулха хэрэгтэй болобо. Теэд манай зарим эдир атледүүд урагшагүйдэжэ, саашадаа тэмсэхэ аргагүй болоо.

Леонид Ширапжалсанов, Зоригто Ободоев өөһэдынгөө подгруппануудта түрүүшүүлэй тоодо ороод, түгэсхэлэй нааданда алтанай түлөө тэмсэлдэ уулзаа. Энгэ Леонид шандааһа шангатай, дүршэлтэйхэн байжа, Зоригтые илажа, түрүү һуурида гараа. Ободоев хоердохи һуури эзэлбэ.

Манай нютагай хүбүүд Виктор Писарев болон Дугар Жамсуев баһал иимэрхүү гуримаар барилдаһан байна. Тэдэ өөһэдынгөө подгруппада түгэсхэлэй нааданда хабаадалсаха эрхын түлөө тэмсээ. Тэдэ бэе бэеэ һайн мэдэхэ, Дугар һаяхан СССР-эй спортын мастер боложо, булюу байдалтай байгаа. Гэбэшье Виктор бүхы хүсэ шадалаа элсүүлэн, шамгахангаар тэмсэхэ гэжэ бэеэ зэһээ. Түрүүшын үедэ хатуу зоригоо харуулжа, хүшэр хүндэ тулалдаае 7:5 тоотойгоор шүүбэ. Писарев түгэсхэлэй нааданда хабаадалсажа, баһал илалта туйлаа. Дугар дүрбэдэхи һуури эзэлээ.

Чемпион болоһон хоер һурагша хүбүүд Леонид Ширапжалсанов 9-дэхи һургуулида, Виктор Писарев 48-дахи һургуулида һурадаг. Тэдэ хоюулан спортын мастерта кандидадууд болонхой. Россин хүндэ шэгнүүртэй, эгээл бэрхэ барилдаашадай нэгэн Владимир Вострецов табан жэлэй туршада тэдэнике һорино. Мүнөө Вострецов Буряадай Соведэй «Динамо» бүлгэмдэ спортын талаар инспектороор хүдэлнэ.

В. ЦЫДЕНОВ,
В. СЫДЕЕВ.

СТУДЕНТНҮҮД МҮРЫСЭНЭ

1990 ондо ороной ээлжээтэ универсиада үнгэргэгдэнэ. Зүгөөр тэрээндэ хабаадаха эрхэдэ хүртэхын тула республикын вузуудай спортклубай команда өөрын чемпионат үнгэргэхэ, һүүлээрнь өөһэд хоорондоо хаба шадалаа туршажа, илаһан команда «Универсиада-90» гэһэн Бүхэроссин хубиин-командна түгэсхэлэй нааданда хабаадаха эрхэтэй болохо.

БГПИ-гэй 1-дэхи спортзал соо 1990 оной универсиадын тоосоондо Д. Банзаровай нэрэмжэтэ БГПИ-гэй боксоор хубиин-командна хоердохи чемпионат шангай тэмсэлэй оршомдо үнгэрөө.

Байгша ондо институдай чемпионат һонирхолтойгоор үнгэрөө. Үнгэрэгшэ жэлэйхитэй сэсуулхада, институдай олонхи факультедүүдһээ нилээд олон студентнүүд хабаадалсажа, өөһэдынгөө подгруппануудта хубиин-командна түрүү һуури эзэлхын түлөө тэмсээ.

Физическэ культурын факультет ниитэ командаараа түрүү, индустриальна факультет хоердохи, НВП-гэй отделениин команда гурбадахи һуури эзэлээ. Иимэ турнир үнгэргэхэдэ, эрхим бэрхэ боксернууд болон факультедүүдэй һайн командануудые тодорхойлхо арга олгоно гэжэ үнгэрэгшэ жэлнүүдтэ үнгэргэһэн иимэрхүү мүрысөөнүүдэй дүй дүршэл харуулаа. Энээнэй һүүлээр Буряадай 1990 оной универсиадада хабаадалсахын тула институдай суглуулагдамал команда бүрилдүүлэгдэхэ.

Хэрбээ дурдан һанаха болоо һаа, институдай түрүүшын чемпионадай һүүлээр манай команда Буряадай АССР-эй 1988 оной универсиадада урагшатайгаар хабаадалсажа, очко бүхэнэй түлөө үсэд нэтэрүүгээр тэмсээ һэн. Энээнэй эсэстэ манай команда түрүү һуури эзэлжэ, Шэтэ хотодо үнгэргэгдэһэн зонын мүрысөөндэ хабаадаха эрхэдэ хүртөө юм. Сибириин болон Алас-Дурна зүгэй зонын вузуудай эгээл эрхим бэрхэ боксернууд Шэтэдэ суглараа һэн. Олон үдэр соо үргэлжэлһэн тэмсэлэй һүүлээр Омскын, Хабаровскын физкультурын институдуудай бэрхэ командануудые ахин гаража, манай команда хоердохи һуури эзэлээ бэлэй. Гансал Оренбургска багшанарай институтда булиигдаа. Манай команда зонын эрхим гурбан командын тоодо оролсожо, Смоленск хотодо болоһон 1988 оной Бүхэроссин универсиадада хабаадалсаа. Эндэшье манай боксернууд урагшатай байжа, командна тоосоондо шангай гурбадахи һуури эзэлээ һэн. Тиигээд Донецк хотодо болохо 1988 оной Бүхэсоюзна универсиадада хабаадалсаха эрхэдэ хүртөө бэлэй.

Гурбадахи подгруппада тэмсэһэн хүбүүд харагшадай, судьянарай анхарал татаа. Тэдэ түрүүшынгээ тулалдаануудые үнгэргөөшье һаа, тунхарингүйгөөр эршэмтэйгээр тэмсэхэ гэжэ оролдоо. Тэдэ илалта туйлаха хүсэл эрмэлзэлтэй, эрэлхэг зоригтой байһанаа харуулаа. Нэгэдэхи подгруппада С. Базаров Овчаренко хоерой тулалдаае онсо тэмдэглэхэ хүсэлтэйб. Тэдэ тэмсэлэй эрхим һайн жэшээ харуулаа. А. Норбоев, Ю. Мангеев, А. Овчаренко, В. Бардахоев гэгшэд мүрысөөнэй хоердохи үдэртэ эрхимээр тулалдаа. Эдир залуу, боксдо һая ябажа эхилһэн спортсмен-боксернуудые онсо тэмдэглэхэ хүсэлтэйб. В. Санжиев эрхим бэлэдхэлтэй байһанаа харуулаа. Бокс до дуратайшуул болон спортсменүүд өөһэдөө түгэсхэлэй мүрысөөнэй тулалдаануудые хаража, сэдьхэлээ ханаһан байха.

ФФК-гай гурбадахи курсын студент Амгалан Норбоев чемпионадай эрхим боксер гэжэ мэдэрэгдээ. ФФК-гай студентнүүд нэгэдэхи курсын В. Бардахоев, гурбадахи курсын Б. Дамбиев гэгшэд гоё һайхан тулалдаа харуулаа.

Е. БЫЛКОВ,
С. ИЛЬИН,
БГПИ-гэй студентнүүд.

Д. АЛТАЕВАЙ фото.

ЮУНДЭБ ГЭХЭДЭ, САГ ҮРГЭЛЖЭ УТАА БААЯЖА БАЙДАГ ХАЯГДАҺАН ШОРОЙ ШОХОЙ БОЛОН КОТЕЛЬНЭНҮҮД ШЭЛЭЙ ЗАВОД ПОСЕЛОГОЙ АГААРЫЕ БУЗАРЛАНА БШУУ

Саг үргэлжэ гэр байрын дуталдажа байдаг дээрэһээ, арбан табан жэлэй урда тээ шэлэй заводой стадионой хажууда гэр барижа ороод, мүнөөшье хүрэтэрөө тэндээ ажаһууһаарби. Түрүүшын жэлнүүдтэ агаар муухай гэжэ ойлгогдогшогүй һэн. Харин һүүлэй жэлнүүдтэ агаар ехэл хүндэ, амилхын аргагүй хүшэр болошоо гэжэ һанадагби.

Хододоо утаа бааяжа байдаг хаягдаһан шорой мүнөө агаарые эгээл ехээр бузарлана. Тэрэ үдэр һүнигүй носожол байдаг ха юм. Харин тэрэнэй утаан шэлэй завод поселок сооогуур тарадаг, үглөөгүүр һалхин үлеэдэггүй. Илангаяа шэмэрүүн хүйтэн, жобартай үглөөгүүр мананай тунахай байхадань, агаар ехэл хүндэ шэнгеэр һанагдадаг. Хаягдаһан шоройн хажууда ажаһуудаг хүнүүд хэды ехээр зобоноб даа. Тэдэ энэ муухай агаараар амилжа, саг үргэлжэ ханяажа, үбдэжэ ябадаг. Тиигээд бидэ эндэ хаягдаһан шоройе бүхы муухай хараалаар хараадагбди.

Шорой жэл ошохо тудам бүри ехэ болоно, ээлдэг талмайньшье үргэдэнэ. Юундэб гэхэдэ, городнай ургана, тиимэһээ предприятинүүдшье олошорно бшуу. Шорой шохойгоо хаана абаашажа хаяха еһотойб? Шэлэй завод поселогой тэндэхи обоо хүбөө шорой дээрэ бүхы шорой шохойгоо, хэрэгһээ гараһан үлэгдэлнүүдые хаядаг. Тэрэнь ургажа, нэмэжэл байдаг.

Шорой хаядаг газарай хажууда психбольница баринхай. Тэндэхи котельнэ намарһаа эхилээд, хожом хабар болотор утаа уняар гаража, агаар бузарлажал байдаг. Харин поселогой 2-дохи интернат-һургуули, ЖКО, нефтебааза болон завод өөһэдын котельнэнүүдтэй. Эды олон котельнэнүүдэй соргонуудһаа утаан бааяжал байхадаа, агаарые хэды ехээр бузарланаб. Харин тэндэ ажаһуудаг хүнүүд энэ муухай агаараар амилха баатай болоно. Тэндэ һалхин хаанаһаашье үлеэдэггүй. Котельнэнүүдһээ гараһан утаанай тортог угаагдаһан хубсаһа хунар дээрэ, газаагуур наадажа ябаһан хүүгэдэй хубсаһан дээрэ һуудаг.

Үшөө нэгэ аюултай газар гэхэдэ, нефтебааза болоно. Тэндэ үдэр соо бүхы городһоо хэды олон машина суглардаг гээшэб. Машинанууд эндэһээ нефть ашаад ябахадаа, муухай газуудые гаргажа мэдэнэ бшуу. Цистернэнүүдһээ түлишэ-түрхилгын материалнуудай үнэр гутажа, манай бэе махабадые хорлоно. Иимэ томо бааза городой хажууда байлгахада аюултай бэшэ гү? Городой засагаархид энээн тушаа юун гэжэ һанадаг хэб?

Оршон тойронхи агаарай ариг сэбэр байхын, экологиин түлөө тэмсэхэ зэргэтэй байгаалиин гүрэнэй комитет хаана гээшэб? Байгаали бузарлажа, хүнэй бэе лагшаниие хорлоходонь, тэрэнэй хүдэлмэрилэгшэд һанаагаа зободоггүй гээшэ ха. Поселок тойроод ногооншье, һархяагшье ургахаяа болишоо, шубуу шонхорнуудай хонгео һайханаар дуугаа хангюурдахыень дуулахагүйт. Харин ан амитад тухай эндэ хэлэһэнэйшье үлүү.

Санэпидстанци юугээ хаража байдаг гээшэб?

Декабрь һарада уһа зөөдэг машина Печорская үйлсөөр ажаһуудаг хүн зондо уһа асарба гээшэ. Асарһан уһаниинь уухын аргагүй бензинэй үнэртэй байгаа юм. Һүүлдэнь би тэрэ уһа зөөдэг машина харууһалан һахижа, хаанаһаа иимэ бензинэй үнэртэй уһа асарааб-ши гэжэ жолоошонһоо асуубаб. Минии зөөдэг уһые санэпидстанци шалгадаг гэжэ тэрэ һэнгэргүйгөөр харюусажархиба. Тиихэдэнь энэ уһые уугаад үзэ гэжэ тэрэниие баалабаб. Амталжа үзөөд, үнэхөөрөө бензинэй үнэртэй байһандань этигээ бэлэй. Энээн дээрэһээ харахада, манай санэпидстанци иимээр лэ хүдэлдэг байна.

Энэ муухай шорой шохой газар дорохи уһа руу ородоггүй юм аа гү гэһэн бодол ээлүүдгүй түрэхэ юм. Харин бидэ тэндэһээ уһа ууна бэшэ гүбди?

Үнгэрэгшэ жэлэй хабар 2-дохи интернат-һургуулида хүтэлбэрилэгшэдтэй уулзалга боложо, горгүйсэдкомой түрүүлэгшын орлогшо Семенов эндэ хаягдаһан шорой шохойе галдахаяа болеобди гэжэ найдуулаа һэн. Харин бодото дээрээ хүхэ манан болотор шоройе галдаһаар зандаа. Һургуулиин хажуугаар харгын гарадаг байһан дээрэһээ, шорой хаядаг машинануудай болгоомжотойгоор ябахын тула тэмдэг табихабди гэжэ тэрэ эндэл найдуулһан байгаа. Зүгөөр мүнөө хүрэтэрөө тэмдэг табигдаагүй. Харин шорой шэрэһэн машинанууд һургуулиин хажуудахи харгыгаар шуумайса харайлгалдаһаар зандаа. Шэлэй завод поселогто ажаһуудаг хүнүүдтэ хайша хэрэгээр хандадаг байһаниинь эндэһээл элирнэ бшуу. Хэрбээ районой, городой, республикын болон министерствын хүтэлбэрилхы хүдэлмэрилэгшэдэй хэн нэгэн манай поселогто ажаһуугаад, манай амилдаг агаараар амилаад, ханяадаг болоо һаа, ямар нэгэ хэмжээ ябуулгануудые абажа болохо байгаа ха.

Эдеэ хоолой талаар хүшэр байдалда оронхойбди гэжэ би ойлгоноб. Зүгөөр эдэшье асуудалнууд шиидхэгдэжэ, хэмжээ ябуулганууд баталан абтана бшуу. Зүгөөр город сооһоо суглуулагдаһан шорой шохойе хаяха, нефтебааза ондоо тээшэнь абаашаха, котельнэнүүд тухай асуудалнууд юундэ шиидхэгдэнэгүй гээшэб? Поселогой экологическа ариг сэбэр байдалай түлөө хэн харюусаха еһотойб? Хүнүүдэй элүүр энхын түлөө хэн харюусаха зэргэтэйб? Хүүгэдэй элүүр энхэ байхын түлөө хэн хамгаалха еһотойб?

Элүүр энхые хамгаалхын түлөө байдаг эдэ бүхы эмхинүүд генсал хооһон үгэнүүдээрээ хүдэлдэг гэжэ һанаха байнаб. Тэдэнэй бии, үгышье һаань хамаагүй хэбэртэй эгша.

Городнай үргэдхэгдэн ургана, хүн зониинь олошорно бшуу. Шэнэ заводууд болон предприятинууд баригдана. Город шадарай зоно үргэдхэгдэнэ. Гушан жэлэй урда тээ байһан эдэ объектнүүд мүнөөшье городой зоно соо байһаар. Тэдэниие городой захада гаргаха асуудал хэн шиидхэхэ аргатайб? Бидэ хэды болотор бузарлагдаһан хоротой агаараар амилха, амяа хаагдажа зобохо, хото хоолойгоо үбдэхэ, бэеэ зохолжо зобохо болонобибди? Эдэ олон асуудалнуудта хэн тодо харюу үгэхэб?

И. ГИНЕЕВ.

РЕДАКЦИҺАА: Байгалай жасын Буряадай отделени Игнатий Ананьевич Гинеев мэтэ городой шорой шохой, үлэгдэлнүүдые хаялгын асуудалнууд, тэдэнэй хүнүүдэй ажабайдалда муу нүлөө үзүүлгэ тушаа баһал һанаагаа зобоно. Эдэ асуудалнуудые гүйсэдөөр шиидхэхын тула хам оролдоодүй байһаар. Гэхэ зуура, дэлхэйн оронуудай шорой шохойе ядаг, бусад оронуудта үлэгдэлнүүдэй зорилгонуудые яажа шиидхэдэг байһан тухай материалнууд сугларжал байнхай. Мүнөөдэр таанадай анхаралда Англиин дүй дүршэлһөө юу-хээ таанадай анхаралда дурадханабди.

МАШИНЛЕТ: БАЙГААЛИИН НӨӨСЭНҮҮДЫЕ ГҮЙСЭДӨӨР ХЭРЭГЛЭЛГЭ

Нэгэ хүнэй шорой шохой, бүдэй үртэһэн гэжэ һанахадань, нүгөө хүн эдэ мэтээр юушьеб бүрихэ, одеяла оежо болохо. «Шорой шохой», үлэгдэлнүүд» гэһэн ойлгосонууд үе сагһаа уламжалан, хубилгагдажа магад. Саарһанай промышленностиин үлэгдэлнүүд гэжэ тоологдодог байһан аад, мүнөө түлишын гуламта ба малай эдеэ хоолдо химическэ нэмэлтэнүүд болоно бшуу. Хубсаһа хунар болон автомобильнуудые үй-[illegible] билгажа, шэнэ шэнэ моодонуудаар һэлгэхын тула удаан саг соо алба хэхэ машинанууд болон костюмуудһаа мултархыень ээдые баадхана. Эдеэ хоолой продуктнууд бүри олоор багсалагдажа, багсалагдаһан зүйлнүүд хаягдана бшуу.

Байгаалида хосорһон ургамалнууд болон ан амитадууд газарай хүрьһэндэ шэнгэжэ, шэнэ ургамалнуудта ургаха арга олгоно. Хүнүүд шорой шохой ехээр хаядаг. Энээнһээ боложо, агаар, уһан, хүрьһэн бузарлагдана.

Шорой шохой гээд хаядаг материальна нөөсэнүүдэй гурбанай хоер хубинь үшөө дахин хэрэглэгдэхэ аргатайл. Жэшээлхэдэ, автомобильнуудай дизайн хубилгахада болохо, тиигэбэл, ээдтэй удаан алба хэхэ, шэлнүүдые хубилгангүйгөөр хэрэглэжэ болоно, алюмин баанхануудые оло дахин хэрэглэхэдэ болохо. Тиигээ һаа, манай индустриальна айхабтар ехэ шорой шохойһоо мүртэй юумэ үлэхэгүй һэн.

Машинледэй (Хойто Уэлс) орхигдошоһон уурхайда Альтернативна технологиин түб оршодог юм. Тэрэниие Оршон тойронхиие һайжаруулха бүлгэм байгуулһан байна. Түб саг үргэлжын выставкэ шэнгеэр хүдэлдэг. Байгаалиин нөөсэнүүдые хайшан гээ һаа, һайнаар хэрэглэхэб, хайшан гээд голодоһо халдаһа үгыгөөр хүдэлхэб гэжэ харуулһан практическа туршалгануудай лаборатори мүн.

Олон байшангуудынь энэ орхигдоһон уурхайн үлэгдэлнүүдһээ баригданхай. Выставкын оршоһон холл болон оффисууд Великобританидахи эгээн томо наранай батарейкэһээ дулаасуулагдадаг. Тэрэнь байшангай һарабша дээрэ оршодог юм. Эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэдэй ба тэдэнэй туһалагшадай коттеджэнүүд һалхинай электростанци болон наранай батарейнүүдһээ абтаһан зайн галай элшэ хүсөөр хангагдадаг. Органическа үлэгдэлнүүдынь кухниин конфорконуудта ба дулаасуулгын системэнүүдтэ метан болгогдон хэрэглэгдэнэ. Харин бүхы муухай үлөөдэһэ хаядаһан газаахи саад соо хэрэглэгдэдэг.

Олонхи компанинууд түбые материалнууд болон түхеэрэлгэнүүдээр хангадаг байна. Жэшээлхэдэ, барилгын Уэлс фирмэ тон найдамтайгаар дулаа бариха талаар туршалгын нэгэ гэр баринхай. Тэрэниие дулаасуулхын тула юрэнхы стандартна гэртэ гаргашалагдадаг элшэ хүсэнэй оройдоол 1/8 хубинь эндэ хэрэгтэй юм. Һалхинай электростанциһаа ишэ ородог зайн гал эндэхил гэр соохи зайн галай шкаф соо сугларжа, зайн гал эндэл сугларха аргатай. Хубсаһа, амһарта угаадаг уһаншье хаягдадаггүй, тэрэниие дулаасуулгын системэдэ хэрэглэдэг байха юм.

ОКСФАМИИН ҮЛЭГДЭЛНҮҮДЫЕ АБАРАЛГЫН ТҮБ

Хаддерсфилдэхи түб түрүүшээр үлэгдэлнүүдые дахяад суглуулжа хэрэглэхэ ба Оксфамиин гадаадын эдэбхитэй хүдэлмэриин арга нүхэсэл болгогдохо талаар эмхи болгогдон эмхидхэгдэһэн байгаа. Тиимэһээ Оксфамиин магазинууд худалдахын аргагүй болоһон хубсаһа хунар болон текстилиин зүйлнүүдые түбтэ эльгээдэг. Мүн баһа бусадшье газарнуудһаа үлэгдэл голодоһонууд ородог. Эндэ ороһон голодоһон, үлэгдэлнүүд олон зүйлнүүдээр илгагдажа хубаарилагдана. Жэшээлхэдэ, сагаан нооһон эгээн үндэрөөр сэгнэгдэдэг. Юундэб гэхэдэ, тэрэниие дахин будаад, һэеы болгон үйлэдбэрилжэ болохо ха юм. Тиихэдэ хлопок болон бусад имэшүү зүйлнүүдые энэ тэрэ юумэ аршаха материал болгоходо тааруу. Тиигэжэ мебель бүрихэ материал болгогдон, үгышье һаа, хибэсэй үндэһэн болгогдон, гэрэй һарабшын һэеы болгогдон хэрэглэгдэдэг. Харин алюминиһээ бүтээгдэһэн зүйлнүүд бултадаа суглуулагдажа, промышленна үйлэдбэринүүдтэ худалдагдана.

Байгалай жасын Буряадай отделенидэ англи хэлэнһээ оршуулагдаба.

«ОРШОН ТОЙРОНХИ БАЙГААЛИИЕ ХАМГААЛГА БОЛОН СССР-ЭЙ БАЙГААЛИИН НӨӨСЭНҮҮДЫЕ ГАМТАЙГААР ХЭРЭГЛЭЛГЭ» ГЭҺЭН СТАТИСТИЧЕСКЭ СОГСОЛБОРИҺОО

БАЙГАЛ НУУРАЙ БАССЕЙН РУУ УРАДХАЛ УҺА ХАЯЛГЫН ХЭМЖЭЭН

(мли. куб. метр).

	1985	1986	1987	1988
Уһа сөөрэмүүд уруу урадхал уһан хаягдаа (түсгаар суглуулагдадаг уһа хараада абангүйгөөр) бүхыдөө	757	663	261	252
тэрэ тоодо:				
нормын еһоор сэбэр (сэбэрлэгдэдэггүй) ба нормын еһоор сэбэрлэгдэһэн	633	597	154	61
бузарлагдаһан (сэбэрлэгдээгүй, хүсэд сэбэрлэгдээгүй)	124	66	107	191
эдээнһээ сэбэрлэгдээгүй	—	—	3	7

Байгалай ЦБК-гай бузарлагдаһан урадхал уһанай хаялга 1988 ондо 77 миллион кубическа метр болоо (регион уруу хаягдадаг бузарлагдаһан урадхал уһанай юрэнхы хэмжээнһээ 40 процент), Улаан-Үдын городской канализаци —57 миллион куб. м (30 процент), Сэлэнгын ЦКК —12 миллион куб. м (6 процент), Галуута-Нуурай ГРЭС —6 миллион куб. м (3 процент).

Буряадай урадхал уһануудаар дамжуулан 700 тонно нитрат хаягдаа, тэрэнэй 500 тонные Улаан-Үдын городской канализаци хаяа, 13 мянган тонно хлоридай хахадынь шахууе БЦБК хаяа.

МАНДА ХАРЮУСАНА

«ХОРО ХЭРЭГЛЭНГҮЙГӨӨР УРГАСА УРГУУЛЖА ШАДАХА ГҮБДИ!»

1989 оной ноябриин 18-най газетэдэ иимэ нэрэтэй шүүмжэлхы материал толилогдоһон байна. «Бурятскагропромхимия» гэһэн үйлэдбэриин 28-дахи нэгэдэл энээндэ иигэжэ мэдээсэнэ:

Ивалгын ОПХ-да пестицидүүдые хадагалалгада хайша хэрэгээр хандаха баримтанууд ушарһан байна. Байгша ондо ажахын Холодное гэһэн газарта тэдэниие хадагалха талаар склад түхеэрэгдэхэ. Ивалгын ОПХ-гай директор ядохимикадуудые хадагалха ба хэрэглэхэ дүримүүдые бүдүүлигээр хазагайруулһанайнь түлөө статья соо дурдагдаһан бригадир - овощевод Ц-Х. Ш. Цырендоржиевада шанга донгодолго хүргүүлээ.

ДДТ инсектицид хоро ехэтэй гэжэ элирүүлэгдээд, 1965 онһоо республика дотор хэрэглэгдэнэгүй. Статьягай автор препарадай нэрые нэрлэхэдээ, алдуу гаргаа.

Хадагалха болзоройнь үнгэрэшэһэн ядохимикадуудта 1987 ондо нүхэн малтагдажа, хинан шалгадаг органуудай хабаадалсаһанай еһоор тэдэниие газар доро булаһан байгаа.

1990 ондо ядохимикадууд багаар эльгээгдэхэ гэжэ мэдүүлэгдэнхэй. Хүдөө ажахын химижүүлдэг болон ургамалнуудые хамгаалдаг республиканска станцинууд ядохимикадуудые хадагалалга болон хэрэглэлгые саг үргэлжэ хинан шалгажа байдаг. Хүдөө ажахын бүхы продукци пестицидүүдэй, нитрадуудай үлэгдэлнүүд бии гэжэ элирүүлхын тула эдэ станцинуудай хиналтын-токсикологическа лабораторинуудта шалгалта гаража байдаг. Шалгалтын үрэ дүнгүүдээр продукци худалдахаар зүбшөөһэн сертификадууд үгтэдэг.

Н. САМОЙЛОВ,
«Бурятскагропромхимия» нэгэдэлэй түрүүлэгшын уялга дүүргэгшэ.

ГЭДЭРГЭЭ ЭРЬЕН ХАРАХАДА

Раиса

Николай II хаанай Александра басагые hамган болгожо абахадань, 1894 онhоо Россида онсо өөрын түхэл шакартай, сэбэр шарайтай байhаараа илардаг гүрэнэй толгойлогшын hамган гэжэ байгаагүй. Раиса «Американ Експресс» гэhэн кредитнэ карточкын еhоор, түрүүшын совет «Фест Леди» болоно. Ленинэй үе сагhаа эхилээд, тэрэ нийтын организацида (соёлой жасада) шухала тушаал эзэлдэг түрүүшын эхэнэр болоно. Тэрэ хурса хэлэтэй, түншэтэй, даруу зантай, харуу бэшэ байhан дээрэhээ, Москвада дэлгэрhэн элдэб хоб-жэбтэ оролсоод лэ байдаг болоо ха. 1985 ондо үбгэнэйнгөө Генеральна секретаряар hунгагдаhан үдэртэ Раиса Горбачева орон доторoo эгээл мэдээжэ эхэнэрнүүдэй нэгэн болобо.

ЯМАР хубилалтанууд болоо гээшэб! Хэдэн арбаад жэлэй туршада совет хүтэлбэрилэгшэдэй гүрэнэй ажал хэрэгүүдые бэелүүлхэдэнь, тэдэнэй hамгад тухай юушье мэдэдэггүй байhан гээшэбди. Сталинай, Хрущевой, Брежневэй болон Черненкын hамгад харагдадаггүй шахуу байhан юм. Андроповой hамган тухай ямаршье мэдээн байдаггүй. 1984 ондо үбгэнөө хүдөө табиха үедэнь тэрэнние харaa hэмди.

Раиса Горбачевагай үгэ хүүртэй байгаашье hаань, тэрэнэй доторой сэдьхэлые таахын аргагүй. Хоёр оронoй толгойлогшонорой Женевэдэ болоhон уулзалга дээрэ Рейгантэнтэй хамта үдын хоол бариха үедөө, Раиса совет политика тухай утa үгэ хэлээ hэн. Горбачевтоной тэндэhээ гаража ошоходонь, Нэнси тон сухалтайгаар иигэжэ хэлээбэ (тэрэ үедэ Сагаан байшангай штабай шеф байhан Дональд Рейган энээние дуулаа hэн): «Тэрэ бэеэ дээгүүр абана гээшэ гү?».

Хэдэн Раиса бии гэжэ hанахаар байдаг. «Шэрэ» хэблэл 1986 ондо түрүү эхэнэрнүүдэй дундаhаа мүндэлhэн багахан «хүйтэн дайе» hонирхон байжа уншана ха. Тиихэдэ Раиса Горбачева Рейкьявигта болоhон уулзалгада ерэлсээд, бүхы дэлхэйн хүнүүдые гайхуулаа бэлэй. Харин Рейганэй hамган гэртээ үлэhэн байгаа. «Рейкьявигта танние ерээгүй гэжэ халаглаа hэм»,— гэжэ Раиса 1987 оной декабрь hарада Вашингтондо уулзахадаа хэлээ юм. «Эхэнэрнүүд уригдаагүй гэжэ намда хэлээ»,— гэжэ Нэнси хүйтэншэг харюу үгэбэ. Вашингтондо болоhон уулзалгын үедэ Сагаан байшангые хараха зуураа, совет айлшан эхэнэр Америкын түрүү эхэнэрhээ түүхын болон соелой hонин тухай асуугаа. «Танда туhалагшэ боложо шадахагүйб гэжэ hананаб»,— гэжэ хүхэндөө операци хүүлэhэнэй hүүлээр үшөөл hайнаар эдэгээдүй ябаhан Нэнси сэхэ мэдэрээ hэн. Хажуу талаhаань тэдээн тээшэ адаглан хаража байhан хэншьеб иигэжэ обеорбо: «Эдэ хоёр эхэнэрнүүд бэе бэеэ огтошье ойлгол-соногүй гэжэ hанахаар байгаа».

Магад, энэ шалтагаанаар Нэнси Советскэ Союзда ерэн сасуугаа, Раисатайгаар Андрей Громыкын Лидия hамганда үдэшүүлэн, Ленинград ошохо гэжэ шиидэhэн байжа болоо ха.

СССР-тэшье, хилын саагуургшье Раисын үнгэрhэн ажабайдал тухай балай ехэ юумэ мэдэгдэнэгүй. Бүри hаяхан Раиса Максимовнагай түрэhэн үдэр, нютаг элирээ: тэрэ 1932 оной январиин 5-да Сибирьтэ, Рубцовскдо түрөө. Тэрэнэй эсэгэ түмэр замшан байhан. Эдэ Сүүгэдэн тусхай намтар соо толилогдодог. Раиса Ирина гэжэ басагатай, басаганиинь врач, врачай hамган гэжэ мэдээжэ. Хүрьгэниинь Анатолий гэжэ нэрэтэй. Раиса хоёр зээ басагадтай. Нэгэниинь Оксана гү, али Ксеня гэжэ нэрэтэй. Нүгөөдынь нэрэ мэдэгдэнэгүй.

Бодото дээрээ Раиса хэн гээшэб? Совет хэблэл фото-зураг доро нэрыень дурдахаяа ходо мартажархидаг. Сэхыень хэлэхэдэ, тэрэ үбгэнтээ хамта нилээд олохон фото-зурагууд дээрэ буулгуулhан байха. «Энэмнай жэшээхын аргагүй олондо мэдээсэлгэ болоно,— гэжэ Гарримanай институдай директорэй орлогшо Джонатан Сандерс хэлээ юм. Сталинай гүрэнние ударидажа байхадань, хүтэлбэрилэгшэдэй hамгад тухай бэшэхэhээ байтагай тэдэнние лагерьнуудта эльгээдэг гү, али үбгэнhөө hалахыень баадхадаг байгаа. Сталинай наhа бараhанай hүүлээр иимэ байдалда эсэс табигдаашье hаа, тушаалта хүнүүдэй hамгад тухай юушье бэшэдэггүй зандаал үлөө hэмди.

Раиса hургуули алтан медальтайгаар дүүргээ (Михаил генсел мүнгэн медальтайгаар дүүргэhэн байна). Жараад онуудта хоюулан Москвагай гүрэнэй университедтэ hураа. Хүршэ оршоhон хамтын байрануудта ажаhуудаг байгаа. Тэрэ архэ шудалдаг, харин Раиса марксистско-ленинскэ философи шудалдаг hэн. Тэрэ өөрынгөө хаба шадалда найданги, hүбэлгэн ухаатайшье hаа, хүдөө тосхоной хүбүүн байгаа. Харин Раиса хурса ухаатай, hайнаар хүмүүжүүлэгдэhэн байгаа. Студенческэ нэгэ үдэшын үедэ тэдэ танилсаа. Тиигээд 1953 ондо Раиса Михаил хоёр гэрлэбэ. Тиигэбэшье студентнэрэй бүлын хамтын байрада комната абажа, гэрлэhэнэйнгээ hүүлээр зурагаа hара болоод, хамта ажаhуужа эхилээ hэн.

1955 ондо hуралсалаа дүүргээд, Раиса Михаилтаяа хамта тэрэнэй түрэл тоонто нютаг Ставрополь ошожо, 23 жэл соо ажаhуугаа. Энэ городые ехэ тосхон гэжэ нэрлэдэг байhан юм. Михаилай партийна ажалай талаар өөдөө ургажа байха үедэнь, Раиса багшалаад, диссертаци бэшээ. 1967 ондо Москвагай гүрэнэй багшанарай институдта диссертацияа тэрэ хамгаалаа юм.

Тэрэ Ставрополиин хизаарай нэгэ колхозой таряашанай ажабайдал гэhэн темээр эрдэмэй хүдэлмэри бэшээ. Октябриин революци болоно, тарияшадта иимэ ажабайдал асараа бшуу. Гэбэшье тэрэ хүдэлмэри соогоо хүлhэ багаар абадаг, муугаар хооллодог, хубсаhа хунараар тулюур түйгэн, дулаасуулдаг системын муу, сүлөөтэй сагые эмхидхэлгэдэ анхардаггүй байhан тухай бэшээ. Техасай университедэй профессор Сидней Монад энэ хүдэлмэрине иигэжэ нэрлэhэн байдаг. «Дундуур хүдэлмэриhөө нэгэ бага дээгүүршье hаа, либеральна шугам баримтална» (энэ хүдэлмэриин рефераднуудые США-гай Конгрессэй библиотекэдэ, Москвагай Ленинскэ библиотекэдэ уншахада болохо). Раиса Горбачева социологическа онол аргануудые эгээн түрүүлэн хэрэглээ юм. Тэрэ үедэ СССР-тэ социологи эрдэм наука гэжэ тоологдодоггүй байгаа. Жэшээлхэдэ, тарясшанай hуралсалай хэмжээ гэр сооhь хэды бурханай байhаар тодорхойлон харуулхада болохо: олон бурханай тахилтай байгаа hаань, хүн hуралсалай талаар доогуур хэмжээтэй гэжэ ойлгохоор...

Р. М. Горбачева болон Нэнси Рейган Сагаан байшан соо.

...Раисын хубсаhан тушаа элдэб үгэ хүүр тарёнхай. Парижай моодые шүүмжэлэгшэд ялагар салагар, гоё үнгэтэй хубсаhа үмдэхэеэ зүрхэсэдэггүй байна гэжэ хэлэхэ юм. Москвагай Тамара Мокеевагай хүтэлбэри доро модельнүүдэй байшангай багахан коллектив тэрэнэй олонхи хубсаhа оёдог. Раиса өөрынгөө hанаанда тааралhан үнгэнүүдые шэлэдэг.

Раиса өөрынгөө эрдэм мэдэсын түлөө хилын саана үндэр сэгнэлтэдэ хүртөө юм.

...Баруунай оронуудта орходоо Советскэ Союзда Раисые шүүмжэлхы еhоор харадаг. Нэгэ залуу эхэнэр иигэжэ хэлээ hэн: «Би тэрэнние дэмжэдэгби, юундэб гэхэдэ, манай обществодо эхэнэр хүн гээшэ шухала hуури эзэлхэ зэргэтэй гэжэ hанадагби. Зүгөөр тэрэ бэеэ нарилжа, болгоомжотойгоор ябаха зэргэтэй. Арhан дэгэл үмдөөд, заводто ерэдэг. Энэ үбгэнэйнь нэрэ хүндые үргэнэгүй бшуу». (Өөрөө зэсэг бариад байhандал адляар бэеэ абажа ябадаг гэжэ нүгөөдүүлынь тэрэнние зэмэлнэ). Эхэнэрнүүд гэртээ сай уужа hууходаа, тэрэ өөрынгөө hуури мэдэдэггүй гэhэн хоб-жэб хэлсэдэг.

Раиса хубилжа магад гэжэ СССР-эй эрхэтэдые этигүүлхэ гээшэ хүшэр зорилго бшуу. Тэрэ Горбачевой дача дээрэ гэрэй эзэн эхэнэрэй үүргэ дүүргэхэ хүсэлгүй. Москваhаа баруулжаа Врублевскэ дардам харгыhаа холо бэшэхэнэ дача оршонхой. Тэрэ өөрынгөө диссертаци соо хасаг арадай дуунhаа эдэ мүрнүүдые юрэ бусаар харуулаагүй еhотой: «Басаган, хадамда гараагүй байхадаа хүхин сэнгыш». Раиса өөртөө хэхэ ажал олоод лэ байдаг.

«Тайм».

ЗАНШАЛНУУДАЙ ЭХИН

Африкан эхэнэрнүүд ажабайдал

Нигериин эхэнэр Джозефина Онна гэгшэдэ болоhо байhан үйлэ хэрэг үнгэрhэн үедэ үзэhэн аймшагтай зүүдэн шэнгеэр hанагдаба. Мэдээжэ юрист эхэнэр энээн тухай бодоошьегүй юм. Африкын тосхоной ажабайдалые хатуу шэрүүнээр гуримшуулhан эртэ урдын заншалнуудай hабарта дахяад орохоб гэжэ тэрэ хаанаhaa мэдэхэ hэм даа. Джозефина үнинэй городто ажаhууна. Хани нүхэдэй хоорондохи заншалта холбоо барисаан hуларhан мэтээр Джозефинэдэ hанагдадаг болобо. Үбгэниинь наhа баража, дадаашаhан ажабайдалые сахилгаан мэтэ түргэнөөр хаха зуран эбдэбэ. Олон тоото түрэлхидынь заншалнуудай бүхы дүримые нарин нягтаар дүүргэхыень тэрээндэ эрид табиба. «Минии үhые хюhаад, hара соо хубсанүүдhээ ондоо тээ байлгаба, поол дээрэ унтахые баадхаба, хубсанүүдhөө ондоо тээ байлгаба,— Би hаа hэлгэхые хорибо,— гэжэ тэрэ журналистнуудта хөөрэбэ.— Би эртэ урдын заншалнуудые дүүргээгүй байхын аргагүй байдалда оробоб». Эдэ бүгэдые дүүргээгүй hаань, түрэлхидынь, олониитэ тэрэнние тоохоо болижо магад. Иимэ байдалда оробол, хэды хүшэр хүндэ болохо hэм.

МҮНӨӨНЭЙ технологи, олон тоото мэдээсэлнүүд, Европын соел культура африкан заншашаhан обществодо хүсэтэйгөөр добтолжо эхилээ. Гэбэшье тэдэ урданайнгаа заншалнуудые хаяха хүсэлгүй.

Хэдэн миллион африкан эхэнэрнүүд бүхы наhан соогоо заншалнуудай хатуу hабарта үлэжэ, тэрэнэй мэдэлдэ ябадаг, ямаршье эрхэгүй байдаг. «Эхэнэр гээшэ угаа дамжан эрхэдэ хүртэхэhөө байтагай өөрөө дамжуулан үгтэдэг гэжэ байгша ондо Нигериин нэгэ сүүд тогтоогоо hэн»,— гээд эхэнэрнүүд-адвокадуудай уласхоорондын федерациин Нигериин отделениин президент Стелла Омийн хэлээ hэн. Африкан эхэнэрнүүдтэ нилээд хүндэ. Юундэб гэхэдэ, тэдэнэртэ банковска кредит үгэдэггүй, арсадаг байха юм.

Тэдэнэй урданай заншалнууд эхэнэрнүүдтэ экономическа талаар дулдыданги байхаhaa гадна, эдэ заншалнуудые нарин нягтаар сахиха эрилтэ табидаг. Хэрбээ эдэ заншалнуудые сахяагүй байбал, эхэ үхибүүдые сахяагүй үбшэлжэ, сагhaа бүүн хоёр хүндөөр үбшэлжэ, сагhaa урид наhа баража болохо. Африкын олохон оронуудта урданай еhо заншалнуудые нарин нягтаар баримталха эрилтэ табигдадаг.

Африкан эхэнэр эхэ болохоор бэлдэжэ байха үедөө, дахяад шэнэ хадэжэ байха үедөө, дахяад шэнэ хадаг заншалтай ушардаг. Тиин тэнтүү заншалтай ушардаг. Тиин тэндэхи зарим яhатанай дунда хээлитэй эхэнэрнүүдтэ маха үндэгэ, мотэй эхэнэрнүүдтэ маха үндэгэ, молюска хорхой эдихэнь хоригдонхой. Жэшээнь, Кениин акамба гэhэн яhатан бобы, малай тоhо эдидэггүй байна. Нарайлха болоходоо, эхэнэр хүнэй бэе махабад белок ехэтэй эдеэ хоолоор дуталдадаг. Эрэшүүл эрхим hайн калори ехэтэй эдеэ хоолоо эдиhээр лэ ябадаг. эхэнэр үхибүүтэй болоно[…] гэжэ саг үргэлжэ айжа яб[…] мнай юрын ушар бэшэ. […] гэхэдэ, энэ замби түби[…] яhатанда хэн нэгэнэй бай[…] хүн гээшэ эсэслэн хосорд[…] рэнэй нэрые дурдан hана[…] гэhэн заншал бии. Хэрбэ[…] балаа үргэлжэлүүлхэ хүнэй[…] бүхы үг гарбалай «амид[…] hэншье» хүнүүдэй hүнэhэн[…] дэгдэхэдэнь хамаагүй. Нар[…] эхэнэрые хүдөө тосхондо […] лон шоо үзэдэг, заримдаа […] хамтаралhаа намнадаг.

Нарайлха эхэнэрнүүдые[…] еhо заншалнуудые бари[…] баадхадаг байhаниинь […] Жэшээлхэдэ, сенегальскэ а[…] hэн яhатанай нарайлха эхэ[…] уур соо ороохо нюдэхыень […] үгы гэбэл, саг үргэлжэ яба[…] хыень баадхадаг. Кикуйюга[…] ка hамгад хүбүү түрөө hаа, […] хин, басага түрөө hаа, дүр[…] хашхарха зэргэтэй.

...Эфиопиин удхук яhата[…] нэр нарайлха дуталжа, үбд[…] бэ гээшэ. Тэрэ эхэеэ гү, али […] шэнние туhаламжа хүргэхы[…] дангүйгөөр, хэды үбшэнтэй […] шье hаань, буш тээшэ ошо[…] дэ тэрэ байгаалитай нүхэс[…] бүүгээ түрэдэг. Хэрбээ эхир […] нэй гарашоо hаа, ехэл аюул[…] гэжэ hанадаг. Эхир үхибүү[…] тээ бусажа болохогүй. Тос[…] хүн зон аюул асарба гэхэ[…] зэмэлээд, залуу эхые алажа[…]

...рай институд-
...цияа тэрэ хам-

...рополиин хи-
... колхозой та-
...жабайдал гэһэн
...мэй хүдэлмэри
...бриин револю-
..., таряашадта
...айдал асарга
...е тэрэ хүдэл-
... хүлһэ багаар
...аар хооллодог,
...раар тулюур
...асуулдаг сис-
...үлөөтэй сагые
... анхардаггүй

байһан тухай бэшээ. Техасай университедэй профессор Сидней Монад энэ хүдэлмэриие иигэжэ нэрлэһэн байдаг. «Дундуур хүдэлмэриһөө нэгэ бага дээгүүршье һаа, либеральна шугам баримтална» (энэ хүдэлмэриин рефераднуудые США-гай Конгрессэй библиотекэдэ, Москвагай Ленинскэ библиотекэдэ уншахада болохо). Раиса Горбачева социологическа онол аргануудые эгээн түрүүлэн хэрэглээ юм. Тэрэ үедэ СССР-тэ социологи эрдэм наука гэжэ тоологдодоггүй байгаа. Жэшээлхэдэ, таряашанай һуралсалай хэмжээе гэр соонь хэды бурханай байһаар тодорхойлон харуулхада болохо: олон бурханай тахяатай байгаа һаань, хүн һуралсалай талаар доогуур хэмжээтэй гэжэ ойлгохоор...

...Раисын хубсаһан тушаа элдэб үгэ хүүр тараанхай. Парижай моодые шүүмжэлэгшэд ялагар сэлэгар, гоё үнгэтэй хубсаһа үмдэхэеэ зүрхэсэдэггүй байна гэжэ хэлэхэ юм. Москвагай Тамара Мокеевагай хүтэлбэри доро модельнүүдэй байшангай багахан коллектив тэрэнэй олонхи хубсаһа оёдог. Раиса өөрынгөө һанаанда таараһан үнгэнүүдые шэлэдэг.

Раиса өөрынгөө эрдэм мэдэсын түлөө хилын саана үндэр сэгнэлтэдэ хүртөө юм.

...Баруунай оронуудта орходоо Советскэ Союзда Раисые шүүмжэлхы еһоор харадаг. Нэгэ залуу эхэнэр иигэжэ хэлээ һэн: «Би тэрэниие дэмжэдэгби, юундэб гэхэдэ, манай обществодо эхэнэр хүн гээшэ шухала һуури эзэлхэ зэргэтэй гэжэ һанадагби. Зүгөөр тэрэ бэеэ нарилжа, болгоомжотойгоор ябаха зэргэтэй. Арһан дэгэл үмдөөд, заводто ерэдэг. Энэ үбгэнэйнь нэрэ хүндые үргэнэгүй бшуу». (Өөрөө засаг бариад байһандал адляар бэеэ ебажа ябадаг гэжэ нүгөөдүүлынь тэрэниие зэмэлнэ). Эхэнэрнүүд гэртээ сай уужа һуухадаа, тэрэ өөрынгөө һуури мэдэдэггүй гэһэн хоб-жэб хэлсэдэг.

Раиса хубилжа магад гэжэ СССР-эй эрхэтэдые этигүүлхэ гээшэ хүшэр зорилго бшуу. Тэрэ Горбачевой дача дээрэ гэрэй эзэн эхэнэрэй үүргэ дүүргэхэ хүсэлгүй. Москваһаа баруулжаа Врублевско дардам харгыһаа холо бэшэхэнэ дача оршонхой. Тэрэ өөрынгөө диссертаци соо хасаг арадай дууһаа эдэ мүрнүүдые юрэ бусаар харуулаагүй еһотой: «Басаган, хадамда гараагүй байхадаа хүхин сэнгыш». Раиса өөртөө хэхэ ажал олоод лэ байдаг.

«Тайм».

Нэнси Рейган Сагаан байшан соо.

...р Джозефина Онка гэгшэдэ боложо байһан үйлэ
...эдэ үзэһэн аймшагтай зүүдэн шэнгеэр һанагдаба.
...эхэнэр энээн тухай бодоошьегүй юм. Африкын тос-
...ые хатуу шэрүүнээр гүримшүүлһэн эртэ урдын
...арта дахяад ороходоб гэжэ тэрэ хаанаһаа мэдэхэ
...ина үнинэй городто ажаһууна. Хани нүхэдэй хоо-
...а холбоо барисаан һуларһан мэтээр Джозефинэ-
...олобо. Үбгэниинь наһа баража, дадашаһан ажа-
...ан мэтэ түргэноор хаха зуран эбдэбэ. Олон тоото
...шалнуудай бүхы дүримые нарин нягтаар дүүргэ-
...рид табиба. «Минии үһые хюһаад, һара соо хү-
...» байлгаба, поол дээрэ унтахые баадхаба, хубса-
...рибо,— гэжэ тэрэ журналистнуудта хөөрэбэ.— Би
...шалнуудые дүүргээгүй байхын аргагүй байдалда
...үгэдые дүүргээгүй һаань, түрэлхидынь, олонитэ
... болижо магад. Иимэ байдалда оробол, хэды хү-
...хо һэм.

... олон тоо-
...н соел ку-
...аһан обще-
...лжо эхилээ.
...еэ заншал-

...кан эхэнэр-
... заншалнуу-
...э, тэрэнэй
...ье эрхэгүй
...тгаа дамжан
...гай өөрөө
... байгша он-
... тогтоогоо
...д-адвокадуу-
...ерацин Ни-
...зидент Стел-
...фрикан эхэ-
... Юундэб гэ-
...а кредит үгэ-
...юм.
...шалнууд эхэ-

нэрнүүдтэ экономическа талаар дулдыдангы байхаһаа гадна, эдэ заншалнуудые нарин нягтаар сахиха эрилтэ табидаг. Хэрбээ эдэ заншалнуудые сахяагүй байбал, эхэ үхибүүн хоёр хүндөөр үбшэлжэ, саһаа урид наһа баража болохо. Африкын олохон оронуудта урданай еһо заншалнуудые нарин нягтаар баримталха эрилтэ табигдадаг.

Африкан эхэнэр эхэ болохоор бэлдэжэ байха үедөө, дахяад шэнэ хатуу заншалтай ушардаг. Тиин тэндэхи зарим яһатанай дунда хээлитэй эхэнэрнүүдтэ мяха, үндэгэ, моллюска хорхой эдихэнь хоригдонхой. Жэшээнь, Кениин акамба гэһэн яһатан бобы, малай тоһо эдидэггүй байна. Нарайлха болоходоо, эхэнэр хүнэй бэе махабад белок ехэтэй эдеэ хоолоор дуталдадаг. Эрэшүүл эрхим һайн калори ехэтэй эдеэ хоолоо эдиһээр лэ ябадаг. Африкан эхэнэр үхибүүтэй болоногүй аа гүб гэжэ саг үргэлжэ айжа ябадаг. Энэмнай юрын ушар бэшэ. Юундэб гэхэдэ, энэ замби түбиин олохон яһатанда хэн нэгэнэй байһан сагта хүн гээшэ эсэслэн хосордоггүй, тэрэнэй нэрые дурдан һанажа ябадаг гэһэн заншал бии. Хэрбээ уг гарбалаа үргэлжэлүүлхэ хүнэй түрэбэл, бүхы уг гарбалай «амидышье-үхэһэншье» хүнүүдэй һүнэһэн боложо дэгдэхэдэнь хамаагүй. Нарайлдаггүй эхэнэрые хүдөө тосхондо доромжолон шоо үзэдэг, заримдаа тэрэниие хамтаралһаа намнадаг.

Нарайлха эхэнэрнүүдые элдэб еһо заншалнуудые баримталхыень баадхадаг байһаниинь гайхалтай. Жэшээлхэдэ, сенегальска волоф гэһэн яһатанай нарайлха эхэнэрнүүдые үүр соо ороохо нюдэхыень гү, али үгы гэбэл, саг үргэлжэ ябажа байхыень баадхадаг. Кикуйюгай кенийка һамгад хүбүү түрөө һаа, таба дахин, басага түрөө һаа, дүрбэ дахин хашхарха зэргэтэй.

...Эфиопиин удхук яһатанай эхэнэр нарайлха дүтэлжэ, үбдэжэ эхилбэ гээшэ. Тэрэ эхээ гү, али мэдэлшэниие туһаламжа хүргэхыень дуудангүйгөөр, хэды үбшэнтэй байгаашье һаань, буш тээшэ ошодог. Тэндэ тэрэ байгаалитай нүхэсэн, үхибүүгээ түрэдэг. Хэрбээ эхир үхибүүнэй гарашоо һаа, ехэл аюул болохо гэжэ һанадаг. Эхир үхибүүтэеэ гэртээ бусажа болохогүй. Тосхонойнь хүн зон аюул асарба гэхэ мэтээр зэмэлээд, залуу эхые алажа магад. Нелбоһоео гоожуулжа байгаад, тэрэ нэгэ нарай үхибүүгээ алаад, нүгөөдэ үхибүүнтэеэ тосхоноо бусадаг.

Иигэжэ зобохо тулихын тула түрэһэнби гэжэ олохон эхэнэрнүүд тоолодог. ЭКА-гай түлөөлэгшэ Рас-Уорк африкан эхэнэрнүүдэй ажабайдалда иимээр хандаха ябадалда эсэс табихаар болоо гэжэ тоолоно. Мүнөө эхэнэрнүүдэй ажабайдал хубилжа эхилэнхэй. Жэшээлхэдэ, «Нью африкэн» гэһэн журналай мэдээнэй еһоор, хореод африкан оронуудай эхэнэрэй эмхинүүд энэ заншалда эсэргүүсэн тэмсэжэ эхилээ.

Эхэнэрнүүдэй байдал африкан правительствын һанаае ехээр зобооно. Африкан түбиин доройтоһон байдалһаа түргэноор гараха гээшэ гэдэнэрһээ нилээд дулдыдаха. Мүнөө Африкада хүдэлмэришэнэй хүсэнэй 70 процентнь эхэнэрнүүд болоно. Африкада үгэдэг ООН-ой экономическа комиссиин мэдээнэй еһоор, эхэнэрнүүд эдеэ хоолой 70 процентые үйлэдбэрилнэ. Африкын олохон оронуудта эхэнэрэй эмхинүүд байгуулагдана, уулзалганууд болон семинарнууд үнгэргэгдэнэ. Мүнөө африкан эхэнэрнүүдые парламентнуудта ходо ходо харахаар болонхой. «Эхэнэрнүүдэй парламентда олоор хабаадуулагдаагүйдэ, нациин хүгжэлтэ амжалтатайгаар ябуулагдана гэжэ тоолохын аргагүй байха»,— гэжэ Нигериин президент Ибрагим Бабангида мэдүүлээ.

Е. КУЗНЕЦОВ,
ТАСС-ай корр.

Юкио Хатоямын нэгэ үдэр

АРАДАЙ ҺУНГАГДАМАЛ: ЭРХЭНҮҮД БОЛОН УЯЛГАНУУД

Токио түбтэ Нагато-тиогой 2 гэһэн үйлсэдэ түбхинэһэн Японой парламентын албанай байшангууд хүдэлгэжэрхиһэн шоргоолзоной бута һануулдаг. Вестибюльнүүд соогуур хэдэн зуугаад хүнүүд нишэ тиишээ һүндэлдэг. Пропускнуудые үгэдэг бюрогой хүдэлмэришэд ажалаа хэжэ арай шамай үрдидэг. Гурбадахи дабхарта гарабаб. Муниципальна суглаануудай депутадуудай значогуудтай хэдэн наһажаал японцууд лифтын хажууда шанга шангаар, шууяатайгаар хөөрэлдэнэ. Харин айлшаниие обеорон сасуугаа, тэдэ хөөрэлдөөндэ хам оробо.

— СОВЕТСКЭ Союз ехэл гоё!— гэжэ нэгэниинь ородоор тодоор дуугаржархиба.

Хүтэлбэрилхы либерально-демократическа партиhаа парламентын доодо палатын депутат Юкио Хатоямын хүдэлмэриин кабинет соо ежэбайдал орьелон бусална. Хэдэн секретарьнар нэгэ доро телефонуудай жэнгирхэдэ харюусана, эндэ ороһон хүнүүдтэй хөөрэлдэнэ. Дүшэн дүрбэлжэн метр талмайтай конторын секретериин хажадта ехэл уйтан.

— Хатояма-сэнсэй пленарна заседанинуудай зал сооһоо үшөө бусаадүй,— гэжэ профессорнүүдтэ, хуули гаргагшадта хандадаг заншалай еһоор, сэнсэй — «багша» гэһэн хүндэлһэн үгые хэрэглэхэ зуураа, ахалагша туһалагша мэдээсэбэ...

Таба минутын үнгэрхэдэ, сэнсэй орожо ерэбэ. Тэрэ дүшэн хоёр наһатай, 1986 ондо түрүүшынхеэ парламентда һунгагдаа юм. Хатояма угаа дамжан политик. Тэрэ ниислэл хотодо түрэһэн, хүмүүжэһэн байгаашье һаа, Хоккайдын хойто зүгэй олтирогой нэгэ округһоо ороной дээдын хуулиин органдо һунгагданхай. Тэрэнэй эсэгэ, аха парламентын хүдэлмэридэ хабаададаг, харин үбгэ эсэгэнь правительство толгойлдог.

Та Хоккайдотай ямар холбоо барисаатайбта гэһэн асуудалда, тэрэ таряашан энэ олтирогые эзэмдэгшэдэй нэгэн үбгэ эсэгымни эсэгын тоонто нютаг гээшэ гэжэ Юкио Хатояма ойлгуулба.

— Политика доторой асуудалнуудые шиидхэхэ гээшэ намда гол шухала,— гэжэ Хатояма хэлэбэ.— Экономикын асуудалнуудта нилээд анхарха баатай болодогби. Хэдэн жэлэй урда тээ Муроран болон тэрээнэй хажуугаар оршоһон районууд экономическа талаар нилээд хүшэр хүндэ байдалда ороо юм. Һаяханайл тэрэниие зогсоогообди. Гэхэ зуура, зарим һалбаринууд үйлэдбэриеэ зогсоохо туйлдаа хүрэнхэй. Жэшээлхэдэ, «Синниттэцу» гэһэн булад шудхадаг концерн Мурoранда хүдэлдэг һүүлшынгээ доменно пеэшэн унтараахаар бэлдэжэ байна. Энээнһээ уламжалан, хэдэн зуугаад металлургнууд ажалгүй болохо бшуу. Районой засагаархидтай хамта би предприяти хаалгын болзорые ерэхэ жэлэй октябрь хүрэтэр һунгаалгааб. Мүн минии үүсхэлээр Токиоһоо «Мицубиси сэйко» гэһэн металлургическа комбинадай үйлэдбэринүүдэй зарим хубиие Муроранда асарха тухай асуудал хаража үзэгдэжэ эхилэнхэй. Хоккайдын газар үнэгүй. Тиимэһээ тэндэхи эзэдэй анхарал татахада болохо бшуу. Харин хүн зондо энэмнай хүдэлмэриин шэнэ газар боложо үгэхэ.

Хатояма өөрынгөө округто неделидээ хоёр-гурбан үдэр үнгэргэдэг. Пятницын үдэшэлэн самолёдоор тиишэ ниидээд, понедельнигэй үглөөгүүр гэдэргээ бусадаг. Парламентда хүдэлхэдэнь, тэрээндэ хоёр секретарь туһалдаг, городой офис соо үшөө хоёр хүн хүдэлдэг, харин һунгуулиин округой конторо соо 35 туһалагшад ажалладаг. Штадһаа депутат бүхэндэ нэгэдэхи болон хоёрдохи секретарьнар хэрэгтэй байдаг. Госбюджедэй счедһоо тэдэнэртэ салин хүлһэ түлэдэг (һарадаа тэдэ 390 болон 280 мянган иен абадаг). Саашадаа иимэрхүү тоо баримтануудые харуулха байһан дээрэһээ, би энээниие иигэжэ тайлбарилаад үгэһүүб: тусхай курсын еһоор, 1000 иен 4,23 түхэригтэй адли болодог, һэлгэхэдэ —42.40. Түрүүшынхинь эдеэ хоолдо, транспортдо, гэр байрада гаргашалхада яһала таарадаг. Сэхыень хэлэхэдэ, иенэй худалдан абалгын арга боломжонь доогошогуур юм байна. Дүрбэн хүнһөө бүридэһэн гэр бүлэ һарадаа 200 мянган иен гаргашалдаг, хоёрдохинь үргэн хэрэглэмжын эд бараа абахада гаргашалагдадаг. Бусад туһалагшадай гаргашануудые өөрынгөө мүнгэн һангай арга боломжоһоо дулдыдан, депутат өөрөө түлэдэг.

Парламент гээшэ гоёор хэлэжэ һуралгын, ерээдүйн министрнүүдые бэлдэлгын һургуули гээшэ. Правительствын бүридэл гол түлэб депутадуудһаа байгуулагдадаг. Хүн бүхэн парламентска библиотекын справочна материалнуудые үргэнөөр хэрэглэхэ арга боломжотой. Тэндэ парламентаринуудай хүдэлхын тула тусгаар гэр бии. Таһагууд соонь нилээд олон томо экспортнүүд, тэрэ тоодо юристнүүд хүдэлдэг. Тэдэ хэрэгтэй справка гү, али зүбшэл заабари үгэхөөр хододоо бэлэн байдаг.

Депутадууд албанай машинануудые хэрэглэдэггүй. Гэхэ зуура, тэдэ парламентын дэргэдэхи автопаркын машина хэрэглэхэ аргатай байдаг. Партийна фракци бүхэн парламентда ороһон депутадуудай тооһоо дулдыдан, хүнгэн автомобиль хэрэглэхэ эрхэтэй. Хэрбээ парламентда хорин таба гаран жэл соо хүдэлһэн байгаа һаань, автомашина зээтагүй үгтэдэг. Тэрэ удаан хүдэлһэн гэжэ тусхай тэмдэгтэй байдаг. Тэрээндэ нэмэлтэ мүнгэн пособи үгтэдэг. Жиирэй депутадууд тушаа тогтохо болоо һаа, тэдэнэртэ һарадаа транспортна гаргашада 65 мянга хүрэтэр иен үгтэдэг. 1989 ондо засаг баригшадай салин хүлһэн һарадаа 1.091.000 иен, хоёр палатануудай түрүүлэгшэнэр 1.835,000, тэдэнэй орлогшонор 1.338.000 иен абаһан байна. Гэхэ зуура, депутат бүхэндэ байгша ондо шагналай 5 миллион иен үгтэхэ. Сессиин үедэ жиирэй бүхы парламентаринууд үдэр бүхэндэ транспортна гаргашада 14.5000 иен абадаг байгаа. Палатануудай түрүүлэгшэнэр болон тэрэнэй орлогшонорто нэгэ бага ехэ мүнгэн үгтэдэг.

Энээнһээ гадна, Японой хуули гаргагшад жэл бүхэндэ почтын, телефоной, телеграфай гаргашанууд гээд 750.000 иен абадаг. Эды шэнээн мүнгэ хамта дээрэнь абаад хараха болоо һаа, депутадууд яһала һайнаар ажаһуудаг. Тэдэниие баяшуулай тоодо оруулхада болохо. Сасуулжа үзэхын тула тусхай статистикын еһоор, Японда хүлһэнэй хүдэлмэришэнэй ажалай һарын дундуур салин хүлһэн 1988 ондо 342.000 иен болоо. Хүдөө нютагуудһаа һунгагдаһан депутадууд «ниислэл хотын түбэй эрхим байшангуудта квартираар хангагдаха эрхэтэй» юм. Депутатска хэдэн хамтын байранууд парламентын мэдэлдэ үгтэнхэй.

Хатояма хүдэлмэриин график тухай хөөрэжэ үгэбэ. Минии һайнаар ойлгожо абахын тула ноябриин 14-нэй юрын үдэрэй расписани харуулба. Депутат 8.00 сагта гэртэһээ гараад, 9.00 сагта парламентда аграрнигууд нүхэдтэеэ уулзаад, һүүлээрнь финансын министерствын түлөөлэгшэдтэй хөөрэлдөө, часай туршада 10.00 сагһаа харин хэрэгүүдэй талаар партийна комитедэй заседанида хабаадалсаа. Саашадаа харин гүрэнүүдэй студентнүүдтэ хабаатай асуудалнуудые зүбшэн хэлсэлгэдэ, территориальна асуудалнуудаар комиссиин заседанинуудта хабаадалсажа, тэндэ үгэ хэлээ. Үдын хоолой һүүлээр совет парламентаринуудтай уулзалга болоо. Һүүлээрнь далайн ажахын, хэлхеэ холбооной эд хэрэгсэлнүүдэй асуудалнуудаар комитедтэ хүдэлмэри ябуулдаг. 17.30-һаа эрдэмтэ политологуудтай холбоо барисаан, бусад үдэрнүүдэй расписани шудалхада, нэгэшье «онгоошхо» хараагүйб.

Номуудтай, справочна литературатай, хэлхеэ холбооной аппарадуудтай шкафуудай табигдаһан кабинедэй стол дээрэ факсимильна, копировальна техникэ, обоо хүбөө һунгалтын урдахи брошюранууд хэбтэнэ. «Имагтал» мүнөө танда Хатояма хэрэгтэй!», «Юкио Хатояма тухай уншаад, хүршэдөө хөөрэжэ үгэ!»— гэжэ тэдэ уряална.

Удаадахи үдэрынь эсэл палатын депутат Японой социалис партиин элитэ ажал ябуулагша Сигэру Ито гэгшэдэ түсэбэй еһоор айлшалан ошообди. Жара наһатай ветеран оройдоол хоёр секретарьтай. Хоёрынь парламентда, хоёрынь һунгуулиин округой конторо соо һуудаг. Олон секретарь бариха аргагүйбди. Социалистнуудта мүнгэн үгы гэжэ тэрэ хэлэбэ.

— Һунгагшадай эрилтэнүүдые хангаха гээшэ депутадай гол уялга болодог,— гэжэ тэрэ хөөрэнэ. Тэрэнэй хэлэһэнэй еһоор, Иокогамын хүн зон элдэб асуудалнуудтайгаар тэрээндэ ходо ходо хандадаг. Һунгагшад харгы заһабарилга түргэдхэлгэдэ туһалхые, районие болбосон түхэлтэй болгоходо, бусад олон асуудалнуудаар туһалхые гуйдаг. Университедтэ Ито-сэнсэй экономикын болон финансын хэрэгүүдые шудалаа юм.

— Советскэ Союзда бэелүүлэгдэжэ байһан хубилган шэнэдхэлгэдэ амжалта туйлахыень хүсэнэбди — гэжэ Сигэру Ито хахасаха дээрээ хэлээ. Депутат-консерватор Юкио Хатояма энэл үгөөр өөрынгөө интервью түгэсхөө һэн.

Валерий АГАРКОВ,
ТАСС-ай корр.

ДАЛАЙ-ЛАМЫН МИНИСТР

БИДЭ ӨӨРЫНГӨӨ АРАДАЙ ТҮҮХЭ ТУХАЙ ЕХЭ ЮУМЭ МЭДЭЖЭ АБАХА ХҮСЭЛТЭЙБДИ. МАНАЙ НАЦИОНАЛЬНА ХҮДЭЛӨӨНЭЙ ЭХИНДЭ БАЙҺАН АХА ЗАХА ХҮНҮҮДЭЙ НЭГЭН АГВАН ДОРЖИЕВ БОЛОНО. ТЭРЭ ХЭН БАЙГААБ! ТЭРЭНЭЙ АЖАБАЙДАЛҺАА АБТАҺАН ХЭДЭХЭН ҮЗЭГДЭЛНҮҮДЫЕ ДОРО ТОЛИЛЖО, УНШАГШАДАЙНГАА АНХАРАЛДА ДУРАДХАНАБДИ.

АГУУЕХЭ гүн ухаата гуманист, ниитын ажал ябуулагша, уран зохеолшо, уран зураашa, багша Николай Константинович Рерих Зүүн зүгэй арадуудай, оронуудай гансал соелые, түүхые шудалалгада бэшэ, харин тэрэнние идхан дэлгэрүүлгэдэ ажабайдалайнгаа ехэнхи хубиие зорюулаа юм. Тэрэ Петербургда буддын һүмые барилгада туһалха талаар комитедтэ ороһон байгаа гэжэ мэдээжэ юм. Тэрэ орэд востоковедүүдтэй нүхэсэдэг һэн. Рерих Агван Доржиевай ажал хэрэгүүдээр тон ехээр һонирходог болобо. Гайхамшаг хүнүүдэй ажабайдал гэһэн сериһээ П. Беликов болон В. Князевагай «Рерих» гэһэн ном соо иимэ баримта уншанабди: «Забайкалиин буряад Түбэдтэ буддын һуралсал абаһан Агван Доржиевтай Николай Константиновичай тогтооһон холбоо барисаан тухай онсо тогтомоор. Доржиев һасада удаан саг соо ажаһуугаа, Далай ламын этигэмжэтэ нюур болоо һэн. XX зуун жэлэй эхиндэ Англиин ээрхэг түримхэй политикын аюултай болоходонь, англис колонизмын харгы хаахын тула Түбэй Азида, тэрэ тоодо Түбэдтэ ажал хүдэлмэри эдэбхижүүлхэ зорилготойгоор хаанай правительстватай хэлсээ баталхаар Доржиевые Росси руу эльгээбэ.

Николай Константинович Агван Доржиевай миссиие дэмжэдэг һэн. Далай лама энээнэйнь түлөө Доржиевээр дамжуулан Рерихтэ баяр баясхалан хүргөөд, тэрээндэ дурасхаалта бэлэг барюулаа бэлэй».

Николай Константинович Рерихэй Англида эсэргүү Доржиевай миссиие дэмжэһэниинь хожомынь элирээ һэн. 1920 ондо Рерих Англиин колонидо эрдэмэй-уран зурагай экспедици эмхидхэхээр бэлдэжэ эхилбэ. Тэрэ Бомбей хүрэтэр ошохо пароходто билет абажа үрдиһэн байгаа юм. Зүгөөр Англиин правительство экспедици үнгэргэхэ зүбшөөл үгэбэгүй. Тиигээд Рерих Англи ошобогүй.

Эндэ ямар нэгэ тайлбарилта үлүү гэжэ һанагдаха байна.

П. Беликов болон В. Князева гэгшэд өөрынгөө ном соо иигэжэ дурдан һанана: «Агууехэ Октябриин революциин һүүлээр Агван Доржиев СССР-тэ ажаһуухаар үлөө гэжэ уридшалан тэмдэглэебди. Тиигээд тэрэ ламын шэнэлэгдэһэн хүдэлөөнэй буряад толгойлогшодой дунда түрүү һуури эзэлжэ, революциин жэлнүүдтэ Совет засагай тала барижа, һүмэнүүдые ажалай нэгадэлнүүд болгожо хубилгаад, буддын шажангые тараах һэдэлгэ гаргаа».

Н. К. Рерих 1926 ондо Дээдэ-Үдэөр ябаһан байгаа гэжэ мэдээжэ. Агван Доржиевай нүлөөн доро иимэ шиидхэбэри тэрэ абаһан байгаа еһотой гэжэ ойлгомоор.

Эрдэмтэ-этнограф, гайхамшаг багша М. Н. Хангаловтай Агван Доржиевай уулзаһан тухай нэгэ бага тогтохо хүсэлтэйб. Матвей Николаевич эдэ уулзалганууд тухайгаа өөрынгөө дэбтэрнүүд соо хөөрэжэ үгэһэн байдаг.

Тэдэнэй түрүүшын уулзалга 1907 оной зун Эрхүү хотодо болоо һэн. Хангалов энээн тухэйгаа иигэжэ бэшэнэ: «...Николай Ханхесаев манда ерээд, Далай ламын сууда гараһан министр Агван Доржиевай ерэхэ тухай шэнэ һонин дуулгаба... Бидэ ерээд, оробо гээшэбди: Николай Ханхасаев, Михаил Богданов үнинэй танилнууд байгаа, би болон Николай Осипович шэнэ хүнүүд ерэбэбди. Түрүүшээр мүртэй хөөрэлдөөн боложо үгэбэгүй. Харин Доржиев һаназ амархан, амгалан тэнюун һууха юм. Бидэ түрэл буряад хэлэн дээрээ хөөрэлдэнэбди. Богданов тон ехээр һанаагаа зобохо юм.

Һүүлээрнь бидэ бултадаа бодожо, хахасабабди. Пальтогоо үмдэжэ байха үедэмнай, Доржиевтай ябаһан хүн гараад, Доржиев хожом тантай хөөрэлдэхэ хүсэлтэй гэжэ тэрэ намда хэлэбэ. Би хожом ерэхэб гэжэ найдуулаа һэм».

Хожомынь Хангаловай ерэхэдэ, Доржиев Матвей Николаевичта 25 түхэриг гаргажа үгэбэ. Тиихэдээ тэрэ Эрхүүдэ һуража байһан басагандаа дамжуулан үгөөрэй гэжэ хэлээ һэн. Доржиевай үгэһэн мүнгые Хангалов иигэжэ гаргашалаа бэлэй: 1 түхэригыень Соня басагандаа үгөө, бусадыень баһал Эрхүүдэ һуража байһан мэдээжэ фольклорист П. П. Баторовай басаган Трубачеевада дамжуулан үгөө юм.

Жэлэй үнгэрһэн хойно Хангалов Доржиев хоер дахинаа уулзаба. Энэ удаа Эрхүүгэй областиин мүнөөнэй Баяндайн районой дэбисхэр дээрэ уулзалга үнгэрөө бэлэй. Хангалов зунай амаралтын үодэ зун бүхэндэ ямар нэгэ буряад районуудта ошожо, хүн зоной ажабайдал шудалдаг, бөө шажангаар элдэб материалнуудые суглуулдаг һэн. Мүнөөнэй хэлээр хэлэхэдэ, тэрэ эрдэмэй экспедицинүүдтэ ябадаг байгаа. 1908 оной зун тэрэ Верхоленскэ буряадуудта ошожо, тэндэ Доржиевтай уулзашоо бэлэй. Энээн тухайгаа тэрэ иигэжэ бэшэнэ: «Би суута ахалагша Цанит Хамба Лхарамба Агван Доржиевта ошооб... Өөрынгөө нүхэдтэй хамта эм домдо ородог ургамалнуудые суглуулхаяа ошожо ябахадань, тэрээнтэй харгы дээрэ уулзашооб. Эндэхи нютагуудта эмдэ ородог ургамалнууд олон юм гэжэ тэрэ хожомынь намда ойлгуулан хэлээ һэн».

Доржиев эм домдо ородог ургамалнуудые суглуулһан хэбэртэй болоод, дасан бариха газар шэлэнэ гэжэ улаашан Хангаловта мэдээсэбэ. Доржиев Верхоленскэ буряадуудһаа уг гарбалтай, дүрбэн үеын урда тээ тэдэ Байгалай нүгөө талада нүүжэ ошоһон байгаа гэжэ улаашаниинь Матвей Николаевичта хөөрэжэ үгэбэ. Хангалов дасан бариха тухай мэдээсэлые дурагүйгөөр угтан абаад, иигэжэ хэлээ һэн: «Тиихэдээ Агван Доржиев уг гарбалайнгаа тоонто нютагта буддын шажан дэлгэрүүлхэ хүсэлтэй ябана ха юм. Энээнһээнь юун гарагша ааб гэжэ харана бээзбди».

Энэ тобшохон материалаа дүүргэхэ зуураа, 1924 оной август һарада Буряад-Монголой АССР-эй түрүүшын жэлэй ойн баярые һайндэрлэхэ үедэ Агван Доржиев Далай-ламын зүгһөө республикын ажалшадые энэ һайндэрөөрнь амаршалаа һэн гэжэ хэлэхэ хүсэлтэйб.

В. Купченко 1989 оной 2-дохи номерой «Байгал» журнал соо толилогдоһон «В Забайкалье через Париж» гэһэн ном соогоо Агван Доржиевай түрэһэн, нүгшэһэн жэлнүүдые иимэээр харуулна: 1854—1938 онууд. Доржиев 1938 ондо репрессидэ орожо, энээнһээ урда тээ хэдэн жэлэй туршада сүлэлгэдэ байгаа юм гэжэ Н. Н. Поппе бэшэһэн байдаг.

Г. АМАГАЕВ,
багша.

Монгол ороной ламын шажан тухай

Буряадай Ниитын эрдэмэй институдай эрдэмэй хүдэлмэрилэгшэ, түүхын эрдэмэй кандидат Т. Д. Скрынниковагай бэшэһэн «Ламаистская церковь и государство. Внешняя Монголия. XVI— начало XX века» гэжэ ном «Наука» хэблэлээр һаяхан барлагдаба.

Хубисхалай урда тээхи Монгол орондо шажан хадаа үйлэдбэриин, ниитын ба оюун бодолой ажабайдалда айхабтар ехэ үүргэ дүүргэдэг байгаа. Гадаада Монгол орондо (мүнөөнэй МНР) XVI зуун жэлэй һүүл багта ламын шажан дэлгэржэ, монголшуудай эртэ урдын шажан болохо бөө мүргэлые түриһэн юм. Тиин XX зуун жэлэй эхеэр Монгол орон соо 700 гаран дасанда 100 мянган ламанар тоологдоһон байна. Тиихэ үедэ феодальна гүрэнэй ба ламын шажанай хоорондохи харилсаан угаа орео хемороотой байһан ха. Ламын шажан, тэрэнэй харьяата бүхы зургаанууд хоер ондоо удхатай үүргэ дүүргэдэг байгаа. Нэгэ талаһаа хараахада, баяд һайшуулай гартa байһан ламын шажан ажалшан арадые дарлаха нэгэ аргань болодог һааб даа. Нүгөө талаһаа — буддын шажанай дэлгэрхэдэ, орон дотор соел болбосорол түргэноор хүгжэжэ эхилһэн байна.

Монгол ороной хубисхалай урда тээхи түүхэдэ ламын шажанай дүүргэһэн үүргэдэ МНР-эй түүхэшэд ехэ анхарал хандуулдаг юм. Энээниие Ц. Насанбалжирай, С. Пүрэвжавай, Ш. Нацагдоржын, Д. Цэдэвэй хүдэлмэринүүд гэршэлнэ. Монгол орониие шэнжэлдэг ород эрдэмтэдэй дунда А. М. Позднеевэй зохеолнууд онсо илгардаг байна. Монгол орониие шэнжэлдэг совет эрдэм ухаан ламын шажанда сэгнэлтэ үгэхэдөө, тэрэнэй гансал муу талые удаан саг соо харуулжа байгаа. Ламын шажанай бүридэл, гүрэнэй харилсаан тухай эрдэм ухаанай үргэн шэнжэлэлшье үгы һэн. Тиимэһээ Т. Скрынниковагай энэ монографи болбол ламын шажанай XVI зуун жэлдэ бии боложо, XX зуун жэл хүрэтэр хүгжэһые, монголой олониитын дунда тэрэнэй дүүргэдэг үүргые али бүхы талаһаань харуулһан совет монголоведенидэ түрүүшын тусхай шэнжэлгэ болоно.

Ленинградай гүрэнэй университедэй библиотекэ соо, СССР-эй АН-ай Зүүн зүгые шэнжэлдэг институдай Ленинградска отделениин гар бэшэгэй таһагта, Буряадай эрдэмэй түбэй гар бэшэгэй таһагта хадагалагдажа байһан хуушан монгол үзэгөөр бэшэгдэһэн материалнуудые автор хэрэглээ. Гадна монгол, ород, Баруун Европын хэлэнүүд дээрэ толилогдоһон материалнуудые, монгол болон совет түүхэшэдэй хэһэн шэнжэлэлгэнүүдэй олонхиень тэрэ гүйсэд хэрэглэжэ шадаа.

Т. Д. Скрынникова номойнгоо оролто соо иигэжэ бэшэнэ: «Монгол орондо ламын шажан мүргэл» «нэгэ талаһаа ламын шажанай ниитэ байгуулалтын нэгэ хуби байһан хадаа Түбэдэй ламын шажантай үзэл һургаалаараа адли, дасангай ба заншал заршамуудай талаархье адли байгаа... Нүгөө талаһаа — Монголой шажан мүргэл ондоо байгуулалтатай гүрэнэй хуби байһан юм». Эрдэмтын шэнжэлгын, нэгэдэхи хуби соо «Халхын политическэ байгуулалтын, монгол олониитэдэ ламын шажанай эзэлдэг һуури ба дүүргэдэг үүргын, тэрэнэй бүридэлэй асуудалнуудые, засагай зургаантай харилсаануудай шэнжэ» шэнжэлэгдэнэ. XVI—XVII зуун жэлнүүдтэ монгол улад ламын шажанда юундэ анхаралаа ехээр хандуулһан байгааб гэхэдэ, монгол олониитэ нэгэ үзэл бодолтой, шажан мүргэлтэй болохо гэжэ хүсэһэн байгаа ха. Тиимэһээ энэ ушарта ламын шажан элсүүлхы үүргэ дүүргээ. Ламын шажан анханһаа хүсэ ехэтэй байгаа гэһэн бодол буруушаагдана. Юуб гэхэдэ, Монгол орондо нэгэдхэгдэмэл хүсэтэй засаг байгаагүй, мүн дасан дугангуудай ами аминдаа байһан тула тэдэнэй нэгэдэхэ ябадал хэрэггүй һэн ха.

Гүрэн түрын ба шажан мүргэлэй засаг баригшад нэгэдэжэ, улад зоноймгоо ажабайдалые хүтэлжэ байгаа. Гэбэшье баяд, ноед шажанай дээдын хүреэлэнгүүдтэ шурган орожо, тэдэнэйнгээ ажал ябуулгые өөһэдынгөө хиналтада абаха гэжэ эрмэлзэдэг байһан юм. Тэдэнэр өөһэдынгөө хүбүүдые, дүтынгөө түрэл гаралые шажан мүргэлэй ажал ябуулгада оруулжа, һураһыень Түбэд эльгээдэг һэн ха. Имагтал Түбэд орондо шажан мүргэлэй дээдын зиндаа болохо «хутухта» гэһэн нэрэ зэргэ олгодог байгаа бшуу.

Монголой түүхын бэшэгүүдһээ уламжалан, «баяд, ноедой шажан мүргэлдэ орохо ябадал айхабтар үргэноор дэлгэрһэн байгаа» гэжэ Т. Д. Скрынникова тэмдэглэнэ. Тиин ламын шажанай эгээл дээдэ шата хубилгаануудай шэнэ ниитэ хүреэлэн бии болоно. Буддын шажанай нэгэ һалаа болохо ламын шажанай үргэдэн дэлгэрхэ хэрэгтэ Түбэдтэй харилсаа холбоон ехэ үүргэ дүүргээ. Түбэдтэ оршоһон буддын шажанай «кармапа» ба «гэлугпа» һургуулинууд хоорондоо мэеэрхэлдэхэ зуураа хари нютагуудта тэдэниие дэмжэхэ арадуудые бэдэрдэг байгаа. Иимэ үедэ Монгол ороной баяшуулай ба Түбэдэй шажан мүргэлэй ажал ябуулагшадай хүсэлэлнүүд тон адли байһан юм ха. Тиигэжэ Монгол ороной хуули еһонууд соо шажан мүргэл, тэрэнэй эрхэнүүд болон хүндэ ямбанууд тухай шэнэ еһонууд бии болоо һэн.

Тус монографиин хоердохи хубинь «Манжын засаг түрын үедэхи Гадаада Монгол ороной ламын шажан (1691—1911 онууд)» гэжэ нэрлэгдэнхэй. Эндэ ламын шажанай байгуулалтын хүгжэлтэ, тэрэнэй экономическа эшэ үндэһэнэй ба ажал ябуулгын гол шэглэлнүүдэй бэхижэлгэ, мүн монгол баяшуулай болон Цин династиин тус шажанда хандалга тухай асуудалнууд шэнжэлэгдэнэ. Цин династи ламын шажанда хоер янзаар хандадаг байгаа гэжэ эрдэмтэ тэмдэглэһэн байгаа. Цин династи «нэгэ талаһаа Түбэдэй ламын шажанай бүхы һалаануудай түлөөлэгшэдтэй холбоо барисаатай байгаашье һаа, нүгөө талаһаа «гэлүгпа» гэжэ һургуулиинь илажа, үндэрөөр сэгнэдэг һэн ха. Юуб гэхэдэ, урда тээнь Юань династи «сахьяпа», Мин династи — «кармапа» һургуулинуудые шэлэһэн байгаа бшуу.

XVIII зуун жэлһээ эхилжэ, XX зуун жэлэй эхин болотор ламын шажанайнгаа экономическа хүсэ шадалые бэхижүүлжэ, арга шадалаараа туһалдаг байһан юм. Энэнь монголшуудай эрхэ тухай «Халха Джирум» гэжэ хуули соо баталагданхай. Тус хуули ламанарые, дасан дугангуудай эд зөөри хамгаалхаһаа гадна шажан мүргэлэй ажал ябуулагшадые элдэб алба татабариһаа сүлөөлөө һэн ха. Тиин тэдэнэр мал үсхэбэрилдэг, худалдаа наймаа ябуулдаг, эд бараа зөөжэ эхилһэн түүхэтэй. Гадна шажан мүргэлэй дээдын зиндаагай эрхэнүүдые Цин династи нютагай захиргаанай эрхэнүүдтэй адли болгоһон байна. Тиихэтээ хамта монголой захиргаанай гадаадын оронуудтай харилсаатай боложо, үүргэ нүлөөгэйнь ургахагүйн тулада шажан мүргэлтэй холбоотой захиргаанай түлөөлэгшэдые олон болгохогүй гэжэ Манжын засаг түрынхид оролдодог байгаа.

Эдэ бүгэдэһөө тобшолол хэхэдэ, Монгол орондо ламын шажанай түүхые шэнжэлэлгэдэ Т. Д. Скрынниковагай хүдэлмэри ехэ хубита болобо гэжэ сэгнэмээр. Эрдэмтэн энэ хүдэлмэреэ үргэлжэлүүлжэ, бүри гүнзэгырүүлхэ, үргэдхэхэ гэжэ найданабди. Общественные шэнжэлдэг марксис эрдэм ухаанда шажан мүргэлэй үүргые сэгнэдэг арганууд шэнэлэгдэжэ, шэнжэлэгшэдтэ үргэн ехэ арга боломжонуудые олгоно.

В. ДУГАРОВ,
Ю. КУЗЬМИН,
түүхын эрдэмэй кандидадууд.

А. ШАДАЕВ

АЛТАН ҮНДЭГЭН

(Түгэсхэл. Эхинкинь 4—6-дахи номернуудта).

— Танай хоер хүүхэдэй ами һүлдэнь манай гар соо. Тэрэ хүүхэдтнай бидэнэй урда ехэхэн зэмэтэй байха. Хэрбээ хүүхэдээ хүн түрэлдэнь оруулжа, ами һүлдыень бусаахамнай гээ һаа, та бидэнэртэй хүн шэнгеэр хөөрэлдэгты,— гэжэ хоер хүбүүд гэтэһэн хүшодөө сабшалангүй, гэшхэһэн хүлөө урилангүй хэлэбэд.

«Яагаашье хүдэр хатуу хүбүүд бэ! Хара зоной дунда имэ хүнүүд байдаг байгаа ха юм»,— гэжэ хаан бодохо зуураа, нэгэ һанаа абажа, улһан шэнги зөөлэн, тугал шэнги номгохон боложо:

— Танайхяар болог!— гэбэ.

— Энээн тухайда бидэнтэй нюураараа хөөрэлдөө һаа, танда дээрэ бэшэ гү?— гэбэд.

— Болохол даа,— гэжэ хаан зүбшөөгөөд, түшэмэд ноедтоо гараха гэһэн тэмдэг үгэбэ. Тэдэнэрынь гаража ошобод.

— Зай, залуу хүбүүд, хөөрэлдөөгөө саашань үргэлжэлүүлэгты. Минии хүүхэд танай урда ямар зэмэтэй болобоб? Тэрэ намда һонирхолтой,— гэжэ хаан хэлэбэ.

Хоер хүбүүд саад соо юунэй болоһон, хайшан гээд хаанай хоер хүүхэдэй алтаар, мүнгөөр нелбодог болоһон тухай дууһан хөөрэжэ байһаар:— Энэ хоердохи баримта байна!— гэжэ һүүлшын тэбхэр үйһэн дээрэ бэшэһэн бэшэгыень хаанда барина. Тэрэнь абажа уншаад, саашань хөөрэгты гэбэ.

— Танай хоер хүүхэд бидэнэрые харын ехээр хардажа, зол жаргалыемнай буляан абаа, харюудань манай зүгһөө имэ хэһээлтэ үзүүлэгдөө,— гэбэ хоер хүбүүд.

Хаан аалихангаар доошоо һуужа, үни удаан бодолгото болон һууһаар:

— Минии хүүхэдые хүн түрэлдэнь лаб оруулжа шадаха гүт?— гэжэ асуудал табяад, харюу хүлеэжэ ядан һууна.

— Хэрбээ манай зол жаргалые бусааха хадань танай эрилтые дүүрэн хангажа шадахал байхабди,— гэбэд.

— Тиигээ һаа хоер талаһаан хэлсээ хэе! Миниишье хүүхэдэй зүгһөө, танайшье зүгһөө зэмэ байна. Тэрэниие нэхээдшье яалайбди,— гээд, хаан һүүри дээрэһээн һуга харайн бодобо.

— Хэлэбэл хэрэг! Манай зүгһөө тэрээндэ ерсээн байхагүй,— гэжэ хоер хүбүүд харюу табин байбад.

Хаан баһа үни удаан уйдхарта бодолгодо хатан һууһаар:

— Хүүхэдни алта мүнгөөр нелбодог юм гэжэ албата зонойнгоо дунда зар тунхаг тараажархёо бэлэйбди. Мүнөө хаан түрынгөө нэрэ солыень хухалхэ болобо гээшэб. Тэрэмни хайшаа болохо юм?— гэжэ хаан бахардангяар дуугарба.

* * *

Хоер хүбүүд аб адлихан гоё һайхан хоер гүү жолоодоонь хүтэлжэ, хаанай хашаа соо оробо. Хаан хатан хоер харамсаараа:— «Ай, бурхан тэнгэри!»— гэжэ дуугараад, ухэдхэжэ унан алдаба. Хоер гүүнэй нюдэнһөө нелбоһон мэл-мэл дуһална.

Хаан хатан хоерые буруу тээшээ хараад байгты гэжэ хоер хүбүүд захираад, тэрэ һамбаанда гоё һайхан жэмэс гаргажа, гүүнүүдтэ эдюулхэтэйнь хамта, тэрэ хоерынь хүн түрэлдөө орожо, басагад бэеэ бэелжэ, хоер хүбүүдтэ һүгэдэн байбад. Хаан хатан хоер хүүхэдээ харамсаараа, баярлахын ехээр баярлабад.

— Энэ хоер хүбүүдэй үнэ ехэтэ бэлэгыень хайшан гэжэ абаа һэмта? Тэрэнээ үнэн сэхэ руунь хэлэгты!— гэжэ хаан хүүхэдтээ хандаба.

— Һогтоожо унагаагаад абаа һэмди,— гэжэ хаанай хоер басагад мэдэрбэ.

— Һайн дураараа абаагүй һаа, тэрэнээ эзэдтэнь бусаажа үгэгты,— гэжэ хаан захирба. Хоер басагад, яахашье аргагүй болоходоо, алта мүнгэн табаг дээрэ бөөлжэжэ, тахяагай эльгэ бөөрэ хоерые гаргажа, хүбүүдтэ бариба.

— Хаан хүнэй басагад байгаад, хулгай хэжэ муухай юм. Хэрбээ манай бэлэгтэ ехээр обтоо һаа, һайн дураараа эрихээ яба гээшэбта? Тиигээ һаа нэгэ ухаан байгаа һэн,— гэжэ хоер хүбүүд хаанай басагадые шоглон байжа улайлгаба, сайлгаба.

— Зай, бидэ мүн бэеэ бэелжэ, эрын хэмдэ хүрэбэ гээшэбди. Ууган сагаан орон нютаг, түрэл эхэ эсэгэ һанагдаба. «Харин хүн харида багтахагүй, хандагайн сэмгэн тогоондо багтахагүй юм» гэжэ хуушанай еһодо бии юм гэлсэгшэ. Орон нютагаа бусаха сагнай ерэбэ гү гэжэ һананам,— гэбэ ахань.

— Мүншье зүб хэлэбэш! Мүнөө хара һанаата лама бандинарта баһуулхаяа болибобди гэжэ һанагдана. Үгытэй ядуу эхэ эсэгэмнай ямархан байдалда орожо байна ааб?— гэбэ дүүнь.

Хаанай адуун соохи моридһоонь шэлэжэ, холын аянда сусарангүй ябаха, хазаар ногто дүрүүлээгүй хоер эмниг хүлэгүүдые бариба ха.

Аха дүү хоер сой мүнгэн дүрөөень сохом дүрөөлжэ, арад зондо амар мэндэ хүргөөд, хээрэ газараар хии һалхиншуу хиидэн, тала газараар тад шубууд шэнги талиижа ошобо.

— Аян замда һайн һайхан ябажа, унаһан түрэһэн дайдадаа хүрэгты,— гэжэ арад зон юрөөл табин гээгдэбэд. Хоер хүбүүд замдаа үбгэн хүгшэн хоертоо орожо, амар мэндыень мэдээд, алтан юрөөлыень дуулаад ябабад.

Тиигэжэ ябахадань, харгы зам дээрэ гурбан ламанар наншалдажа байба.

— Таанар юундэ наншалдаха болобот?— гэжэ хоер хүбүүд асууба.

— Зөөриеэ булялдаабди.

Наншалдамаар тиимэ ямар зөөри байһан юм?

— Арад зоной дунда маани мэгзэм татажа, уншалга тахил хэжэ, худал үгөөр хууража, гурбуулаа суг дээрээ адуунай хатуу арһа абаа һэмди. Тэрэ арһан дээрэ һуужа ябабал, шубуун шэнги хии агаараар ниидэжэ ябаха шадалтай юм. Тиигээд һур аргамжа һүхэ хоерые абаа һэмди. Аргамжадаа шэбшээд табибал, холын газарһаа адуу мал һүрэгөөрнь туужа асарха шэдитэй юм. Һүхэдөө шэбшээд табибал, гэр барижа бодхоохо эди шэдитэй юм,— гэжэ хөөрэбэд.

— Ай, бармад! Эбтээ орожо шадаагүй һаа, та гурбан үдэршын газарһаа урилдагты. Хэнтнай түрүүлжэ ерэнэб, тэрэтнай зөөриеэ абаха,— гэжэ хоер хүбүүд хэлэбэ. Гурбан ламанар тэрэ дурадхалые зүбтэй дээрэ тооложо, урда урдаһаан хилам хилам хаража ябаад, урилдахаяа ошобод.

Гурбан ламанарай хараа далда орохотой хамта, аха дүү хоер унажа ябаһан моридойнгоо эмээл, тохом, хазаарыень абаад, «уусаяа огло таргалжа, хур маряа марялжа, хурса түрүү түрүүлжэ ябаарайгты. Бидэн шэнги аян замда ядажа тулижа ябаһан хүнүүд зээтнай боложо, унажа ябуужан» гэжэ хэлээд, атар ногоондо хоер хүлэгөө табижархеод, аргамжа, һүхэ, орхимжо, обоодой малгайень галдажархеод, хатуу арһан дээрэ һуухатайгаа хамта, хии агаарта хөөрэн дэгдэн, дээшээ гарашабад. Хоер хүбүүдэй шэхэниинь шууяжа, нюдэниинь бүрьжэ алишье зүг тээшэ ябаһанаа мэдэнэгүй. Доошоо харахадань, газар дэлхэй тохемой шэнээн, үһа мүрэн тэбэнэ зүүн шэнги зурыхадан харагдажа байба.

Хоер хүбүүд хии агаараар яба ябаһаар ябана, ошо ошоһоор ошоно. Заха хизааргүй тала хээрэ, ой тайга, хада уула, олон үһа мүрэн дээгүүр үнгэрэн гарана.

Хүнэй хүйтэн дайда үнгэржэ, өөрынгөө халуун дайдада орожо ябаһанаа хоер хүбүүд мэдэжэ, досоогоо баясана. Ошожо, гэр дээгүүрээ гурба эрэед, тала арюун газар хаража, хоер хүбүүд доошоо буубад ха. Орон нютагынь урданайхиһаа угаа гоёор сэсэглэжэ байба.

Хоер хүбүүдэй сэнхир сэгээн агаарта элин халин байхыень хүн зон хаража, угаа ехээр гайхалдана.

* * *

Хоер хүбүүд торго хоргойгоор оюулһан хубсаһаа үмдөөд, ами бэеынь абарагша хүнэйдэ ошожо оробод ха. Тэрэ хүнэйнгөө гэртээ үгы байхада, гэрэй эзэн хаанаб?— гэжэ һамганһаань һураба.

— Ай, халаг! Гэрэй эзэн гэртээ үгы,— гэбэ.

— Хаана ошооб?

— Нүхэрни ламанартай муудалдаад, нүхэн түрмэдэ хаагдаһаар үни удаан болошоо. Үншэн сурба үхибүүдээрээ ядажа, тулижа һууналби,— гэжэ уйлан, дуулан байжа хөөрэбэ.

— Ямар зэмэ хэһэн аад, тиимэ шанга хэһээлтэдэ оробо гээшэб?— гэжэ хоер хүбүүд һанаа зобонгоор асууба.

— Урдань нэгэтэ үгытэй хүнэй хоер үхибүүдэй эльгэ бөөрөөр тэнгэри бурханда тахил үргэхэмни гэжэ нэгэ лама минии үбгэндэ хатуу шанга нюуса даабари үгэһэн байгаа. Минии үбгэн тэрэ хоер үхибүүдэй ами бэеыень абаржа, харин дайда ябагты гэжэ табижархиһан юм. Тиигээд нохой алажа, тэрэнэй эльгэ бөөрые үхибүүдэйхи гэжэ тэрэ хомхой зайгуул ламада үргэһэн юм. Тэрэнэйнгээ һүүлдэ бурханай шаби болохо гэгээн ламые мэхэлжэ, нохойн эльгэ бөөрэ эдюулжэ бузарлуулба гэжэ имэ муухай хэһээлтэдэ оруулагдаа,— гэжэ уйлан байжа хөөрөөд,— тэрэ хоер хүбүүд мүнөөшье хүрэтэр орон нютагаа бусаба гэжэ дуулданагүй. Баарһад, амиды юм гү, али...— гээд, үгэеэ дүүргэбэ.

— Тэрэ хоер үхибүүдэй түрэл эхэ эсэгэнь мүнөө бии юм гү?

— Би үгыньшье мэдэгдэнэгүй. Үхибүүдээ нюусаар холын орон нютаг ябуулба гэжэ зэмэлээд, баһа минии үбгэнтэй сугтаань нүхэн түрмын оеорто хаяа һэн,— гэбэ.

Хоер хүбүүд арга шүдөө шангаа зуужа, мэхэшэниие хэһээхэ байна гэжэ бодоод, дасан дуган дээрэ буубад ха.

Дасангай ламанар, нютагай ноед баяд тэрэ хоер хүбүүе хии агаараар ниидэхэ хаба шэдитэй, түргэ мэргэн гэгээнүүд бууба гэжэ урдаһаань угтан, хойноһоонь һүгэдэн байжа угталга хэбэ.

— Дасан дуган дээрэхи ламанартамнай үбшэн тахал буужа, хяража байнал. Абарал буулгажа, тэрэ үбшэн тахалые дэгдээжэ хайрлыт,— гэжэ дасангай габжа гэбшэнэр, нютагай ноед баяшуул гүйжэ байбад ха.

Хоер хүбүүд иигэжэ хэлэбэ:

— Ара хойто зүгтэтнай нүхэн гэр гү, тиимэ юумэ харагдана. Тэрэнэй оеорто араг яһандаа орошоһон хүнүүд хэбтэнэ янзатай, һүүдэлээжэ харагдана. Нэгэ зайгуул ламын хардалгаар тэрэ зэмэгүй хүнүүд муухай газарта хаягдаһан байна.

Тэрэ хэһээлтэдэ зобожо һууһан хүнүүдые үтэр түргэн тэндэһээнь гаргажа, һайнаар хаража манажа, хүл дээрэнь тэнжээгээд табяал һаатнай, нэгэ ухаан байна,— гэжэ хоер хүбүүд эли тодоор хэлэбэ.

* * *

Нютагай баяд, ноед, ламанар тэрэ хоер хүбүүдэй хэлэгшые зүб дээрэ тооложо, һорд гэхэ амитайхан хэбтэһэн тэдэ хүнүүдые бултыень нүхэн түрмэһөө гаргажа, тусгаар һайн байрада байлгажа, мүн бэеыень бэелүүлжэ, мүхэрээн шарайень шарайлуулба.

Хэн хүнэй аша туһаар үхэл тамын газарһаа мултарбабибди гэжэ тэдэнэр ехэ баясан байбад.

Тэрэ үедэ дасан дуганай найр болобо. Тэрэ найрта хүн зон олоороо суглараба. Найр дээрэ газарай элдэб жэмэс наймаанда дэлгэрбэ. Хоер хүбүүдэй нэгэниинь үбгөөр хубсалаад, олон янзын жэмэс наймаална. Хоер үхибүүдэй эльгэ бөөрые эригшэ мүнөө зайгуул лама дайралдашаба.

— Жэмэс яажаб?— гэжэ лама асууба.

— Урид амталжа үзэгты. Тиигээд хөөрэлдүүжэмди,— гээд, мүнөө залуу хүбүүн морин болгохо жэмэс һарбайба. «Үнэ сэнгүй хадань, эдижэрхихэдэ яахаб» гэжэ тэрэ зайгуул лама хүртэжэрхибэ. Залуу хүбүүн олон зоной дунда ороод үгы болошобо.

Тэрэ дороо байһаар мүнөө лама хүнэй харашагүй муухай морин болошобо. Гэнтэ хаанаһаа эндэмнай имэ муухай морин бии болошоо гээшэб гэжэ хүн зон һонирхоод, ташууртайнь ташуурагаараа ташуурдана. Тэрэнь сохюулха наншуулхадаа хүн шэнгеэр бархирба. Тиихэдэнь хүн зон бүри гайхалдажа, адуу мореор хубилһан амиды шолмос байба алтай гэжэ һанаад, баяд, ноед, ламанар барижа абаад, галдагты гэжэ захиралта гарган байбад ха.

Үбгэн боложо хубилһан залуу хүбүүн ерэжэ:

— Газааһаань харахада үзэмжэгүйхэн адуун байгаад, хатерша хурданшье байжа болоо. Туршажа үзэе!— гээд, тохомгүйгөөр эмээл тохожо унаад, ташуурдажа ябаад, холо уудам газар харайлгажа ошоод ерэбэ.

— Энэмнай юунэй хубилгаан жэбэлгээн бэ! Адуун гү, али ондоо юумэн гү?— гэжэ ноед, баяд шоо табюулхаар шиидээд, тэрэ ерэгшэ хоертоо һүгэдэн байбад ха.

Хоер залуу хүбүүд иигэжэ хэлэжэ эхилбэ:

— Энэ танай урда адуунай арһа хэдэрээд байгааша анхандаа арад зониие мэхэлжэ, аралжаа наймаа хэжэ ябаһан зайгуул лама гээшэ. Үнгэрхэдөө энэ нютагай сэхэ һанаатай үгытэй хүнэй алта мүнгөөр нелбодог хоер үхибүүдэй эльгэ бөөрые эдижэ, алта мүнгөөр нелбохо һанал түрөөд, тэрэ хоер үхибүүдые алаха гэжэ нэгэ хүндэ даабари үгэһэн байгаа. Энэ танай урда гохиходожо байһан адуунтнай, хэрбээ тэрэ хоер үхибүүдые алаха гэһэн һэдэлгээ арад зоной урда нэгэшье үгэ үлөөн дутаангүй хэлэжэ үгөө һаа, хүн боложо магад,— гэжэ хөөрэбэд ха.

Хоер хүбүүдэй эхэ эсэгэнь тиимэ үгэ дуулаад, ехэ гайхана, баясана. «Хара боро нюусаяа манай урда хэлэжэ үгэг»,— гэжэ арад зон шууяан болошобо.

Яахашье аргагүй болоходоо, тэрэ муухай адуун зоной урда гаража:

— Бурхан тэнгэри намай үршөөг! Би үнэхөөрөө арад зониие хуурмаг үгөөр хууража, алта мүнгыень альган дээрээ табюулжа ябаа һэм. Тиихэтэйгээ хамта алта мүнгөөр нелбодог хоер үхибүүдые хардан алахаар зорёо һэм,— гэжэ хара боро нюусаяа хуу дууһан хэлэжэ үгэбэ.

Ямар хэлэтэй хадаа иигэжэ хэлэдэг юм!— гэжэ тэндэ һууһан хоер залуу хүбүүд амыень зээлэжэ, хэлыень татан, шүдэнүүдыень шэнжэн байха зуураа, хүн зондо мэдүүлэнгүй хүн болгохо жэмэсээ улаан хоолой руунь гударжархина. Тэрэнь хүн түрэлдөө орожо, улад зониие гайхуулба.

— Могой боложо зулмадаг, модон боложо хуурайлдаг мэхэшэниие яалтай гээшэб,— гэжэ хоер залуу хүбүүд арад зондо хандаба.

— Нүхэн түрмын оеорто хаяжа, хэһээлтын муугаар хэһээхэ!— гэжэ арад имэ эрилтэ хэбэ. Ламанар, баяд, ноед тэрэнээ аршалжа абаха һаналтай байбашье, хүн зондо һүрөөгөө дарагдашаба.

— Зоной зүб гэбэл зүб!— гэжэ хара һанаата ламые һөөргөө бултайжа гарахагүйгөөр нүхэн түрмын оеорто хаяба.

Найр наадагай тарахатай хамта, хоер залуу хүбүүд хаанашье ошоһоноо мэдэгдэнгүй гэнтэ үгы болошобо.

Хоер залуу хүбүүд тэрэ һүниндөө эжы абатайгаа, ами бэеынь абарагша үгытэй хүнтэйгөө уулзажа, ябаһан ябадал, зобоһон тулиһан тухайгаа дууһан хөөрэжэ үгэбэд ха. Хойтын хойтодо хоерой нэгэндэ уулзажа, хоро шарата могойнуудые гартаа барижа, ганзагадаа уяхабди гэжэ хэлсэһэн тухайгаа хөөрэлдэжэ, һанаа тэнюун болобод.

Тэрэ һүниндөө хоер хүбүүд барбагайн шэнээн шулуунуудаа гэрэйнгээ туд орой дээрэ табижархиба ха. Тэрэ шулуунуудһаань ошо сасан, харанхы һүниие хаха зурэн гэрэлтүүлбэ.

Хойто үглөөгүүрнь хүн зоной нойрһоон һэрихэдэнь, мүнөө үгытэй хүнэй гэрэй орой дээрэһээ огторгойдо хүрэмэ ошон сасаран харагдана.

«Эндэмнай ямар гоё һайхан туяа сасарба гээшэб?!»— гэжэ хүн зон гайхалдан, тэрээн тээшэ хараа таһалдангүй субабад. Үгытэй хүнэй хоер хүбүүд гэрэйнгээ үүдэндэ хүн зониие айлшан зангаар угтан, урин татан байнад.

Аха хүбүүниинь мүнгөөр нелбожо, арад зондо бэлэглэнэ. Дүү хүбүүниинь алтаар нелбожо, үгытэй ядуу зондо үгэн хүртөөн байба.

Хамаг зон хаана хаанаһаа ерэжэ, бэлэгһээнь хүртэлсэн, хоер залуу хүбүүдтэ барагдашагүй баяр хүргэн байбад.

УРАН-ТАНГАРИГ

Урда сагта Хитад ороной нэгэ нютагта Гүмэн-Сэсэн хаан гэдэг байһан юм ха. Тэрэнэй басаган Гүнжэ Ногоон дангина болбол дэлхэй дээрэ үзэсхэлэнгэй һайхан абхай байба гэхэ.

Энэ абхай һураг суугаар табан ороной хаашуулай тайжанар Гүнжэ Ногоон дангиные хадамай басаган болгожо абахаар шиидэбэ ха.

Дүрбэн хаанай тайжанар — Монголой, Жагарай, Балбын, Бухаарай — бултадаа Гүмэн-Сэсэн хаанайда бууба. Тэдэнһээ гадна, тэндэ соходоо согтой, хэлэндээ хэдүүлгэтэй хурдан хурса ухаатай, хүдөө нютагай үгытэй хүнэй хүбүүн Уран-Тангариг гэгшэ байлсаба.

«Хитадай Гүмэн-Сэсэн хаан басагаа хадамнаа хадаа заал һаа өөрын хуушанай еһо гуримаар хүнэй ой ухаанда оросогүй сэсэн мэргэнэй элдэб туршалга хэхэл байха. Тиимэһээ тайжа тэрэ туршалгада хаагуур байлсаха болоно ааб?» гэжэ бодоходоо, Түбэдэй хаан хүбүүндээ этигэл найдабари ядажа, зэлтээл болон байһаар гэнтэ һанаа абаад:

— Минии албатан зонойни дунда «хатууе хамхалха, бүтүүе тааха шадалтай» хүн байна гү?— гэжэ һураглахадань, өөрөөн өөрсэ, бэеэрээн бэрхэ түрэһэн Уран-Тангариг бии юм гэһэн һураг суу гаража байба ха.

Түбэдэй хаан Уран-Тангаригые түргэн дундаа дуудуулжа асараад:

— Зай, залуу хүбүүн! Ямар эрдэм шадалтайбши?— гэжэ байгаад, Уран-Тангаригай сэсэн мэргые туршаба.

Намһаа дээшэл мэдэхэ хүн байна даа гэжэ бодоод:

— Минии тайжа хүбүүнэй орондо, Хитадай Гүмэн-Сэсэн хаанайда ошожо, сэсэн мэргэнээ туршалдаха болобо гээшэш. Хэрбээ Хаанай Гүнжэ Ногоон дангиные минии хүбүүндэ һамган болгожо асараал һааш, ара бэеышни алтаар, үбэр бэеыешни мүнгөөр шэмэглэхэб,— гэжэ хэлээд, өөрынгөө тайжын орондо Уран-Тангаригые Түбэдэй хаанай түлөөлэгшэ болгон, гурбан зуун сэрэгтэйгээр Хитадай Гүмэн-Сэсэн хаанай орон нютаг эльгээһэн байгаа гэхэ.

(Үргэлжэлэлынь удаадахи номерто гараха).

ТААНАДАЙ АНХАРАЛДА

Хэрбээ таакад байгша ондо долоон хоногто нэгэ удаа гарадаг манай газетэ захиха хүсэлтэй байгаа һаа, февраль һарын 20 болотор захил хэгты.

КИНО

ПРИКЛЮЧЕНИЯ ЭЛЛИ И РАРУ—в 9-40, КЛИЧ СВОБОДЫ (2 серии)—в 11-20, 16, 20-40, ПОЛЕТ НАВИГАТОРА—в 14-10, 18-50.

«РОДИНА»

ДО ПЕРВОЙ КРОВИ—в 10, 16, ПОЛЕТ НАВИГАТОРА—в 11-50, 13-50 (удл.), 18-10, 19-50 (удл.), 21-50.

«ПРОГРЕСС»

Красный зал—ПОЛЕТ НАВИГАТОРА—в 9-30, 11-20, 13-10, 15, 17-20, 19-10, 21. Зеленый зал—ЖИЗНЬ ПО ЛИМИТУ—в 9-30, 11-10, 12-50, 14-30, 16-10, 17-50, 19-30, 21-10.

«ЭРДЭМ»

МУЛЬТФИЛЬМЫ — в 9-40, 14, ЧУЧЕЛО (2 серии)—в 11-20, ЖИКИНА ДИНАСТИЯ—в 15-30, 17-30, 19-30, 21.

«ОКТЯБРЬ»

ПРИКЛЮЧЕНИЯ КВЕНТИНА ДОРВАРДА, СТРЕЛКА КОРОЛЕВСКОЙ ГВАРДИИ — в 9-40, 13-10, СПАЛЬНЫЙ ВАГОН — в 11-30, 15, 16-40, 18-20, 20, 21-40.

«ВОСТОК»

ОГОНЬ, ВОДА И МЕДНЫЕ ТРУБЫ — в 15-30, ЖИКИНА ДИНАСТИЯ — в 17, 19, 21.

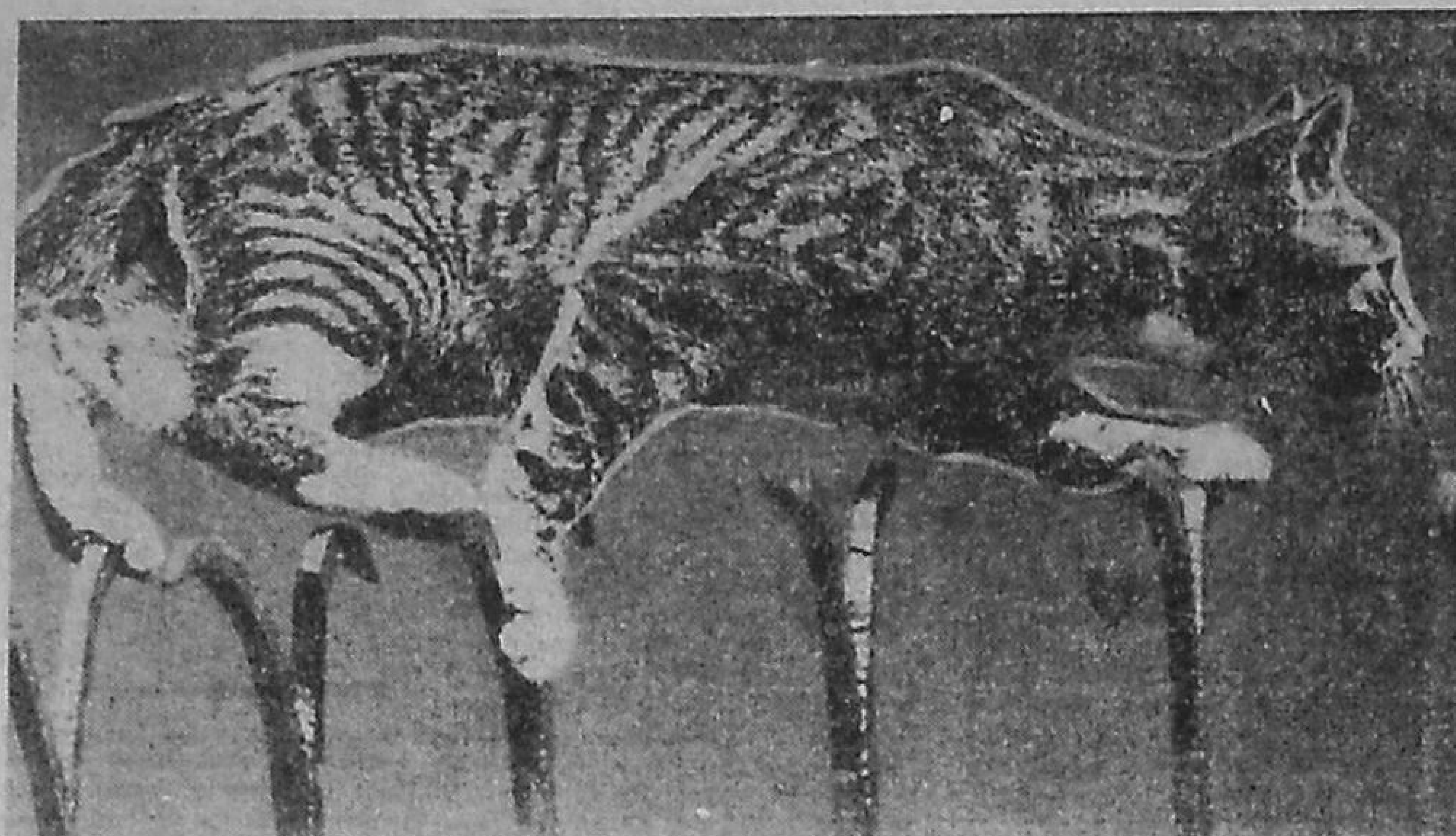

ТААНАД ЧАРЛИ ГЭЖЭ НЭРЭТЭЙ ХОЕР НАҺАТАЙ МИИСГЭЙ ХАРАНАТ. ТЭРЭ ХҮШЭР ХҮНДЭ ДАБАЛТАНУУДЫЕ ГАТАЛХА ДУРАТАЙ ЮМ... ЧАРЛИ ЕХЭЛ ТААГҮЙХЭН ШОБОГОР ҮЗҮҮРНҮҮДТЭЙ ШЭРЭМ ХАШАА ДЭЭГҮҮР ЯБАХА ХҮСЭЛТЭЙ.

ТАСС-ай фотохронико.

МАЛГАЙ ТОНОГШОД!

1990 оной январиин 29-һөө февралиин 5 болотор республикада 162 гэмтэ ябадал гаргагдаа. Тэрэ тоодо 6 хүн алуулаа, 22 хүн хүндөөр шархатаа, 19 дээрмэдэлгэ болоо, 19 дахин гүрэнэй болон ниитын зөөри, 58 дахин хубиин зөөри хулгайда ороо, 6 автотранспорт хулгайлагдаа, мүн бусадшье элдэб янзын гэмтэ ябадалнууд гаргагдаа.

Январиин 4-дэ хоер мэдэгдээгүй хүн К. эрхэтэнһээ видесмагнитофон 6 мянган түхэригөөр худалдажа абаха гэжэ хэлсэһэн аад, 1583 түхэриг үгөөд тэрьелшоо. Хуурмаг ябадал гаргаһан Рябов Г. С. болон Кондаков А. О. мүнөө баригдаа.

Январиин 29-дэ 17 сагта стеклозавод поселогой нэгэ гэрэй сонхын шэл тэһэлжэ, эрхэтэн А. О. Бельгаев эрэ хүнэй хоер костюм хулгайлаа.

Январиин 29-дэ «Сэлэнгэ» ресторанай туалет соо түмэр замай техникумэй һурагша Лахов Ю. Н., һогтуугаар Б. гэгшые сохео.

Январиин 30-да Советскэ райондо мэдэгдээгүй хоер хүн нэгэ эхэнэрэй норко малгай буляажа абаад тэрьелшоо. Арефьев В. В. болон Шенхоев Г. И. иимэ ябадал гаргаа гэжэ элирүүлэгдээ.

Январиин 25-да Железнодорожно районой Лысогорская үйлсэдэхи 85-дахи гэртэ түймэр болоо гэһэн мэдээсэл ороһон байна. Түймэр сарадаг машиныи дары түргэн тэндэ гүйлгэжэ ошоходо, гэр соо эрэ хүнэй алуулһан бэе олдоо. Энээнһээ урагша хаанашье хүдэлөөгүй Е. гэгшэ иимэ гэмтэ ябадал гаргаа гэһэн тухайламжа бии. Мүнөө мүрдэлгэ үргэлжэлһөөр.

Февралиин 4-дэ Северобайкальскда ажаһуудаг эрхэтэн Иванов Г. Н. һогтуугаар үйлсөөр гүйлгэжэ ябаһан хүнгэн автомашина тээшэ нэрэ һурагүй буудажа ороо. Иигэжэ автомобилиин кузов болон двигатель тудаһан байна. Иванов баригдажа, мүнөө мүрдэлгэ хэгдэнэ.

Февралиин 3-да Октябрьский поселогой автобусой буудал дээрэ Медведев Ф. Г. болон Телешева И. Н. һогтуугаар хоер хүнэй малгайнуудые буляажа абаад ябаһанаа баригдаа.

Январиин 29-һөө февралиин 5 болотор харгыда 14 усалталга болоо. Иигэжэ гурбаниинь наһа бараа, 11 хүн хүндөөр шархатаа.

Энэл хугасаа соо 31 түймэр болоо. Тэрээнһээ хохидол 148 мянган 610 түхэриг болоно.

Улаан-Үдэ хотодо 381 хүн гурим эбдэһэнэйнгээ түлөө дотоодын хэрэгүүдэй таһагта асарагдаа. Городой тэлэрүүлгын газарта 141 хүн асарагдаһан байна. Тэдэнэй 67-ниинь хуулиин наһа гүйсөөгүйшүүл гэжэ тэмдэглэебди.

Буряадай АССР-эй МВД-гэй пресс-группа.

ТААНАДТА, АРАДАЙ ДЕПУТАДУУДТА КАНДИДАДУУДІ

Байгалай жасын Буряадай отделениин болон Буряадай эрдэмэй түбэй үүсхэлээр февралиин 17-до үглөөнэй 10 сагта Политическэ гэгээрэлэй байшан соо бүхы хэмжээнэй арадай депутадуудта кандидадуудта республикын, городой болон бүхы Байгалай регионой экологическа асуудалнуудаар семинар үнгэргэгдэхэ.

БНЦ-гэй, БурАССР-эй Госком-байгаалиин болон Байгалай жасын эрдэмтэд-экологууд, мэргэжэлтэд семинарай хүдэлмэридэ хабаадалсажа, таакадай һонирхоһон асуудалнуудта харюусаха.

1990 оной август һарада Благовещенск хотодо агитационно-уран һайханай бригадануудай дунда Сибириин болон Алас-Дурна зүгэй зоныи конкурс-харалга үнгэргэгдэхэ.

Энэ хэмжээ ябуулгада хабаадалсахын тула претендентнүүдэй конкурсно харалгада хабаадалсаха хүсэлтэй коллективүүд байгша оной мартын 1 болотор РНМЦ-гэй арадай творчествын таһагта мэдүүлгэнүүдые үгэхые гүйнабди.

Иимэ телефоноор 3-47-25, агитбригадануудай секторто хандагты.

ХАРЮУ ХҮЛЕЭНЭ

Ганса шахтернууд буһалгаалжа шададаг бэшэ байшоо. Улаан-Үдэ хотын соел культура болон амаралтын паркнуудай городской нэгэдэлэй хүдэлмэрилэгшэд шахтернуудые һажаалдаха зорилго урдаа табяагүй. Тэдэнэр буһалгаалаад абахаар бэлэн байһанаа мэдүүлээ.

Хоер жэлэй саада тээ КРУ-гай ревизи шалгалта үнгэргэжэ, тус нэгэдэлэй ахамад бухгалтер В. А. Перебоева уялгаяа дүүргэжэ шадаһагүй гэһэн тобшолол хэһэн байна. Иигэжэ ахамад бухгалтер ажалһаа гаргагдаба. Уданшьегүй энэ хэрэгтэ прокуророй оролсоходо, нүхэр Перебоева ажалдаа дахяад оруулагдаһан байна. Тэдэ коллектив ниитэ суглаа зарлажа, Валентина Алексеевнада найдахагүйбди, тэрээндэ этигэнэгүйбди гэжэ нэгэн дуугаар мэдүүлээ. Һаяар энэ асуудал шиидхэхэбди гэжэ горгүйсэдкомой түрүүлэгшын орлогшо М. Г. Семенов нэгэдэлэй хүдэлмэрилэгшэдые найдуулаа һэн.

Энэ зүрилдөөндэ хэн зэмэтэйб гэжэ элирүүлэгдэхэ еһотой. Буһалгаалхадамнай энэ асуудал түргэн шиидхэгдэжэ магадгүй гэжэ коллективэй гэшүүд нэгэн һанамжатай.

В. ВЛАДИМИРОВ.

КРОССВОРД

ПО ГОРИЗОНТАЛИ: 1. Кредитный знак денег. 6. Штат на юго-западе Индии. 7. Душевное переживание, волнение. 8. Хвойное дерево. 9. Государство в Европе. 12. Фигура высшего пилотажа. 15. Небольшой сторожевой отряд. 16. Оптический прибор с сильным увеличением (устаревшим). 17. Печатное издание. 18. Столица государства в Азии. 21. Отходы швейной промышленности. 24. Прибор для определения скоростей судна. 25. Литературно-художественный журнал. 26. Задняя часть паровоза. 27. Русский флотоводец, адмирал XIX в.

ПО ВЕРТИКАЛИ: 1. Просоленая и провяленая спинка осетра. 2. Обобществление. 3. Овощная культура. 4. Подвижный кожный покров глазного яблока. 5. Французский скрипач, организатор международного конкурса. 9. Польский народный танец. 10. Столица Кабардино-Балкарской АССР. 11. Приспособление на станке для крепления обрабатываемой детали. 12. Рулевое колесо судна, самолета. 13. Работник, хорошо изучивший свое дело. 14. Почтение, уважение. 19. Марка зерноуборочного комбайна. 20. Овощное растение. 22. Мифологический персонаж. 23. Внесистемная единица, применяемая для определения скорости судов.

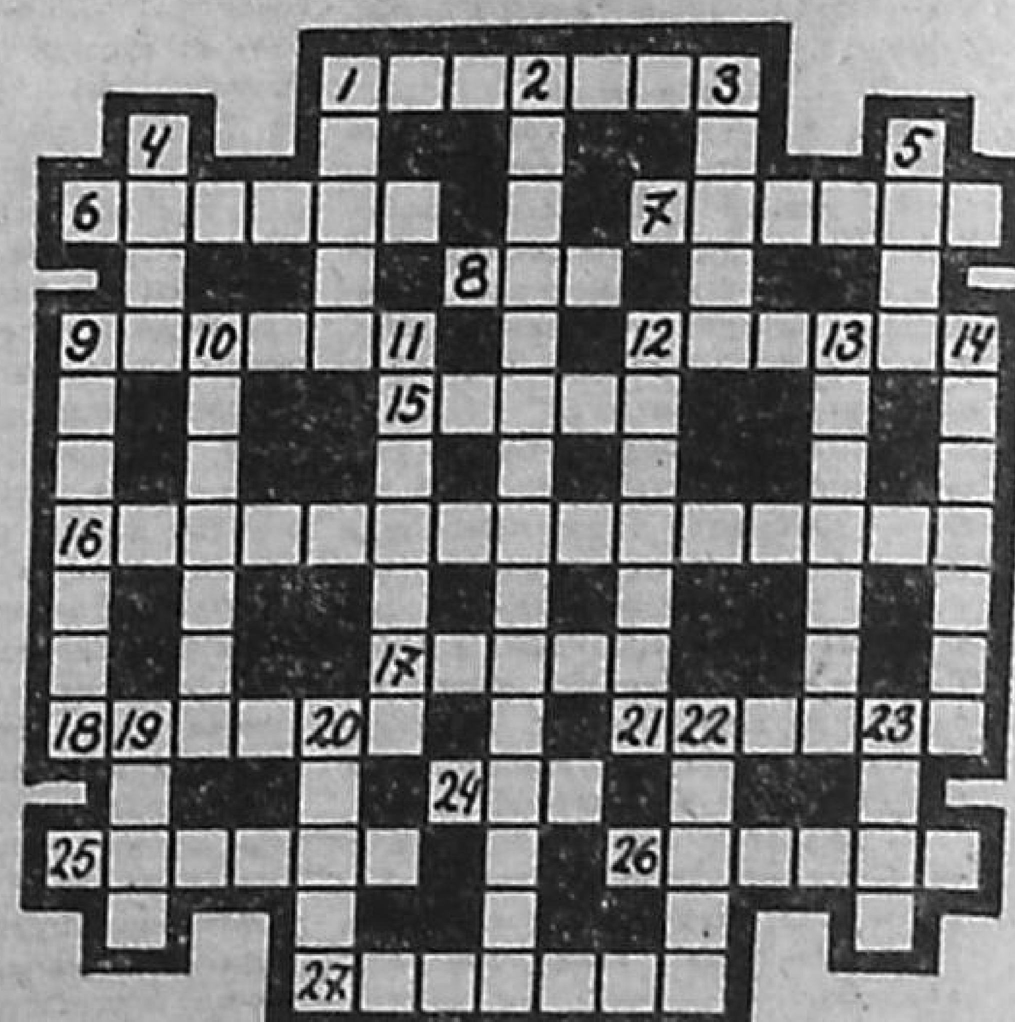

П. Кургвин зохсогоо.

ФЕВРАЛИИН 3-ДА ТОЛИЛОГДОҺОН КРОССВОРДЫН ХАРЮУНУУД

ПО ГОРИЗОНТАЛИ: 1. Отлив. 4. Рокировка. 6. Челюскин. 8. Кандидат. 10. Вагон. 11. Нарзан. 12. Стрела. 13. Штамп. 15. Изабелла. 16. Алармист. 18. Ингаляция. 19. Муром.

ПО ВЕРТИКАЛИ: 1. Объектив. 2. Лагерь. 3. Везувиан. 4. Руставели. 5. Аудитория. 6. Чанги. 7. Нарта. 8. Кошма. 9. Тракт. 13. Шлагбаум. 14. Плацдарм. 17. Планер.

МАНАЙ АДРЕС, ТЕЛЕФОНУУД:

670000, г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23. Телефоны: зам. редактора — 2-34-06, секретариата —2-34-41, отделов: идеологический —2-43-23, социально-экономических проблем — 2-43-23, писем и образования, переводов —2-40-57, корректорская —2-35-74.

ДОЛООН ХОНОГТО НЭГЭ УДАА СУББОТЫН УДЭРНҮҮДТЭ ГАРАДАГ

Газета отпечатана в республиканской типографии Государственного комитета Бурятской АССР по делам издательств полиграфии и книжной торговли, г. Улан-Удэ, ул. Ленина, 35. Н-00330.

Редактор Александр ДРУЖИНИН.